

TURI ANDRÁS

RABSZOLGÁK EZREDESE

TARTALOM

**BÚCSÚ A HAZÁTÓL
HOGY IS TÖRTÉNT?
A LEGSZEBB EMLÉK
BÉCSI NYOMORÚSÁG
AZ ÚJVILÁGBAN
NEHÉZ ESZTENDŐ
A FELKELŐK VEZÉRE
BEHAJÓZÁS
GYŐZELEM
LANGYOS ÉJ
A FELLEGVÁR
REMÉNYEK
KALANDOZÁSOK
ÉS JÖTT A HÍR
AZ UTOLSÓ KÜZDELEM
FINIS CORONAT
UTÓSZÓ**

BÚCSÚ A HAZÁTÓL

1849. október 6-án délután négy órakor ormótlan batár haladt Pozsonyújfalutól északkeletre, egy ritka és fakult levelű akácerdő mellett. A két sovány lovacska lassan baktatott a süppedő homokban, kocsisuk a magas bakon hátradőlve ült, fejét a szegvasnak támasztva.

Szép őszi délután volt, szokatlanul meleg októberi nap. A vidék egészen kihaltanak tetszett, sehol egy ház, sehol egy megművelt földdarab. Balra mezőség, amelyet bőven ellepett a gaz és a sárga medvefű, jobbra a bánatos kis akácos, azon túl lankás táj.

A lovak patája nyomán fehér por szállt föl, s megült az út menti kankalinokon, melyek fölött fáradt méhecskék döngtek. Egy késői fecske vágott át a lovacsák előtt, amitől egyikük felhorkant, mire a kocsis ráförmedt, hogy „Hó, te, hó!”

Amint véget ért az akácerdő, jobbra kanyarodott az út, s két lanka között előtűnt egy kis tanya. Nádfedelees házacska, s egy jókora istállóépület, kidőlt gerendakerítés, s egy árva kis szénakazal. De életnek itt sem lehetett nyomát látni, sehol emberi lény, s hogy a kocsi közelebb ért, még kutya sem rohant elő, hogy megugassa. Baromfiféle sem kapirgált a néma, elhagyott udvarban.

A kocsis megállította a lovakat, s a tanya felé kiáltott:

- Hé, valaki!

Ebben a percben kinyílt a fedett batár ajtaja, s egy férfi lépett ki a kocsiból. Tiszta feketében volt. Fekete zubbony, fekete nadrág, fekete csizma, hófehér ingén fekete csokornyakkendő.

Nem lehetett idősebb harmincesztendősnél. Termete karcsú, de alig magasabb a közepesnél, sötét haja fedetlen, tojásdad arca olajosan barna bőrű.

- Mi történt, Juhász bátyám? Valami baj van?

- Nincs semmi baj, alezredes uram, csak épp inni kéne már a lovaknak. - S megint a tanya felé fordult, két tenyeréből tölcserő formálva a szája elé: - Hahó, tanyasiak, vendég jött!

Prágay János, egykori császári és királyi mérnökkari kapitány, később Kossuth alezredese, és néhány napja még Klapka szárnysegéde, a nyitott kocsiajtóhoz lépett.

- Gyertek ki, Ernő, pihenőt tartunk.

Két fiatalember lépett ki egymás után a kocsiból. Egyikük szőke, nyúlánk termetű és csaknem tejfölös szájú, a másik göndör, barna hajú, robusztus óriás, olyan vállakkal mint egy díjbirkózóé. Ez utóbbi dagadt szemmel hunyorgott a hirtelen rátört napfényben, látszott, hogy álomból ébredt.

- Mi az ördög - morogta -, már Bécsben lennénk?

Prágay kesernyésen nevetett.

- Jól adod, pajtás. Hiszen csak hajnalban indultunk Komáromból.

- Nekem úgy tűnik, mintha egy hónapja kocsikáznánk.

A lányos képű, szőke fiú panaszosan felnyögött:

- Olyan éhes vagyok, akár a farkas.

- Már pedig Bécsig nemigen ehetsz, ha csak ezen az istenverte tanyán nem kapunk valamit.

Az óriás Nádor Ernő nagyot horkantott.

- Itt?! Hiszen állatot se látni, nemhogy embert. Kár volt minden nélkül nekiindulni reggel. Úgy vágtunk a világnak, mint az űzöttek.

- Azok is vagyunk - jegyezte meg csendesen Prágay. - Mától kezdve hazátlan a nevünk. Jó lesz, ha ezt egy pillanatra sem felejtitek el. - Hirtelen a kocsishoz fordult: - Van itt kút, látom. Fogja kend a vedret és merjen belőle. Élőlényre ugyan hiába vár itt.

Hanem a kocsis a fejét vakarta.

- Megtenném én, alezredes uram, hanem attól tartok, mérgezett a vize. Beszélik, hogy a császáriak mindenfelé megrontották a kutakat, amerre jártak.

Prágay sóhajtott.

- Mérgezett a mi életünk. Adja ide a vödöröt, majd én megízlelem előbb.

- Azt ugyan nem - ugrott előre a szőke Nedeczky Palkó. - Megörültél, János? Mi lesz velünk, ha te átmész az árnyékvilágba?

Olyan őszinte rémület csengett a hangjában, hogy a fiatal alezredes elmosolyodott.

- Úgy látom, magadat félted inkább, nem engem.

Ebben a percben megszólalt a kocsis:

- Nincs már baj, nemzetes urak, úgy látszik, mégiscsak lakják ezt a bagolyvárat. Ott jön a főbagoly!

Valóban, egy hajlott hátú öregember közeledett az udvaron át, s a kocsis megjegyzése tán meg is neveltette volna utasait, ha lett volna nevetnivaló kedvük. Mert a közeledő öregember egészen úgy festett, mint egy vén bagoly. Hajlott, széles orrával, kókadtan csüngő, borzas bajuszával, nagy, gurgula szemével, hegyes sipekkel akár az erdők öreg madara.

- Kend itt a gazda? - szólította meg Prágay. Az öreg tisztességtudóan levette sapkáját. A tanya felé bökött.

- Nincs már ennek gazdája, nemzetes uram. Aki volt, a fiam, azt elvitte a háború. A menyemet meg elvitte a forróláz a tavaszon, így maradtam egymagam, s engem is nyúz a száraznyavalya.

- Miféle hely ez? - kérdezte Nádor.

- A világ vége, jelentem alássan. Ettől nyugatra nincs több magyar helység, amott a dombon túl az már német föld. Átkozott hely ez, instálom.

Az öreg siránkozó káromlása valósággal megborzongatta őket. Mintha a végzetes, megmásíthatatlan pusztulás jelképe lenne, amint ott állott, görcsös, reszkető ujjai közt tartva nyüzött sapkáját, két kidülledt szeme nedves volt az állandó könnyezéstől.

- Valami harapnivalója azért talán csak akad számunkra - szakította meg a csendet a szőke Nedeczky. - Éhesek vagyunk, mint a farkasok.

- Vízbefőtt krumplin tengődöm hetek óta. Amikor van erőm fölkelni, s tüzet gyújtani a víz alá. Mindent elvittek a seregek, két malacomat, harminc csibémet, semmim se maradt.

- Ilyen az én szerencsém - fakadt ki Nedeczky elkeseredetten.

- De vizet csak tud adni a lovainknak - vette át a szót Nádor.

A kocsis gyanakodva megmozdult.

- Nincs megmérgezve a kútja, öreg?

A vénember a fejét rázta.

- Ugyan miért mérgezték volna meg? Merjen belőle nyugodtan.

A kocsis kiemelte a vödört a bak alól, és elindult a gémeskút felé. Prágay arra nézett, amerre az öreg mutatott nemrég. Nagy szomorúság nehezedett a mellére. A bágyadt, őszi napfény langyosan simogatta arcát, dongó zümmögött a füle mellett, s a mézízű őszi édes fűszagot lopott az orrába. Oly békésnek, oly szelídnek látszott minden. És az ő számára mégis olyan szívetszorítón nehéznek, oly reménytelennek.

- Az ott tehát már Ausztria - mormolta maga elé.

- Az, uram. - Az öreg görbült ujjaival végigszántott dús, szürke haján, mely hátul a tarkóján görbe fésűvel volt leszorítva. - Én vagyok itt az utolsó magyar.

Prágay megrázkódott.

- Mi a neve, öreg?

- Lakatos Márton, jelentem alássan.

- Volt katona?

- Hét évig, nemzeti uram. Részt vettem a Napóleon elleni inszurgenciában.

- Medáliát is szerzett?

- Kettőt is, nemzeti uram. Földet is ígértek érte, meg uradalmi kanászságot a Festetics grófnál, aztán egyikből se lett semmi. Csak a fiam kerülne meg! A szepesi honvédekhez vonult be, most egy éve, azóta semmi hír róla. Aztán mi értelme volt? Rosszabb, mint annak előtte.

- Ne beszéljen így, öreg. Ha sikerült volna, most kendnek is, meg minden szegény embernek jobb sora lenne.

- Ha sikerült volna! Nincs szerencséje a szegénynek, nemzeti uram, sohase is lesz. Többen vagyunk, többen halunk, mint az urak.

Prágay csak sóhajtott. Mit lehetett erre mondani?

A kocsis megjött a tele vödörrel, megitta a lovakat, s visszatette helyére a vödört.

- Indulhatunk, alezredes uram.

Az öreg paraszt fölkapta fejét a megszólításra.

- Alezredes... - lépett előre. - A nemzeti úr tiszt? Nagy jó uram, ha beszél a fiammal, ha találkozna vele... Lakatos József a becsületes neve... mondja meg neki, hogy várom... haza várom.

Prágay úgy érezte, mintha föbe verték volna. Az öreg könnyörgő hangja éles tőrként döfött a szívébe. S az a két könnyben úszó szem, a sovány ujjak közt vergődő sapka!

- Öreg... nagyon sajnálom, de én nem találkozom a fiával... A mi utunk Bécsbe visz, és onnan tovább, ki tudja hová!

Az öregember állt.

- Bécsbe - motyogta. - Egyszóval máshová... S az én fiam? Ő hová ment? - Megfordult. - Akkor hát... szerencsés utat, nemzeti úr.

Lassan elindult, vissza a ház felé. Olyan volt, mint egy rokkant madár, amint rongyos köpenyét, mint két szárnyat kifeszítette az alkonnyal föltámadt szél.

- Menjünk - mondta Prágay.

Társaival együtt beszállt a kocsiba, míg Juhász fölkapaszkodott a bakra, és megeresztve a szárat, csattintott a két sovány lovacskának.

A nap a távoli dombok fölé hajolt, majd vörös korongként rájuk feküdt, amikor a határra értek. Száraz mezsgye vonult itt végig, két elhanyagolt kukoricaföld között. Prágay megállította a kocsit, kiszállt. Nyomában társai.

Az alezredes előre ment a mezsgye mentén egy kopár földdarabig, melyen porhanyós rögökben feküdt a szürke agyag. Lehajolt, fölvetett egy rögöt és ajkához emelve megcsókolta. Aztán beletette egy kis bőrzacskóba, amely a derékövére erősítve függött egy keskeny szalagon.

Ugyanezt tették a többiek is.

A kocsinál Prágay még egyszer visszanézett az elhagyott hazára. A nap korongjának már csak a fele látszott ki a dombok mögül, sugarait mintegy tükörből szórta hátra keletnek, ahol Pozsony táján lila felhők ültek az égen, mintha fenyegető, sötét leplek lennének.

Gyászleplek - gondolta Prágay.

Mellette Nádor és Nedeczky szótlanul állt. A szőke fiú arcán végigfolyt a könny.

- Vége - suttogta. - Mindennek vége.

- Tegnap ilyenkor még Komáromban voltunk - szólalt meg Nádor. - Egy hónapja Komárom a reménység vára volt.

- Egy hónapja... tegnap... - Prágay az arcukba nézett. - A remény sohasem hal meg. Tenni kell valamit. Amíg valahol a világon egy nép is fölkel a zsarnokság, az elnyomás ellen, addig a mi hitünk is él. Ne nézzetek hátra többé, előre kell néznünk. Mondjátok: a viszontlátásra! Kend meg indítsa el azokat a lovakat! Közel az este és messze még Bécs.

HOGY IS TÖRTÉNT?

Prágay János hátradőlt az ülésen. A batár keskeny ablakán halványan, mintegy fátyolon át hatolt be a bágyadt alkonyi napfény. A nagy kerekű alkotmány időnként meg-megugrott a buckákon, rugója belecsikordult a megerőltetésbe. Rázott az út, amelyet nemrég az itt vonuló osztrák tüzéség ágyúí törtek fel, és vasasok lovainak patkói tettek még hepehupásabbá.

Egyhangúan rázkódott a kocsi, a nap mind halványabbnak tetszett odakünn. Egyiküknek sem volt kedve kinézni a tájra, amely már idegen táj, nem az övék.

A haza mindjobban távolodott a hátuk mögött.

Hiszen ment Prágay azon az úton máskor is, többször is. De akkor tudta, hogy csak látogatóba megy, ideiglenes tartózkodásra, s hazamehet, amikor akar. Hanem erről az útról, a mostaniról aligha lesz visszatérés.

Lehunyta a szemét. A kocsiban egészen sötét volt már. A városokban, falvakban itt is, ott is kivilágosodnak a házak ablakai. Azé a debreceni házé is, ahol született, gyerekeskedett, s azé a késmárki kis házé, ahol diákéveiben lakott.

Késmárk! Latinovits professzor úr, Szimonidesz Lajos, a legkedvesebb barát, Nágel bácsi, a vén pedellus, a Virág utcai kis kocsmá, ahol egyszer-másszor titokban összejöttek és Vörösmarty verseit citálták, s a nemzet feltámadásáról álmodoztak.

És Erzsike, Haller Erzsike, az első szerelem. Titkos levélváltások és lopott találkák, s az első bátortalan, tiszta csók a kert alatt, a repkénnyel futtatott kókerítés mellett, és a nagy fogadalom: örökké!

Mintha száz év telt volna el azóta. Pedig csak tizenkettő. De micsoda évek! Mindegyike fölér tíz másikkal.

Prágay János álmodott. Nem aludt, s bár a szeme csukva volt, ébren élte végig a közelmúltat. Mert olyan csodálatos az ember, hogy az egyszer történeteket százszor tudja újra élni. Százszor, ezerszer, ahányszor csak akarja.

A bécsi évek! Rokonai hívására utazott az osztrák fővárosba, az ő segítségükkel került be írnokként az udvari kancelláriába. A tisztviselősködés nem elégítette ki, jelentkezett, s be is jutott a katonai mérnökkari akadémiára. Hamarosan tiszt lett, s a bécsi jó társaság egyik kedvence. De minél kedveltebbé vált a nagy, idegen fővárosban, annál többet gondolt haza, a maga elmaradott országára, a maga elhagyatott népére.

Bécsben sok magyar származású császári tiszttel ismerkedett meg. Ott szolgált akkor az óriás termetű Klapka főhadnagy, Gál Sándor kapitány, a szabadságharc alatt Arad parancsnoka és Görgey Artúr. Megismerkedett a haladó szellemű magyar főurak egyik csoportjával: Batthyány Lajossal, Újházy Lászlóval, Beöthy Ödönnel, s bejutott a Demokrata Klub titkos összejeveleteire.

A látszólag fényes és vidám császárváros mélyén forrt és kavargott az elégedetlenség. S amikor a Párizsban támadt vihar átvágtatott az osztrákoktól megszállott olasz földön, nem lehetett neki megálljt parancsolni Ausztria határán sem. Betört Bécsbe is, és megrázta a császárváros ódon tornyait. Munkások, polgárok, diákok barrikádokat emeltek, és Metternich, a félelmetes kancellár menekült!

És a vihar elérte Pozsonyt, majd huszonnégy órával később Pestet is.

Micsoda hetek, milyen hónapok következtek! Görgey leköszönt tisztí rangjáról. Klapka, Várady, Selmeczy követte példáját. S azután a legnagyobb hír: megalakult a független magyar kormány, miniszterelnöke gróf Batthyány Lajos.

Ő akkor Wienerneustadtban szolgált. S egy csillagtalán, sötét, késő nyári éjszakán elindult ő is a századával. Haza.

- Kapitány úrnak jelentem alássan, a század együtt áll. Száztizenkét ember, tizenkét ló.

Balog Nagy János őrmester hangja mintha megremegett volna a jelentéskor. De az övé is, amikor kimondta:

- Rendben van, őrmester. A lovamat!

A nyeregben megfordult, végignézett a mozdulatlanul felsorakozott embereken. Egy ló nyugtalanul fölnerített, mintha jelt adott volna a parancsra:

- Század, vigyázz! Irány Magyarország, utánam indulj!

Ment az éjszakában a néma sereg. A lovak patáját ronggyal kötötték be, és hajnalban átlépték a határt. Mosonban pozsonyi diákok csatlakoztak hozzájuk, valamivel később szepesiek. Vezetőjük Szimonidesz Lajos.

- Lajos! Te?!

- Jánosom!

Vége-hossza nem volt a kérdezősködésnek. A század már ezrednyi nagyságúvá nőtt, s még mindig növelték újabb és újabb csatlakozók. Győr előtt Harsányi Demeter, váradi kálvinista lelkész, és emberei kértek engedélyt az együtt vonulásra, majd Kochmeister Frigyes patikus legény jelentkezett a soproniakkal. Azután jöttek a bécsi és olasz mesterlegények, a pádovai fagyaltosok és szalámikészítők, a venéiai üvegköszörűsök.

Mire Győrbe érkeztek, voltak vagy kétezren. Prágayt a nemzetőr-parancsnokságra irányították. Ott egy szigorú szájú, kemény vonású nemzetőr őrnagy fogadta. Örömmel ismerte fel benne régi ismerősét.

- Kosztolányi Móric!

A vékony ajkak halovány mosolyra húzódtak.

- Hát ön is, Prágay?

- Mindannyian, őrnagy úr.

A szakállas fej bólintott.

- Van valami óhaja a beosztását illetően?

- Én ugyan mérnökkari tiszt vagyok, őrnagy úr, de szeretnék a gyalogságnál szolgálni.

- Helyes. Pihenjék ki magukat és holnap reggel induljanak el Veszprémbe. Ott jelentkezzenek Hollay alezredesnél, az alakuló harmadik hadosztály parancsnokánál. Ismeri őt?

- Ismerem. Bécsben többször is találkoztunk.

- Kitűnő. Az alezredes bizonyára örülni fog önnek. Tehát sok szerencsét, kapitány úr.

Prágay elindult, de az ajtóból még egyszer visszafordult.

- Őrnagy úr... Van-e elegendő fegyverünk, muníciónk?

Az a fanyar, jókedv nélküli mosoly ismét megjelent az őrnagy ajkán.

- Nem a muníció az elsőrendű szükséglet most, kapitány úr, hanem az elszántsággal párosult katonai képzettség és fegyelem. Egyébiránt Ganz Ábrahám svájci öntőmester budai műhelyében már készülnek a honvédség ágyúgolyói. Járjon el a kapott utasítás szerint. Isten önnel.

Valósággal röpült az idő. Hídvég, Szolnok, Tokaj, Branyiszkó, Piski, Vízakna... Egy-egy diadalmas állomása a következő hónapoknak. A téli időszakot főkészülésre használták ki. Mindenki tudta, hogy a tavasz újabb, az eddigieknél is nagyobb erőfeszítésre készíti majd a honvédseregeket. A szepesi hutákban ágyúkat öntöttek, Körmöcbányán pénzt verettek. Ezernél több kovács készítette a kardot, kalapálta a szuronyt, ötszáz öntő formálta a golyóbist, ugyanannyi posztószabó dolgozott a mundérravalón.

Prágay Tarcalon telelt az embereivel. Amikor végezetül is megkapta a parancsot az előkészületre, még egyszer lelkiismeretesen utánanézett mindennek. Ekkor már egy egész zászlóalj parancsnoka volt. Zömök székely legények, hórihorgas szlovák parasztok, alföldi magyarok, olasz és bécsi légionáriusok voltak az emberei. Sohase felejtí el a kedves, pirospozsgás arcú osztrák diákok különös énekét:

*Ne félj kis honvéd, ne félj,
Majd meglátod, fordul a kocka,
Jól megy akkor a kis honvéd dolga.*

Hát nem vált be a dal ígérete. Pedig milyen nagyszerűen kezdődött az a tavasz is. A tarcali sikeres összecsapások után elzárták az ellenség elől az utat az Alföld felé. Majd a tápióbicskei és az isaszegi diadal következett, s vele az ő első kitüntetése. Görgey maga tűzte mellére a medáliát, nyújtotta át az erről szóló okiratot.

Április első felében már Pest alatt voltak. A tábornok előbb Gödöllőn, majd a Sváb-hegyen táborozott le törzskarával.

Prágay csapatteste a Sas-hegy oldalában foglalt el állást, itt várta a tüzérségi előkészítést. Míg a tutajok és evezős dereglyék lehozták Komáromból a nagy ostromágyúkat, mozsarakat, tarackokat, és az Óbudán kirakott lövegeket a tüzérek felvontatták a budakörnyéki hegyekre, ő a tabáni ácsokkal kétszáz hatalmas ostromlétrát készíttetett. Megfogadta, hogy a várba hatoló első honvédek között az ő katonái is ott lesznek.

A tüzérségi vonal hatalmas félkörben húzódott a Kisvárhegyen, a Gellérthegy oldalán és a Nap-hegyen át. Mögöttük ugyancsak félkörben a gyalogság helyezkedett el.

Forrón tűző napfénnel köszöntött be a május. A budai hegyek oldala csupa virág, csupa pompázó szín volt, éjszakánként piros lobogással égtek az őrüzek. Olyan volt minden, mint egy óriási szabadtéri színjáték. Pedig hát néhány héttel később ezek vére áztatta a virágot, lombot fakasztó tavaszi földet.

Május 4-én délben szólaltak meg először az ostromágyúk. A kíváncsi városi nép a Duna-parton állva bámulta a tűzcsóvás, magas ívben repülő, majd meredeken lezuhanó lövedékeket. Egészen addig, míg a budai várat védő Hentzi tábornok lövetni nem kezdte Pestet, s az egyik srapel közéjük nem csapódott, halottakat és sebesülteket hagyva a rakpart kövein. Ettől kezdve az emberek a pincék mélyére, a házak legvédettebb zugaiba húzódtak.

A tüzérségi párbaj mind erősebb lett. Május 21-én hajnalban már óriási rés tátongott a Krisztinavárosra néző Várbástyán, és a tüzes ágyúgolyók kisebb réseket vágtak a környező falakon is.

Az ostrom véresebb és nehezebb szakasza csak most kezdődött. Reggel öt órakor lendült támadásba a gyalogság. Mesterlövészek kapaszkodtak a Horvátkert platánjaira, a tabáni házak padlásaira, onnan indítva tüzet a réseket védő császáriakra. E tűz fedezetében rohantak neki a honvédek a falaknak.

Az ő ezrede is ott volt. Romról romra ugrálva, törmelékeken át kúszva törtek fölfelé honvédei a falnak támasztott létrákon. A várvédők gránátjai és kartácsai valóságos utcákat vágtak az ostromlók tömegében, ám a többiek nem torpantak meg egy pillanatra sem. Ezeket a honvédek nem tartóztathatta fel senki és semmi. S amikor a vár falán megjelent az első nemzeti lobogó, egetverő rivallgás hangzott föl a fal egész szélességében.

A rivalgás elhallatszott a sváb-hegyi Óra-villáig, ahol Görgey főhadiszállása volt. Segédtisztje rohanva szaladt feléje, messziről kiáltozva: „Tábornok úr, győzelem!”

Micsoda pillanatok!

Reggel kilenc órakor a tábornok, törzskara élén belovagolt a megvívott várba.

Ekkor már minden ház homlokán ott lengette a szél a háromszínű zászlókat. Az emberek diadalmámorban égtek. Felszabadult a főváros és vele az ország.

Csodálatos hetek következtek. Ha megkérdeznék tőle, melyik volt élete legszebb időszaka, ezeket a heteket nevezné meg.

Valaki megbökte a vállát.

- Alszol, János? - Nádor hangja volt. - Már nem lehetünk messze.

Nem felelt.

- Hagyd - mondta a kis Nedeczky. - Elnyomta a fáradtság. Elég, ha érkezés előtt fölébresztjük.

Az óriás nagyot nyújtózott.

- Legfőbb ideje lenne célhoz érni - morogta. - Minden tagom elgémberedett.

Nedeczky fölnevetett.

- Bezzeg július 24-én nem gémberedett el egyetlen tagod sem, pedig akkor két nap, két éjjel nyeregben voltál.

- Ugyan, eredj! Minek emlegeted?

A lányos arcú fiú elhallgatott. A batár tengelye meghajlott, egy huppanás, rugója fölsírt a megerőltetéstől. Vaksötét volt odakünn. Bent a kocsiban csend.

Augusztus 3. A komáromi győzelem napja. Az utolsó győzelemé.

Annak is részese volt, mint mindennek, amire a hősi küzdelemből emlékezni gyönyörűség.

Június elején érkezett Komáromba, embereivel és ágyúival. Klapka tábornok nyolcadik hadtestéhez osztották be, Kosztolányi Móric ezredes parancsnoksága alá. Ő a hadtest vezérkaránál kapott beosztást.

Komáromi tartózkodása alatt nemcsak a katonai előkészületekben vett részt, hanem a politikai életben is. Szontág mérnökkel és még néhány radikális forradalmárral megalakította a Vörös Republikánus egyesületet. Nagy célt tűztek maguk elé: a földreform megvalósítását. A föld nem lehet ajándék a magyar paraszt számára. Ősi jussa az, melyet évszázadokon át ő művelt

meg, az ő munkája nyomán adott és ad termést, életet. A paraszt ne legyen többé senki rab-szolgája!

Csakhogya ehhez győzelemre volt szükség mindenekelőtt. Végő, teljes győzelemre. Az idő pedig akkor már mást sejtetett.

Görgey serege július másodikán vereséget szenvedett, s a vesztes ütközet után Komárom alá vonult újabb összecsapásra. A Haynau vezetése alatt álló egyesült osztrák hadtestek közeledtek a város felé.

A betegeskedő Klapka ekkor együttes haditanácsra hívta meg a tiszteket. Klapka, kinek nevét akkor már fél Európa ismerte, a láztól gyengén, támoogyva állott asztala mellett. „Uraim, az utolsó lehetőség ez a haza megmentésére! Nemzetünk becsülete az önök kezében van!”

Az önök kezében...

Ha száz évig él, sem felejt el többé ezeket a szavakat. A félelmetes híru hadvezér előrenyújtott, remegő karját, Kosztolányi kőkemény, mozdulatlan arcát, s az ott állók döbbsent tekintetét.

Aznap éjszaka egyikük sem aludt. Ő négy zászlóaljnyi gyalogságával, mint bújtatott tartalék, már este kilenckor elindult Ács felé, hogy az erdőcskék és a kukoricaföldek között elrejtőzve, a röppentyűkkel megzavart dragonyosokat váratlanul oldalba támadja. Ugyanakkor Kosztolányi és Assermann hadosztályai, két szárnyukon a lovassággal, az ellenséges sáncokat rohamozták meg.

A csataterv sikerrel járt. A császáriak földták sáncaikat, és Ácson igyekeztek állásba menni. Ott azonban Schulz ezredes támadásból visszavont hadoszlopa támadta meg őket hátulról.

Fejvesztett menekülés kezdődött. Dragonyosok és gyalogosok a hadrend feladásával vonultak vissza a Duna túloldalára, a levedi hídon át, amelyet fölgyújtottak maguk mögött.

Komárom sötétségbe borult, csak a híd lángolt égretörő fénnel, a szabadságharc utolsó nagy győzelmének ezen az éjszakáján.

A reménység megegyszer föllángolt mindenkiben. Megjelent a „Komáromi lapok”, Petőfi verseivel, Jókai cikksorozatával, s Pázmány Mihály igazgatásával megkezdte előadásait a magyar színtársulat a Dunaszigeti Színkörben. Futó János komáromi honvédtüzér Budavár visszavétele az osztrákoktól című eredeti színművét mutatták be a nyitó előadáson.

Ezen a napon kapta meg ő alezredesi előléptetésének hivatalos okiratát.

S ami ezután következett? Rövid dicsőségnek bizonyult a véglegesnek hitt diadal. A császár Nobili altábornagyot és Nugent tábornagyot küldte egyesült seregekkel a várhoz, és augusztus 22-én Komárom alá érkezett Grabbe orosz tábornok is. A világosi fegyverletételről Klapka augusztus 18-án értesült a Pressburger Zeitungból. Nem akarta elhinni. Ám a hírt mások is megerősítették.

Egy részeg drótos tántorgott augusztus 20-án alkonytájt Komárom felé az országúton. Idétlen hangon kornyikált, olykor-olykor megállt és ostoba tekintettel meredt az ég felé, ahol gránátok és puskagolyók sivítottak el a levegőben. Az osztrák előőrsök röhögve tréfálkoztak a berúgott fickóval, aki egy idő után elterült a földön. Nemsokára hangos hortyogása jelezte, hogy feneketlen álomba sülyedt.

Hajnakra nyomát se találták az arra járó császári katonák. Görgey egyik tisztje - részeg drótosként - így vitte a jelentést Komáromba a világosi tragédiáról.

Ami még hátra volt, az már olyannak tűnt, mint egy szörnyűséges vízió. A letiport országon a temetők csöndje ült, egyedül Komárom állott még. De meddig tarthatott ki egyetlen vár ekkora túlerő ellenében? Október 4-én Klapka tábornok feladta a reménytelen harcot.

Az orosz seregek parancsnoka szabad elvonulást és teljes büntetlenséget biztosított minden várvédőnek.

Ötven tiszt, köztük ő is, elhatározta, hogy külföldre emigrál. Nem marad a legázolt hazában.

Prágay fölnyitotta szemét. Mintha eső csapkodná a batár tetejét. Igen, odakünn egyhangúan hullott a csendes őszi eső.

Bécs, Hamburg, London. Ez lesz az útirányuk. Neki és két társának, Nádornak és Nedeczkynek. Legkedvesebb tisztjeinek, akik megfogadták: mindenüvé vele tartanak.

Sóhajtott, megmozdult.

- Aludtál? - kérdezte Nádor. - Talán bizony álmondtál is?

Csendesen felelte:

- Azt hiszem, igen.

A kocsis ostornyelével megkopogtatta a batár tetejét. Prágay arasnyira kinyitotta a kocsiajtót.

- Mit akar kend, Juhász bátyám?

- Csak annyit, alezredes uram, hogy egy óra múlva Bécsben vagyunk.

- Addig még szundíthatsz egy keveset - mondta Nedeczky. - Majd mi fölébresztünk, ha feltűnnek az első bécsi házak.

És Prágay szót fogadott.

A LEGSZEBB EMLÉK

Az álom nagy dolog. Az álom vigasz, megnyugvás. Szép időknek idézete, friss víz a szomjázónak. Prágay újból elmerült benne, ringatózva a batár széles bőrülésén.

Álmában négy esztendőt ugrott visszafelé az időben. Pesten járt 1845 szeptemberének azon a délutánján, amelyen a bécsi akadémia fiatal tisztjeként szabadságát kezdte meg a magyar fővárosban. Olcsay Lacinál, ügyvéd barátjánál lakott a Vízikapu utca egyik sárga házának elsőemeleti kis lakásában.

Azt az első napot sohasem felejtí el. A délelőtti barangolással töltötte. Bejárta az óriás város legkedvesebb részeit, majd kompon átment Budára is. A két városrésznek együttesen 120 ezer lakosa volt, de ha meggondolta az ember, hogy Pest rohamos fejlődése alig 130 esztendő alatt ment végbe, hiszen a Rákóczi-felkelés leverése és a nagy pestisjárvány után mindössze 300 lakosa maradt, ámulni kellett rajta.

Fáradtan ért haza délután, s amikor Olcsaynak elmondta, hol járt és mit látott, az csak legyintett. Mint ős pesti mindezt ezerszer látta.

- Elmegyünk a feredőkbe is - mondta. - A Lukács és a Király feredőbe, meg a Rácferedőbe. Ez már Mátyás király alatt is megvolt, a királyi kertek egészen addig nyúltak le. Aztán kirándulunk a kelenföldi Sósferedőbe is. Csak a vízre vigyázz, úgy értem, az ivóvízre! A pesti kutak mind fertőzöttek. Inkább három pohár bort, mint egy bögre vizet! - Kuncogni kezdett. - Tudod-e, hogy a Rácferedőben Kelemen Lajos vezetésével már nemcsak férfiak, hanem fehérszemélyek is gyakorolják a versenyszerűs tudományát? Igaz, sokan megszólják őket az effajta divatozásért, de ők nem törődnek ezzel. Ketten közülük a jövő évi Duna-úszásban is részt akarnak venni.

- Igazuk van - mondta Prágay. - Eljő az idő, amikor a nők éppúgy részt vehetnek mindenféle testedzésben, mint a férfiak.

- Hanem azt tudod-e, hová megyünk most? Persze, csak ha nem érzed magad nagyon fáradtnak.

- Dehogyan is érzem!

- Olvasd ezt!

Olcsay felvette az asztalról a Pesti Napló legújabb számát, s egy cikkre bökött az ujjával. Ez állt ott: „Chappon Lajos vívómester magánvívóterme nyitva áll. Rendes vívási órák: minden kedden, csütörtökön és szombaton délután 2 órától este 6-ig. Azonkívül is kész különórákra tanítványokat mérsékelt díj mellett vívótermében vagy házhoz járva elfogadni. Lakása: Rózsapiac, Kárászház 122, a tanácsházi szeglettel átellenben.”

- Ide akarsz vinni?

- Szó sincs róla. Chappon a pénzes emberek tanítója. Hanem nemrég megnyílt a szegényebb ifjak számára a Nemzeti Vívoda. Olyan mesterekkel, mint Clair Ignác, Friderich Ferenc, meg a fiatal Keresztessy József. Oda megyünk. Akik itt tanulják a pengeforgatást, azok lesznek majdan nemzetünk legjobb harcosai.

- Túllekedsz, László...

- Majd meglátod magad.

Hosszú, egyemeletes épület volt a Zöldfa utcai Pesti Nemzeti Vívó Intézet. Széles lépcsősor vezetett fel az emeletre, kétoldalt a korláton olajlámpások világítottak. Szemben hatalmas szárnyas ajtó. Még be sem nyitottak, s már meghallották a pengék csattogását. A mesterek utasításait egy-egy éles kiáltás követte. A hosszú, gumiszőnyeggel borított teremben húsz ifjú vívott. Néhányan falgyakorlatokat végeztek, mások lépésmozgást gyakoroltak, négyen körbeálltak egy fiatal mestert, aki az ötödikkel asszózott.

- Ez Keresztessy - mutatott rá Olcsay Laci. - Már 13 éves korában vívósegéd volt, és huszonhárom esztendősen hat mester állította ki a mesterlevelét. Várj meg itt, beszélni akarok vele a jövő heti versenyvívásról, amelyen magam is részt veszek.

Prágay körülnézett. A falakat vastag olajfesték borította, az egyik sarokban két faló állt, a függőlámpák szinte nappali fénnel árasztották el a termet. A szárnyas ajtó mellett fekete táblán nyomtatott szöveg, ezzel a címmel: Szabályzat. Ilyenek voltak benne: „A vívóintézet csak honi ifjak tanítására állíttatott fel. A teremben ki-ki levett kalappal legyen. Minden tanuló köteles tudományát mással is közölni. Minden illetlen beszéd, káromlás, pajkosság tilos. Az egymást bosszantás vagy az ejtett hibáért kinevetés tiltatik. Csak gombos vesszővel, álorcával és keztyűben szabad vívni. Ha vívás közben egyik a másik félnek fegyverét kezéből kiüti, azt azonnal felvenni, s illendően visszaadni köteles. Ha valamelyik vívó ellenfelét megsérti, a sértésért engedelmet kérni tartozik. Az intézetben csak politikáról, vívásról és művészetről engedtetik beszélni. Ezen rendszabályok a nemzeti vívóintézet termében kifüggesztve magyar nyelven olvashatók.”

- Mi az, tán csak nem akarsz te is belépni az intézetünkbe?

Olcsay szólt, mögötte egy alacsony, de izmos termetű, barna szakállú fiatalemberrel.

- Vécsey - mutatkozott be hangosan, csengő hangon. - Szívesen vesszük ám, ha ilyesmit forgatnál a fejedben.

- Nem tehetem - mondta Prágay. - Most ugyan polgári öltözékben látsz, de különben a bécsi akadémia tisztje vagyok, s csak a szabadságom töltöm Pesten.

- Sebaj, testvér. Tanuld csak ki jól azt a fránya hadimesterséget, jó lesz az egyszer azok ellen, akik most megtanítanak rá.

Olcsay felnevetett.

- Vigyázz erre a fiúra, János, mert ez a legnagyobb rebellis az egész országban.

Vécsey könnyedén meghajolt.

- Egyébként én magam is tanulmányozom a tűzértechnikát. Európa legjobb tűzéreinek munkáit végigbifláztam már, Marcell Gonriertől Klausenbergig. Mert manapság már csak a tűzéség nyerheti meg a csatát.

Prágay mosolygott.

- Örülök, hogy szakmabelivel találkozhattam.

Olcsay felkiáltott:

- Elég volt a hasonszőrűek beszédéből! Te mit csinálsz ma este, Pista?

- Semmi dolgom. Ha itt a vívodában végeztem, gondoltam, elnézek a Nemzeti Színházba, ott ma a Rab lélek című francia darabot játsszák, azzal múlatom el az időm.

- Nincs kedved benézni a Pilvaxba? El vinném oda a barátomat.

- Mennék szívesen, csak egy kis baj van. Tudod, hogy én a Duna túlsó partján lakom, s ez most itt a baj. A serfözde mögött ugyanis az egyik éjszaka megverték két hepciáskodó császári katonát. S a helytartótanács elrendelte a legszigorúbb igazoltatását mindazoknak a személyeknek, akik Pestről Budára vagy Budáról Pestre át akarnak kelni a hajóhídon. Nálam pedig semmiféle engedély és személyi iromány nincs. A színháznál valamelyik aktor barátom öltözőjében elaludtam volna, de így...

- Sose izgasd magad! Van nálam hely bőven, négy fekhely is található a két szobámban, igaz János?

- Valóban.

- No, akkor mehetünk.

A Pilvax bordó függönyös ablakán nem szűrődött ki világosság. Mintha nem is lenne odabent senki. Hanem amint beléptek a keskeny üvegajtón és félrehajtva a nehéz körfüggönyt, a terembe értek, egyszerre színes, zsongó világ fogadta őket. A kis márványasztaloknál szinte kivétel nélkül fiatal férfiak ültek, egyikük-másikuk kardosan, magyaros mentében, de akadt köztük olyan is, aki egészen a párizsi divat szerint volt öltözve, hanem bécsiesen szabott szűk pantallót és selyemhajtókás színes haverockot egyiken sem lehetett látni.

- Gyertek - mondta Vécsey -, üljünk a Vasvári-asztalhoz!

Ez hosszabb asztal volt a többinél, legalább tíz szék volt körülötte, de most csak hatan ültek ott. Az asztalfőn alacsony, lányos arcú, lágy szakállú, kék szemű ifjú tartotta szóval a többi. Bőre fehér, a keze kicsi és keskeny, mint egy asszonyé.

- Barátaim - szólította meg őket Olcsay. - Engedjétek meg, hogy bemutassam nektek kenyeres pajtásomat, Prágay János kapitányt.

- Kapitány?! - hördült fel egy robusztus termetű ifjú, Szentgály Lőrinc. - Aztán kinek a kapitánya vagy, komám?

- Most ugyan a császár mundérját hordja, de a mi emberünk - szólt közbe Vécsey. - Ajánlom, hogy illő reverenciával fogadjátok.

A lányos arcú tengerkék szemét Prágayra szegezte. Aligha lehetett több húszesztendősnél.

- Üljetek le, István - mondta csendesen, majd bemutatkozott a vendégnek: - Jókai Móric vagyok.

- Mit Móric! - kiáltotta harsányan a nagy hangú Szentgály Lőrinc. - Csak a cigányok hívják Móricnak a majmukat. A te becsületes neved Mór.

- Igenis Lőr - hajolt meg szerényen az ifjú.

Erre aztán kitört a harsány hahota, csak a megszégyenített Szentgály „Lőr” irult-pirult restelkedve.

- No, ezt elmondjuk Sándornak is - hahotázott az egyik ifjú. - Csak fejezze be megbeszélését Egressyvel...

Prágay körbe hordta a tekintetét, tudta, kit kell keresnie. Sándor nem lehet más, mint Petőfi. Sokat hallott már addig is róla, hallott büszke históriáiról, legendaszámba menő eseteiről, és kezébe került néhány verse is. Első olvasásra látszott, hogy a kor legnagyobb poétájának, az egész nép legigazibb szószólójának sorai ezek. De látni még sohasem látta a költőt.

- Hol van? - kérdezte suttogva Olcsaytól.

- Ott a sarokasztalnál - súgta vissza amaz, s hangjában valósággal áhítat volt érezhető. Úgy nézett rá, mint akit hipnotizáltak.

Prágay követte tekintetét. Fekete gúnyában, hófehér kihajtott inggalérral, göndör, barna hajú, keskeny arcú, bajuszos, sovány fiatalember ült az ajtóval szemben. Asztalánál még hárman könyököltek hosszú nyakú üvegpoharak társaságában. Közülük az egyik már férfikorban levő. Ez utóbbi szürke polgári öltözetet viselt, amelyet csak széles, nagy csokorba kötött nyakkendője tett feltűnővé. Ez a férfi beszélt most, míg Petőfi, s a másik kettő hallgatta.

- Egressy Gábor, a színész - mondta Olcsay. - Gyere, ismerkedjél meg velük.

Vécsey közben már meg is indult az asztal felé. Követték.

- Sándor - szólította meg Vécsey a költőt. - Kedves Sándorom.

Petőfi felállt, arcán öröm ült.

- István! örülök, hogy látlak.

- Hát még én!

Összeölelkeztek. Prágay most látta csak, hogy a költő inkább alacsony termetű, s még vékonyabb, mint amilyennek ülve látszott. Mindamellett volt a lényében valami parancsolóan büszke, olyasfajta nemes gőg, ami például a sast megkülönbözteti a többi madártól.

- Hogyan kerültél ilyen váratlanul Pestre? - kérdezte Vécsey, és egyre csak Petőfit nézte, nem telt be vele. - Te rossz fiú, miért nem írtál, hogy fogadtunk volna?

- Hirtelenében ötlött eszembe ez a kirándulás - nevetett a költő. - Egy hete még Szentmártonban ültem és rossz verseket fabrikáltam. Eh, mondom, eladom őket Pesten. Azzal nekiindultam, mint egykor az apostolok. És íme, most itt vagyok.

- Gyalog jöttél?

- Hol gyalog, hol szekéren.

- Ejnye, de számár vagyok - kapott észbe Vécsey. - Itt állok és fecsegek, s közben elfelejtem bemutatni a mi kedves barátunkat, Prágay Jánost.

- Petőfi.

Röviden, mégis baráti melegen hangzott el a név a költő ajkáról. Aztán társai is bemutatkoztak: - Egressy... Gál Gergely... Balogh Tihamér.

- Üljetek le!

Prágayék széket húztak maguknak az asztal mellé és Egressy folytatta a megkezdett beszédet.

- Nincs igazán jó Shakespeare-fordításunk - ütött az asztalra. - Részleteket fordított ez is, az is, de Shakespeare-t valóban mívelő magyar nyelven előadni lehetetlen. Itt van például a Szentivánéji álom, angolul olvastam, neked is odaadtam. Milyen bájos játék, mennyi mélység és életöröm, mégsem játszhatjuk, nincs lefordítva.

- Lefordítom én.

Petőfi hangja csendes volt, majdnem halk.

- Te?

- Igen, én. Már régóta foglalkoztat a gondolat. S még ezen az őszen elkészülök a munkával.

- Sándor! Ez nagyszerű beszéd! - Egressy a költőhöz hajolt és összevissza csókolta. - Ilyen fordító kell nekünk, árva magyar aktoroknak! Aki költő is, színész is egyben.

- Hadd csak az én színészetemet - legyintett tréfásan Petőfi. - Sokféle mesterséget űztem már életemben, de olyan rosszul egyiket sem, mint az aktorságot.

- Nem is az a te hivatásod, Sándor - fordította komolyra a szót a színész. - A sas csak szárnyaljon a magasban, s a földet hagyja meg a földieknek. A te génuszodra egy egész világ tart igényt.

- Gábor, Gábor - fenyegette meg a költő -, te hízelegsz. - Számomra teljesen elég a saját népem becsülése. Ha csak azt el tudnám érni, hogy fölébredjen sok évszázados szolgálómából, tudnám, hogy nem éltem és nem írtam hiába.

- Költöttél-e Szentmártonban valami igazán Petőfit? - kérdezte Balogh.

- Talán ez.

Petőfi vastag füzetet húzott ki sújtásos, fekete kabátja oldalzsebéből, és lapozgatni kezdte.

- Olvasd fel! - kérték egyszerre minden oldalról.

A költő keze megállapodott az egyik oldalon. Várt. Hirtelen olyan csend lett, hogy a légy zümmögését is meg lehetett volna hallani. Valamennyi asztalnál elhallgattak. A fejek Petőfi felé fordultak, az arcokra figyelem ült.

- Nagy pillanat - súgta Olcsay. - Petőfi verset olvas.

A költő hangja betöltötte a termet. Pedig nem olvasott hangosan. A szavak mégis eljutottak minden szögletbe. Nem szavalt, csak mondta a szöveget, Prágay mégis átérezte a vers minden szépségét.

*Háborúval álmodám az éjjel,
Háborúba hitták a magyart,
Fölhívó jelül, mint hajdanában,
Országszerte járt a véres kard.
S fölriadt a véres kard láttára,
Akinek csak egy csepp vére volt.
A szabadság drága koszorúja,
Nem hitvány pénz volt a harci zsold.
Éppen e nap volt mennyegzőnk napja,
Az enyém, leányka, s a tiéd;
S én, hogy haljak a honért, elhagytam
Házasságunk első éjjelét.
Ugye, leányka, a mennyegző napján
Menni és meghalni, szörnyű vég?
És mégis, ha rákerülne a sor,
Úgy tennék, mint álmomban tevék.*

Mennyezetet rázkódtató éljenzés következett. Ifjak vették körül mindenfelől a költőt, ölelték, a vállát szorongatták.

- Menjünk - mondta Olcsay. - Induljunk haza.

Szinte észrevétlenül mentek el Prágayval és Vécseyvel. Lassan baktattak az éjszakai utcákon. Messziről kutyák ugattak, valahol egy részeg kornyikált, mégis szép volt a szeptemberi éj. Szótlanul lépdéltek egymás mellett egész a házukig. Ott, amikor a házigazda a kulcsát kereste, végre fölocsúdtak a varázslat alól. Mert az volt, ami történt.

- Jó éjszakát - mondta az előszobában Olcsay. Majd Vécseyhez: - Te kénytelen leszel egy helyiségben aludni velem.

- Sebaj - felelte az. - Ezen az estén nem ronthat a horkolásod sem.

S Prágay azt felelte rá:

- Sohasem felejttem el ezt a napot.

BÉCSI NYOMORÚSÁG

A Hotel Graben egyemeletes fogadó volt a Josef Gassén, néhány száz méternyire a vágóhídtól. Pizskossárga falaival élénken elütött a szűk utca kopott, szürke házaitól. Tulajdonosa: Frau Moskovitz, egy szívelhájásodásban elhunyt pékmester özvegye, két szállodát is vásárolt a férjétől rámaradt pénzből. Ezt a pénzt a néhai pékmester azokból a feltűnően kis méretű zsemlékből szerezte, amelyek miatt Nestroy, a híres színész és vígjátékíró egy alkalommal nyílt színen is kipellengérezte: olyan kabátban jelent meg a színpadon, amelyen a gombokat Moskovitz-féle zsemlék helyettesítették. A császárváros szívből mulatott az éken, Nestroyt azonban hitelrontásért egy hónapi államfogházra ítélte a tisztes sütőipar becsületét védelmező törvényszék. Amikor kiszabadult, első fellépésekor valaki megkérdezte a közönség közül: nem éhezett-e fogsága alatt? A komikus így válaszolt: „Szerencsém volt, uram, a fogházőr lánya Moskovitz-zsemléket dugott be hozzám a kulcslyukon!”

Egész Bécs hahotázott a szellemes válaszon, kivéve Moskovitzot, aki belehalt ebbe a humorba. Bánatos özvegye föl hagyott a péksütemények gyártásával, s mint mondtuk, átállt a szállodavezetésre.

Egyébként jóindulatú asszonyság volt. Vajszívű és könnyen ellágyuló, különösen azok iránt, akik társtalanul tengtek-lengtek a világban. Természetes hát, hogy fogadója, a Hotel Graben tele volt hazájukat hagyott emigránsokkal. A menekültek úgy fizették szállásukat, ahogy tudták, sőt olykor-olykor még egy-egy jobb falat is leesett számukra a nagyszívű özvegy sajnálatából.

Akadtt az emigránsok között, aki ki is használta Frau Moskovitz érzelmeit, és akkor sem törlesztett számlájából, amikor véletlenül éppen pénzhez jutott.

Prágay, aki becsületes ember volt, s már korábban pénzzé tette néhány értékét, megbízhatóan fizette szerény szobabérüknek ráeső részét. Ugyanígy Nádor és Nedeczky is. Nádor jómódú családból származott, apjának busás hasznót hajtó malmai voltak a Bácskában, s szorgalmasan küldözgette a bankókat fia után.

Szobájuk ablaka egy keskeny sikátorra nézett, mely a girbe-gurba házak között egyenest a Dunához vezetett. Prágay ritkán hagyta el a szállodát, többnyire csak estefelé, amikor is a sikátoron át lesétált a folyóig, és megállva a parton, bámulta a vizet, amely arrafelé folyt, amerre a haza fekszik.

Két társa ezzel szemben többször volt távol, mint otthon. A Presswelt Strasse egyik kis kávéházába jártak, itt jöttek össze a Bécsben élő és innen még tovább készülő magyarok, ide futottak be az otthon hírei, s itt születtek meg azok a fantasztikus tervek, amelyek sohasem jutottak túl az elhatározáson.

Valami különös csoda folytán mindig került pálinka vagy bor az asztalra, valakinél mindig akadt orosz papiruszba töltött cigaretta, és sűrű füstfelhő, s még a füstnél is sűrűbb és ártóbb bódulat lengte körül az itt ülőket.

Nádornak és Nedeczkynek kellett ez a bódulat, a szívfacsaró honfibú és a céltalan tervezgetések hangulata. Prágaynak nem.

Az alezredes levelet várt Londonból. Mindjárt Bécsbe érkeztek után gyorspostát küldött Hamburgba Joseph Witternek, egy Poprádról elszármazott bőrkereskedőnek, akinek öccse a szepesi légió alparancsnoka volt, s az őszi hadjárat idején egy hadtestben harcolt Prágayval.

Witter, akinek üzleti kapcsolatokon kívül politikai összeköttetései is voltak az angol fővárossal, azonnal értesítette Prágayt, hogy egy ottani elvbarátja: James Aldrich, a Brit Tengerészeti Hivatal tisztviselője megteszi a szükséges lépéseket mielőbbi odautazásuk érdekében. A megfelelő körülmények biztosításához természetesen időre van szükség, ezért kéri az alezredest, legyen türelemmel. Aldrich azonnal értesíti bécsi címén, hogy mikor utazhat, sőt bizonyos pénzösszeggel is támogatja majd.

Prágay tehát várt. A várakozás napjait írással és olvasással töltötte. Naplót írt, följegyezve az emigrálása első napja óta történeteket, és azt a vaskos, kézírásos kötetet olvasgatta, amelyet Családi krónika címmel édesapja rótt jó néhány év előtt papírra.

Talán egy hete lehettek Bécsben, amikor este látogatója érkezett. Testes, magas, idősebb férfi, szúrós fekete szemű, hangja, mint a bölömbikáé. Szállodai szobája ajtajában megállva, csaknem az egész ajtónyílást betöltötte. Vállán sokredőjű, barna köpeny, fején magas tetejű, keskeny karimájú cilinder.

- Prágay alezredes?

- Az vagyok, uram.

- Nem tartom fel sokáig. Üzenetet hoztam önnek és egy csomagot.

- Üzenetet? Kitől?

- Otthonról.

- Foglaljon helyet, kérem.

A látogató elutasítóan intett.

- Nem tehetem, sietek. Azonkívül figyelik is önöket, s én nem szeretném, ha egész bécsi tartózkodásom alatt a sarkamban járna néhány kopó. Az üzenetet édesanyja küldi, s úgy szól: jól van, baja nincs, ne aggódjék miatta. Az ormosi szőlőhegyet eladta, anyagi gondokkal nem kell küzdenie. Némi pénzt is küld általam. Itt van.

Sárga borítékot tett az asztalra.

- És a csomag?

- A csomagot nagybátyja, a volt szilvásdi nótárius bízta rám...

- Volt nótárius?!...

Prágay hangjában megdöbbenés csengett.

- Úgy van, uram. A nótáriusnak le kellett mondania hivataláról. Amúgy is megfosztották volna tőle, így hát jobban tette, hogy maga előzte meg a dolgot. Egy könyvet küldött velem, az ön édesapja írta. A könyv éveken át nála volt, nem akarja, hogy veszendőbe menjen, ezért juttatta el önhöz.

- Köszönöm.

A csomag is a boríték mellé került az asztalra. A látogató redős köpenye rejtekéből kesztyűt vett elő, a kezére húzta. Közben azt mondta:

- Ezzel megbízatásomat el is végeztem. Sok szerencsét kívánok a továbbiakhoz.

- Várjon, uram! A nevét sem mondhatja meg?

- Minek? Ha ön tudná, ki vagyok, tán át se vette volna tőlem a hozottakat. Elégedjék meg annyival, hogy a közelmúltban nem állottam az önök oldalán. És még egyet: óvakodjék a csoportoktól! Az emigránsok köreiből minden harmadik ember rendőrspicli. Isten önnel.

Kesztyűs kezével lenyomta a kilincset és kilépett az ajtón. Léptei elhaltak a fogadó fapadlós folyosóján.

Prágay még sokáig állott a szoba közepén. Azután az asztalhoz lépett, felbontotta a csomagot. Kartonba kötött vaskos füzet volt. A fedőlap közepén nagy, cirádás betűkkel a cím: „Családi krónika”. Alatta: „Följegyzé idős Prágay János, anno 1829-ben”.

Belelapozott. Igen, ez az apja írása. Megismerte. Különös, hogy sohasem szólt neki erről, sohasem említette. Leült az asztalhoz, olvasni kezdte. Mindjárt az első oldalon ez a név tűnt a szemébe: Prágay Áron. És egy dátum: 1683. Alatta a szöveg, ekképpen: „Vele, Áronnal kezdődött a Prágayak végzete. Mert mi másnak lehetne nevezni azt, ami százötven esztendeje üzi, sújtja családunk férfi tagjait? Végzet, szörnyű végzet az. Áron, a kálvinista pap, az ötszáz-tizenkét protestáns lelkész között volt, akiket 1671-ben gályákra száműzött Bécs türelmetlen vallási gyűlölete. Mert a lázadás szellemét vélte fölfedezni bennük, a konok ellenállás lelkét, kik csupán hitük és meggyőződésük értelmében cselekedtek.”

Lassan feltárult a Prágayak története.

Tizenkét nehéz évet töltött a gályán Prágay Áron, hogy soha többé ne lássa hazája földjét, otthonát, szeretteit. S talán halálát is ott lelte volna, ha 1683 őszén nem futott volna be Nápoly kikötőjébe huszonnégy ötárbocos holland hadihajó. Stigliano herceg, nápolyi alkirály ágyúszóra ébredt ezen a reggelen. Izgatottan rángatta meg a csengő zsinórját, és besiető lakája segítségével oly gyorsasággal rántotta magára ruhadarabjait, mint még soha.

Mégis, mire elkészült az öltözködéssel, a kikötőben már valóságos tömeg gyűlt össze, s a part felé csónak tartott, benne húsz fegyveres matróz és egy fregatthadnagy. A hadnagy pecsétetes papírtekercset tartott jobbujában, háta mögött egy hadilobogós zászlótartó állott, mellette egy tengerészdobos és egy trombitás.

A hadnagy és kísérete partra szállt és egyenesen a fől sorakozott kikötői őrség parancsnokához lépett:

- Uram, parancs szerint átadom önnek Mynheer Hadrijan von Ruytter admirális úr levelét azzal, hogy azt haladéktalanul juttassa el a nápolyi alkirály úr őfenségéhez. Parancsom van rá, hogy az olasz nyelvre fordított levelet még átadás előtt itt a kikötőben felolvassam. Íme, hallják!

A hadnagy kigöngyölte a tekercset, mire a csónak matrózai a partra fől sorakozva, hónuk alá kapták töltött puskájukat. Megszólalt a dob és a trombita, s a tömeg közelebb nyomult.

A hadnagy harsány hangon olvasni kezdett.

- Én, Hadrijan von Ruytter holland királyi ellentengernagy, uralkodóm és hazám népének üzenetét közlöm a nápolyi királysággal. E szerint királyom és hazám országgyűlése felszólítja a nápolyi királyságot: három nap leforgása alatt juttassa el vezérhajómra azt az ötszáz-tizenkét magyar kálvinista és lutheránus lelkészt, tanítót, patikusmestert, orvost, és diákot, kiket a német-római birodalom császára és magyar király, a szabadságmozgalomban való részvételükért, továbbá protestáns hitükhöz való ragaszkodásuk miatt ezelőtt tizenkét esztendővel elfogatott, kényszerre vonotott, majd láncra veretvén Buccori és Triest kikötőjében öt velencei aranyért a nápolyi gályákra evezősrabul elárvereztetett. Amennyiben a rabok a jelzett háromnapos határidőn belül ki nem adatnak, úgy uralkodóm a nápolyi királysággal hadiállá-

potba lép, és hajóhadam megkezdi a város ágyúzását. Így és nem másként. Kelt vezérhajómon az Úr 1683-ik esztendejének szeptember havában, e hónap 7-ik napján Hadrijan von Ruytter, őfelsége Németalföld királyának ellentengernagya.

Dobpergés és háromszoros trombitaszó fejezte be a felolvasást, melyet az összegyűlt tömeg visszafojtott lélegzettel hallgatott. Azután egyszerre morajlás indult a sokaságból.

- Bocsássák szabadon őket! - rikoltotta egy éles hang, s a kiáltást átvette mindenki.

- Szabadságot a gályaraboknak! Levenni a bilincseket! Engedelmeskedjenek a hollandok parancsának! - zúgta, ordította a tömeg, miközben öklök és botok emelkedtek a magasba.

A kikötői őrség parancsnoka lóra kapott, és vágóban vitte az alkirály palotájába a parancsot. Egy órán belül összeült a koronatanács, és a tanácsosok mindegyike a gályarabok kiadatására szavazott.

Nyolcvannyolc csontig soványodott rab maradt életben az ötszáztizenkettőből. Ruytter admirális elszörnyedt, amikor hajóján eléje vezették a nyolcvannyolc élőhalottat. Az egyik szakállas, torzonborz csontváz előre lépett, és azt mondta holland nyelven:

- Uram, megszabadítónk és barátunk! Mi egykor az önök szabad földjén, Leydenben voltunk diákok. Az isten áldja meg, amiért megmentették az életünket.

Prágay Áron volt a beszélő. A Prágay-végzet első hordozója. Az egykori lelkész nem bírt többé visszatérni hazája földjére. Hollandiából Svédországba, majd Angliába vándorolt. Hívta feleségét és fiát, jöjjenek ki hozzá, hajózzanak át együtt az Újvilágba. De az asszony nem vállalta a bizonytalan sorsot. Kérte az urát, utazzék egyedül, s ha bizonyosságot teremt a megélhetésre, utána mennek ők is. Így hát Áron egymaga kelt át Amerikába, ahol a bevándorlók nehéz harcban állottak az őslakó indiánokkal. Ott pusztult el az egykori gályarab, farmját védelmezve.

Azután következtek sorjában a többiek. A Prágay család férfi sarjai. Egy sem halt meg közülük hazai földön. Mind idegenben lelte végét, nyugtalan szívvel, elhagyatva. „Olvashatjátok, amint alább következik: A legenda szerint Áront, a papot megátkozta egy asszony: Soha ne lelj nyugtot, sem te, sem utódaid! Űzött testeteket idegen föld fogadja be!” - Ha valóban elhangzott az átok, úgy meg is fogant. Százötven éve ül az életünkön.

Idáig jutott János az olvasásban. Megborzongott. Ostobaság, babona. Nincs Prágay-végzet. A történelem az ő végzetük, amely mindig oda viszi, oda hajtja őket azok közé, akik fölemelik hangjukat, és karjukat az elnyomók, a rabtartók ellen, s ha kell, nyugalmutat és életüket adják eszméikért.

Forgatni kezdte a lapokat. Ifjú Prágay Áron... Meghalt Rodostóban, Rákóczi száműzetése alatt. Prágay Péter... A császári hadsereg szökevénye. Meghalt Kanadában, francia fogságban. Ifjú Prágay Péter, a budai összeesküvők egyike... Elesett Amerikában, Washington zászlaja alatt harcolva az angolok ellen.

Valóban a végzet keze lenne ez?

Nyílt az ajtó, társai érkeztek meg. Nedeczky sápadt volt, alig állt a lábán, Nádor is támolygott. Látszott rajtuk, hogy ittak.

- Mi történt veletek?

- Mi?! - Nádor hangja rekedt volt. - Elegünk van a bécsi rostokolásból! Mit akarsz, mire várjunk még?

- Mondtam, hogy levélnek kell jönnie, Londonból...

- Hiábavaló reménykedés, önáltatás! Addig ülünk itt, amíg fölfordulunk?

Prágay felállt az asztaltól, hangja vágott:

- Esztelenségeket fecsegsz, részeg vagy!

- És ha az vagyok! Mi közöd hozzá? A magam életét magam irányítom!

- Hát jó, irányítsd magad!

A kis Nedeczky ijedten lépett közéjük.

- Nem, ne tegyétek ezt! Nincs elég ellenségünk, hogy egymást marjátok? - Könyörögve fordult Prágayhoz. - Nézd el neki, János, nem tudja, mit beszél! Mindnyájunkat megbolondít ez a tehetetlen várakozás. Meg aztán megtudtuk...

- Mit tudtatok meg?

A szőke fiú hangja suttogóra vált.

- Károlyit és Szelecsényit ma éjszaka letartóztatta a titkosrendőrség.

- Micsoda?!

Nádor vette át a szót.

- Éjfél után mentek értük a szállásukra, és elhurcolták őket. Hát én nem várom meg, hogy ugyanígy elvigyenek.

- Van valami terved? - kérdezte Prágay csöndesen.

- Van. Holnap elutazom Bádenbe. Megismerkedtem egy volt rémet tiszttel, Willich Augusttal, aki részt vett a bécsi fölkelésben, és ezért menekülnie kellett. Titokban visszatért, s egy csoportunkkal fölvette a kapcsolatot. Azt mondja, Bádenben készül valami. Szükség van ott ránk. Mindenkire, aki forradalmi tapasztalattal bír és hajlandó a bőrét kockáztatni Európa szabadságáért.

Prágay a fejét ingatta.

- Európa szabadsága nem Bádenben születik.

- Hát hol?

- Hallottál már erről a névről: Marx Károly? Tegnap délután a Mark Platzon jártam. Kis tér ez a központi piac háta mögött. Van ott egy parányi könyvkereskedés, egy Morgenstern nevű öreg zsidó emberé. Megláttam egy könyvet a kirakatában, érdekelt, bementem. Beszélgetni kezdtünk. Nem tudom, hogyan esett, húsz perc múlva mindent tudott rólam. Akkor az egyik könyvespolc háta mögül előszedett egy piszkos kis füzetet, egy jócskán átlapozott nyomtatványt. „Ezt olvassa el, uram - mondta -, Marx és Engels Kommunista Kiáltványa. Még hasznát veheti.” Elhoztam, és még aznap végigolvastam. Tanulságos olvasmány, mondhatom...

- Mit akarsz mindezzel? - Nádor hangja ingerülten csattant. - Nem olvasmányra van szükségünk! August ajánlata reális lehetőség a cselekvésre. Mindenki torkig van az itteni tespedéssel. Engedelmes birkák módjára várjuk be, amíg torkunkra teszik a kést? - Hirtelen szembefordult Prágayval. - Velünk tartasz?

- Nem.

- Úgy is jó. Akkor megyünk nélküled. Türr István és az itáliaiak egy része is ott van már. Ez sem mond semmit neked?

- Én a magam szabta úton megyek tovább.

Nádor gúnyos-keserűen felnevetett.

- Meglehet, hogy az az út hamarosan Kufsteinnél ér véget.

- Az is lehet.

- Mi annál messzebbre akarunk jutni.

Nedeczky szótlanul állt, leányos arcán kétségbeesés és tanácstalanság. Prágay őt nézte most.

- És te? - kérdezte. Nádor felé intett. - Te is velük tartasz?

A fiú ajka remegett.

- Nem. Én haza megyek. - Egyszerre kitört: - Nem bírok az otthonon kívül élni! Értsétek meg, nem bírok!

Prágay az izgatott fiú vállára tette a kezét.

- Nyugodj meg, az az otthon, amiről te beszélsz messze tűnt. A mi otthonunk ezentúl ott van, ahol szükség lesz ránk.

Szinte érezte, mint roskad össze tenyere alatt mindjobban az a keskeny, gyerekes váll.

Nádor ledobta magát a díványra, csak úgy nyekkent. Türelmetlen kézzel szivarkát kotort elő a zsebéből, rágyújtott. A füst gomolyogva szállt a mennyezet felé.

- Ül le - mondta Prágay Nedeczkynek és gyengéden lenyomta egy székre. - Rosszak az idegeitek. Én a sorsra bízom magam, és a sorsot egy levél jelenti. Ez a levél dönti el, merre megyek.

- Hol az a levél? - legyintett Nádor.

- Van egy ajánlatom. Ha három napon belül megérkezik az értesítés, amire várok, jöttök ti is velem. Ha nem, veletek tartok Bádenbe. Nos?

- Rendben - mondta Nádor. - Becsületes feltétel, elfogadom.

A második nap délutánján megérkezett a levél Londonból. Ennyi állott benne: „Amerika várja önöket. Ha van hely a földön, amely pénzzel és erővel segítheti az ügyüket, úgy az Újvilág az. Kossuth maga is odakészül. Utazzanak Hamburgba. A Nixe nevű háromárbocoson megvan a helyük. A mellékelt címen ötszáz dollárt tettem letétbe Prágay János nevére. Sok szerencsét a boldogabb jövőért folytatott harcukban!”

Prágay csomagolt. Nemcsak a maga holmiját rakta össze, hanem két társáét is. Mire azok hazatértek, útrakészen találtak mindent.

- Mi történt?

Nádor meglepve állt a megváltozott szoba közepén.

- Reggel utazunk.

- Hová?

- Amerikába.

AZ ÚJVILÁGBAN

Prágay és a többi magyar Bécsből Hannoverbe, onnan Hamburgba indult. Negyvenhatan voltak.

Hamburg... Szabad Hanza város. Itt nincs rendőrminiszter, sem hajlongó besúgósereg. Lüktető élet, virágzó szabadkereskedelem. A kikötőben árbocerdő. A világ hajósnépe találkozik az Elba torkolatánál, angol, amerikai, holland, belga, francia, török vitorlások hozzák, viszik az árut.

Az emigránsok megérkezésének híre elterjedt a kikötőben. A környező házakra piros-fehérvörös zászlókat tűztek, s kilobogózták a hajókat. Hullott eléjük a virág, szólt a zene.

Az emberek lelkesedése megható volt. Matrózok kemény keze szorongatta az emigránsok kezét. Ismeretlenek halmozták el őket szeretetük, rokonszenvük jelével. Pipát, dohányt, édességet dugdostak a zsebükbe... Órákon át tartott a szívből jövő fogadtatás.

Prágay Petőfire gondolt... Komáromba becsempészett írása jutott az eszébe. „...Egész Európán átviharzott a szabadságmozgalom, de alig egy év múlva mindenhol elült a szélvész, sorsába törődött a nép, csak a magyar harcol még szabadságáért...”

Azóta a magyar ügy is elveszett, győzött a császári önkény, a zsarnokság... Nincs kiút? Így marad ez örökre? Hiába omlott megannyi vér a diadalmas tarcali, isaszegi csatákban, Budavár ostrománál? Nem! Meg kell kísérelni a lehetetlennek látszó feladatot: amíg karddal nem lehet, szóval és tollal kell folytatni a harcot az ausztriai ház zsarnoksága ellen!

Három szép nap a szabad Hanza város kikötőjében, azután elkövetkezett az indulás szívszorongató órája... A parton kendőket lobogtattak, és ötárbocos hajójuk, a Nixe lassan elhagyta a kikötőt. Az Elba zátonyai közül a révkalauz vezette ki a hajót. Délben vitorlákat bontottak, visszafordult a révkalauz... Alkonyodott, amikor elhaladtak a parti világítótornyok mellett... Feljött a hold, és Cuxhaven kikötőjén túl előtűnt a tenger...

Az első éjszaka. Szokatlan volt az új környezet. Mindenki az otthonára gondolt. Prágay a tengeri út tartama után érdeklődött.

- Kedvező széllel hat hét, rossz széllel két hónap - mondta a kapitány.

Lesújtó válasz volt.

A közös teremben, a vaskampókra szerelt függőágyakon álmatlan éjszaka ígérkezett. A La Manche-csatornán viharos szél kapaszkodott a vitorládba, felkavarta a szárazföldi emberek gyomrát. A hajósok bőséges ételadagokkal kínálták az utasokat: a tapasztalt óceánjáró népség szerint a teli gyomor a tengeribetegség legjobb ellenszere.

Sűrű ködben haladtak napokon át. Égtek a hajólámpák, szólt a ködkürt. Büszke Albion sziklás partjaiból semmit sem láttak, csak Írország közelében derült a látóhatár. Távcsoveken át nézték az elnyomott országot, ahol hosszú idő óta álmodik szabadságáról a nép... Elmaradt mögöttük Európa csücske, ezután hosszú ideig nem látnak mást, csak eget és vizet.

Kedvező széllel, duzzadó vitorlákkal hatodik hete haladt a Nixe. Prágay úszó börtönnek érezte hajójukat, lelkére bénító honvágy nehezült... Egyoldalú táplálkozásuk, a sózott hús és a kétszersült, a friss ízek hiánya csak növelte elkeseredésüket.

Óriási úszó jéghegyet jelzett az árbockosár öre, szerencsájukre kikerülték. Éjjelente horgonyt vetettek, bevonták a vitorlákat, s a jégőrség csónakba szállt, hogy idejében észrevegyék a lappangó, sodródó veszedelmet...

Prágay már a Nixe fedélzetén megkezdte elhatározását valóra váltani: tollal harcolni a magyar ügyért. Belefogott a szabadságharc történetének írásába.

Karácsony este a hajón. Sohase volt még ilyen szomorú karácsonyuk. A tisztikar, a szabadnapos legénység és az utasok nagy része az ebédlőben gyűlt össze ünnepelni. Felhangzott a zsoltár, kicsit döcögősen indult, de az éneklők aztán mindjobban nekihevültek... Imát a kapitány mondott, majd egy rövidke beszédet is. Útjuk néhány nap múlva véget ér, s ha isten úgy akarja, szerencsésen partra léphetnek az Újvilág földjén.

- Mister Prágay - szólította meg később a kapitány az alezredest -, az imént hallottam, amint készülőkönnyéből olvasott fel társainak. Miről akar írni?

- Szabadságharcunkról.

- Szabadság! Mindenki erről ábrándozik, még ez a nyomorúságos néger is, a hajószakácsunk. Az ő élete is kész regény. Nem akarja meghallgatni?

És mielőtt Prágay szólhatott volna, már oda is kiáltott:

- Hé, Alvarez, gyere ide!

A sovány, ijedt szemű fekete gyanakvón közeledett.

- No, meséled el az úrnak, hogyan lettél te szabad!

- Én uram, most sem vagyok szabad. Szökött rabszolgaként kerültem a hajóra, nagyobb rabságból a kisebbbe.

- Miért kellett szöknöd? - kérdezte Prágay. - Mit követtél el?

- Semmit, uram.

- Valami vád csak volt ellened?

- Vád, jó uram? Az ültetvényen, ahol dolgoztam, eltűnt egy tinó. Erre nyolcunkat elvittek Casablanca erődjébe, a föld alá, életfogytiglanra.

- Ezért?

- Ezért, uram. Nyolc néger élete egy tinóért.

- Hogyan szöktél meg?

- Szerencsém volt, uram. Mert Casablancából csak a madár tud megszökni. A prokurador nevenapján bepálinkázott az egész őrség. Részegségükben felrobbantották a legnagyobb lőporos hordót... Azt hiszem, minden társam odaveszett, én meg egyenesen a tengerbe repültem... Onnan halászott ki egy véletlenül arra haladó floridai csempészbárka. Engem megszabadítottak... De mikor szabadítják meg a többi néget? Mert hidd el, uram, pokol az élet odalent Kubában, és a déli államokban!

- Kuba?

- Igen, uram. Kuba az én hazám. Látom, érdekel a sorsunk. De tudsz-e egyáltalán valamit rólunk? Hallottál már valamit a mi történetünkről?

- Nem. Az én országom nagyon messze van innen.

- Akkor várj meg itt, uram!

A kapitány már rég magukra hagyta őket. Prágay hát ott maradt és várta a néger szakácsot. Az vissza is tért hamarosan, kezében vékony füzetel.

- Ezen a néhány lapon megtalálod a mi szigetországunk történetét. Bátor emberek írták és terjesztik nálunk az olvasni tudók között. Hidd el, érdekes, nem fog untatni, uram.

- Várj csak! Te hogyan tanultad meg a betűvetést?

- Az ültetvényen akadt valaki, aki foglalkozott velem. Egy fehér lány. Ő tanított meg a betűk ismeretére.

- Volt valami hasznod belőle?

- Nehezebben viselem a szolgáltatást, uram. De most már mennem kell, vár a munkám. Úgy hiszem, még találkozunk.

Prágay kezébe vette a füzetet. Címlapján ez állt: „Cuba szigete, amelyet Columbus fedezett fel 1492. október 28-án.”

Belelapozott.

„1633-ban Havanna lett a kormányzó székhelye és a sziget fővárosa... Az első zendülés 1717-ben... 1762: Anglia elfoglalta Havannát és szabad kikötővé nyilvánította... 1763: a spanyolok visszaszerzik a szigetet... 1845: az Egyesült Államok kongresszusa ajánlatot tesz a sziget megvételére...”

Körülötte nevetés, hangzavar. Valaki tréfás ünnepi köszöntőt mondott. Tovább olvasott.

„A Nagy-Antillák legnagyobb szigete. Floridától délre, Yucatántól keletre mintegy 85 000 négyzetmérföld területű. Hegyei közül legnagyobb a Pico de Tarquino, 2560 méter magas. Legnagyobb folyója a Rico Cauto, mely az északi hegyvidéken ered és 90 mérföld hosszúságban hajózható... Növényzete trópusi. Legfontosabb terményei: a cukornád, a banán, az ananász, a kávé, a kakaó, a narancs, a citrom, a füge, a dohány...”

Ismét felhangzott a nevetés. A köszöntő véget ért. Aztán taps csattant.

- Mi az señor Prágay, izgalmas olvasmányt talált?

Sido del Rocco, egy spanyol ültetvényes szólította meg.

- Kubáról kaptam egy kis ismertetőt.

- Kuba! Szörnyű hely. Nyugtalan, zűrzavaros, nem önnek való. Mexikót ajánlom, señor. Elviselhető klíma, engedelmes négek, chakiritól bódult, ostoba indiánok. És szabad földfoglalás. Nézzen rám, tizennégy éve kezdtem dohányással és ma... - Nevetett. - Öt saját hajóm járja a tengert.

- Az én céljaim mások, uram.

- Manapság nem lehet jobb cél az üzletnél, señor. Kis befektetéssel nagy haszon. A munkaerő ingyen van. Látja, az ön barátját, azt a fiatal óriást használni tudnám az ültetvényemen, ő olyan ember, akit hajt a türelmetlenség. Az ilyeneké a jövő ezen a földrészen. Jöjjön, igyunk meg egy üveg bort!

- Nem, köszönöm. Elálmosodtam. Azt hiszem, lefekszem.

- Ahogy gondolja. De még egyet... Kár rágnia magát olyasmiért, ami végleg elveszett. Jó pihenést, señor.

Jó pihenés? Ki tud pihenni egy ilyen éjszakán! Hiszen ez volt az első karácsonyuk, amit szeretteiktől, otthonuktól messze töltöttek. Prágay és két társa is csak forgolódott az ágyán reggelig.

Szürke, felhős ég köszöntötte az esztendő utolsó napját. Csendes volt a tenger, a Nixe sebessége nem haladta meg a tíz csomót. Egyszerre, mintha párafelhő elevenednék meg, egy csapat madár jelent meg a hajó fölött.

- Sirályok - mondta az egyik utas. Ugyanabban a percben felhangzott az őr kiáltása az árbockosárból:

- Föld!

S egy idő múlva az élesebb szeműek már kivehették a keskeny, sárgás sávot a látóhatár szélén.

- Amerika - szólalt meg Prágay, aki eddig némán állt a korlátnak dőlve. És hozzátette: - Megérkeztünk.

- Úgy látszik - mondta Nádor kesernyésen. - De vajon milyen lesz a fogadtatás?

Azt is megtudták hamarosan.

Vitorlások, gőzhajók tűntek fel, köztük a révkalauz kis bárkája. Az óriási kikötőben hajó hajó hátán, mögöttük a háttérben a parti sor emeletes házai.

A révkalauz zászlaja egészen közről jelzett: megállni!

A Nixe bevonta orrvitorláit, szinte helyben topogott. A kapitány fent állt a parancsnoki hídon, a révkalauz hajóját figyelte. Azon megjelent egy egyenruhás férfi, kezében jókora szócsővel.

- Kapitány, figyelem!

A zászlótartó intett, hogy értik, amit mond.

- Bevándorlókkal irány: Ellis Island! Harminc fokos szögben félbalra, kövessen!

Ellis Island szigete, ötnapos vesztegzár, amíg sorsukról döntenek.

- Sajnálom, uraim - mondta kis mentegetőzéssel a kapitány. - Itt ez a rend. De hisz csak formaság az egész, valahogyan védekezni kell a járványok és a nemkívánatos elemek ellen.

Prágay bólintott. Persze, érthető. De fülét nem kerülte el Nádor megjegyzése.

- Hát ilyen a fogadtatás.

Vesztegzárral kezdték az 1850-ik évet, s még jól is jártak, már a negyedik nap hajnalán elhagyhatták a szigetet. És most merre, hová? Hátuk mögött Ellis Island, előttük a roppant, ismeretlen város.

- Pardon, messieurs! Önök a magyarok?

Apró, cvikkeres emberke állta el útjukat. Az emberen pepita nadrág, drapp redingot, alacsony termetét még feltűnőbbé tette cipőjének nőiesen magas sarka.

- Igen, mi vagyunk.

- Micsoda szerencse! Engedjék meg: Jones Wellington a nevem és a Star riportere vagyok, önök elé jöttem. De mielőtt a lényegről beszélénk, kérem, szálljanak be a kocsimba, megmutatom a várost, és elkalauzolom önöket a szállásukra.

Tehát mégis tudtak róluk.

New York. Új város, a fények városa. A jövevények nem győztek csodálkozni a forgalmon, fehérek, indiánok, néger, kínaiak, mulattok bábeli nyelvzavarán. Megbámulták az emeletes omnibuszokat, a házakat építő gőzdarukat, a tízlovas postakocsikat, s a tarka lampionokkal díszített mulatókat. Az egyik lebúj ajtaján ez állott nagy betűkkel: Colored.

Színesek részére. Tehát igaz, amit már Európában is hallottak: drákói rendelkezés tiltja a színesbőrűeknek a fehérek részére szolgáló nyilvános helyek látogatását. Aztán azt is megtudták: omnibuszon, postakocsin csak a tetőülésen, vonaton csak külön kocsin utazhatnak. Hát George Washington hazájában így értelmezik a szabadságot?

- Indítványoznám, térjünk be ide egy pohár italra - mondta Wellington. - Ez a hely jónak látszik.

Valóban, az étterem, ahová beléptek, viszonylag szolidabbnak tetszett a többinél. S noha tele volt, a riporter, akit itt jól ismertek, gyorsan szerzett asztalt.

- Különös, hogy ön ilyen jól beszél németül - mondta Nádor.

- Apám német bevándorló. Azért is küldött engem a lap önök elé, mert számított rá, hogy ezen a nyelven bizonyára megértjük egymást.

A pincér közben már meghozta a bort és teletöltötte a poharakat.

- Egészségükre - emelte fel sajátját a riporter. - Hiszem, hogy ebben az országban sikerük lesz. A mi népünk szereti azokat, akik a szabadságuk érdekében járnak.

A három vendég lehajtotta a bort.

- Wellington úr - szólalt meg Prágay. - Ön, mint a sajtó embere, segíthetne nekem.

- Miről van szó?

- Egy könyvön dolgozom, a magyar szabadságharc történetén. Szeretnék kiadót találni rá.

- Mi sem egyszerűbb. Az ön könyve biztos siker, hiszen azt sokan tudják, hogy Kossuth is ide készül. Holnap felhívom szállodájukba a kiadót. Könyve a legrövidebb időn belül megjelenik.

- Igazán hálás vagyok önnek.

- Semmiség. De ne vegyék udvariatlanságnak kérésemet, hogy a kijelölt fogadóba kísérhessem önöket. Nekem még ma este nyomdába kell adnom az önökről szóló cikkemet.

- Tessék, kérdezzen - dőlt hátra Prágay.

- Minek? - nevetett a riporter. - Már minden itt van a fejemben. Uram, azt csak én tudom, mit várnak a Star olvasói. És önök is nagyon meg lesznek elégedve a riportommal.

Szállójuk a külvárosban volt, távol a zajtól, s ez most valamennyiüknek jól esett.

- Holnap délelőtt látjuk egymást - búcsúzott Prágay a riportertől.

- Lehet, hogy még előbb - felelte az titokzatos mosollyal. - Mindenesetre tegyék magukat kényelembe.

Alig várták már, hogy a kis ember kitegye a lábát.

- Nos? - fordult barátaihoz az alezredes.

- Különös náció - mondta fáradtan Nedeczky.

- Fiatal náció - helyesbített Prágay.

Nádor hatalmasat ásított.

- Még öt perc és állva elalszom. Beszélgetni holnap is lesz idő.

- Akkor hát feküdjünk le.

Nem sokáig aludhattak. Egyszerre, mintha az égből zengne, harsogó zeneszó verte fel őket álmukból. A dobok és trombiták recsegése megreszkettette az ablakokat.

- Mi történt?!

Prágay ijedten ült fel az ágyában.

- Halljátok, Nedeczky?

- Gyújts lámpát, nézzük meg, mi van odakünn! Nádor lámpát gyújtott és Prágay az ablakhoz lépett. Különös látvány fogadta. Odalent az épület előtt több száz fáklya lobogott, s fényükben valóságos embertömeg látszott. Rezesbanda játszott, a zenekar előtt óriási zászló lengett: magyar zászló. És amint Prágay kitérte az ablakszárnyat, egyszerre több száz torokból tört fel az éljenzés. Valaki előre lépett és csendet intett a sokaságnak. Azután felszólt az ablakba:

- Ezek a fiúk méltó módon akarták köszönteni a magyar hősöket, hát ide hoztam őket.

Wellington volt.

- Ön?

- Megmondtam: lehet, hogy még reggeli előtt látjuk egymást. Hanem jó lenne, ha szólna néhány szót az itt álló lelkes emberekhez...

- De hisz nem tudok annyira angolul...

- Nem baj, beszéljen csak magyarul. Elég, ha a végén annyit mond angolul: éljen Amerika!

Prágay nagyot nyelt.

- Emberek, hazafiak! Egy kis nép vesztett ügyének képviselőiként jöttünk hozzátok, a nagy néphez. Segítsétek igazságunk győzelemre jutását, emeljétek fel szavakat szabadságunk mellett! Nemsokára eljön hozzátok az a férfiú, aki nálam meggyőzőbben beszél majd harcunkról, kérlek benneteket, teljesítsétek kérését. Éljen Amerika!...

Egetverő rivallgás volt a válasz. Kalapok röpültek a levegőbe, a zenekar tuszt húzott. Wellington egészen a fal mellé állt, s a két tenyere között kiáltotta fel:

- A cikkem címe: Amerika szerenádát adott a magyar szabadságharcosoknak! Messieurs, New York-i belépőjük sikeres volt.

NEHÉZ ESZTENDŐ

Egy év! És milyen év! Tele nyomorúsággal, filléres gondokkal, dolláros megaláztatásokkal. Hol volt már az az egykori fogadtatás, hová tűnt még az emléke is? Prágay, ha visszagondolt rá, csak keserűen elhúzta a száját.

Welstoneban, New York egyik külvárosi kerületében lakott egy hónapos szobában. Szállásadója, Mistress Gussmann, egy német származású postatisztviselő özvegye, heti másfél dollárt számított fel a szállásért, s ez igazán nem volt nagy pénz, de az egykori alezredesnek még e csekély összeg előteremtése is nemegyszer gondot okozott. Már régen letett róla, hogy bármiféle illúziót is tápláljon a jövőt illetően, ám azt azért nem hitte volna, hogy a mindennapi betevő falatért is meg kell majd küzdenie.

Eleinte hárman laktak itt, Nedeczkyvel és Nádorral. Akkor még biztatóbbnak látták a sorsukat, hiszen minden olyan jól kezdődött. Prágaytól több lap is cikksorozatot rendelt a magyar szabadságharc történetéről, az európai forradalmakat kiváltó nemzetközi helyzetről, az egyes szabadságmozgalmak közötti összefüggésről, Metternich szerepéről és a Habsburg reakcióról, sőt az egyik spanyol nyelvű hetiújság Bem tábornokról kért több folytatásban közölhető megemlékezést. Emellett eléggé gyorsan elkészült a könyve is, melyet az egyik legnagyobb amerikai kiadónak adott át. Az illetékes lektor első átolvasás után igen biztató megjegyzésekkel fogadta, s kijelentette: úgy tervezik, hogy a művet még abban az esztendőben megjelentetik. Amikor azonban az előlegről került szó, már nem volt ilyen határozott. A könyvet - mondta - Mister Burnsnek, a kiadóvállalat igazgatójának is el kell olvasnia, s csak ezután kerülhet sor bármiféle jogdíj kifizetésére. De Mister Burns rokonszenvezik a magyar emigránsokkal, s így remélhető, hogy a kéziratot mihamarabb átnézi.

- Mennyi időre számíthatok? - kérdezte Prágay.

- Mister Burns bizonyára szakít rá időt a következő két-három hónapban.

- Három hónap! Hogyan lehet ebből még az idén könyv?

- Uram, elfelejti, hogy Amerikában van. Nálunk az idő pénz, s a befektetett munkából minél előbb profitálni akarunk.

A lektor ezek után szívélyesen kezet nyújtott, ajánlotta magát és kérte, hogy a harmadik hónap végén ismét jelentkezék.

Persze, egyelőre még nem volt nagyobb baj, hiszen a cikkek egészen jól jövedelmeztek. Igaz, hogy a honoráriumhoz hárman voltak, mivel Nedeczky és Nádor is abból élt. Prágay ennek ellenére még félre is tudott tenni némi pénzt, számítva rá, hogy nehezebb idők is jöhetnek. És jöttek is.

A két barát ugyan semmiképpen sem akart Prágay nyakán élősködni, ám az elhelyezkedésre alig volt lehetőségük. Az alezredesen kívül egyikük sem beszélt angolul, s ez lehetetlenné tette, hogy bármiféle hivatali vállalkozást vállalkozzon. Nádor valamikor jogásznak indult, ő el is helyezkedett az egyik újság ajánlatára egy ügyvédi irodában, de nyelvtudás híján hamarosan ki kellett onnan lépnie.

- Tanuljatok - biztatta őket Prágay. - Ez az első feltétele annak, hogy ebben a világban élhessetek. Ha már bírjátok a nyelvet, sokkal könnyebb lesz.

Azok neki is lendültek a tanuláshoz. Nádor nyelvkönyvet vásárolt, és esténként szavakat bifláztak, ragozást ismételték. Prágay is segített nekik, amennyire ideje engedte, neki azonban gondoskodnia kellett szerény háztartásuk fenntartásáról, s ez sokszor az éjszakába nyúló körmölést jelentett.

Hetenként egyszer eljártak a magyar kör összejöveteleire. Ezeket szerda este tartották a Kensington téren, egy sárga épületben, melyet a kerületi protestáns egyház adott át nekik néhány órára, szíveségből. Itt találkozott az a húszegynéhány emigráns, aki még nem széledt szét az óriási országban, s valami szívós és értelmetlen makacssággal abban reménykedett, hogy nemsokára gyökeres változást hoz az idő mindannyiuk életébe. De a változás nem következett be, s az összejövetelek egyre szomorúbbakká, reménytelenebbé váltak, és a résztvevőkön mindinkább erőt vett egyfajta szorongás, a kilátástalan jövőtől való félelem szívszorító érzése.

Eleinte mindenféle jó hírrel biztatgatták egymást és önmagukat. E hírek közt olyanok is voltak, hogy Kossuth közbenjárására önálló magyar települést hoznak létre egy közeli megyében, az amerikai állam földet és házat ad minden emigránsnak, amit több évtizedes hitel formájában fizethetnek ki. Egy másik hír szerint - ezt a kis Bruckner hadnagy hozta, aki bejáratos volt bizonyos üzleti körökbe - a közeljövőben nagyszabású házépítő társulat alakul, s abban a New York-i magyarok egész csoportját alkalmazza, túlnyomórészt irányítói munkakörben. Ezek a remények jó ideig tartották bennük a lelket. Azonban teltek a hetek, a hónapok, és nem történt semmi.

Aztán néhányan elmaradtak az összejövetelekről. Megtudták, hogy Jány, Veres és Pintér elment rakodómunkásnak a kikötőbe, Kazacsay, Szemler, Korányi és Bátky matrónak szerződött egy spanyol hajóra, amely parti járatban közlekedett New York és Elisée között, s egy faáruval kereskedő cég tulajdona volt.

Mind kevesebben jelentek meg szerda estéken, s akik eljöttek, már nem áltatták magukat semmiféle reménységgel. Egy ilyen este megtudták, hogy Szalánczy Dénes kapitány, aki fél-szemét vesztette a felvidéki hadjáratban, sokáig őrzött katonai pisztolyával szíven lőtte magát. Búcsúlevele, melyet egykori legjobb barátjának, Novák Pál őrnagynak címzett, egyetlen sorból állt: „Elég volt ebből az életből. Talán odaát jobb lesz!”

Aznap éjszaka úgy ültek együtt a kis hónapos szobában, hogy sokáig egyikük sem beszélt. Prágay némán eregette a füstöt kis szivarkájából, Nádor egy hosszú nyakú üvegből rizspálinkát ivott, Nedeczky ruhástól feküdt az ágyán és a mennyezetet nézte. Nádor szólalt meg először.

- Elég volt ebből - mondta. - Igazat írt Szalánczy. Úgy érzem magam, mint a kutya, amelyik több rúgást kapott, mint amennyit elbírt és megérdemelt.

- Mit óhajtasz tenni? - kérdezte Prágay kesernyén. - Talán követni akarod Szalánczyt?

- Soha - tört ki szenvedélyesen az óriás. - Engem ugyan nem üldöz halálba semmiféle nyomorult sorscsapás. Élni akarok és élni fogok!

- Hogyan?

- Nem csimpaszkodhatunk továbbra is a nyakadba. Nem is bírnád. Azt hiszed, nem látom, hogy egyre kevesebb az írnivalód? Hogy egyre-másra küldik vissza kézírataidat az újságok? Elegük volt már a magyar szabadságharcból, elégük belőlünk is. Van más, újabb érdekesség, egyéb csámcsognivaló. A könyveddel mi van?

Prágay sóhajtott.

- Mister Burns még mindig nem ért rá elolvasni.
 - S még sokáig nem fog ráérni. Ember, nem ülhetünk itt tovább, várva a sült galambot!
 - Tehát?
 - Néhány napja találkoztam Vécseyvel. A Déli Vasútépítő Társaságnak dolgozik, ellenőrként. Jól jött neki idekünn az otthoni inzsellér levele. Bevált. Meg vannak elégedve a munkájával, szeretik. Hívott, menjünk hozzá. Mind a hárman. Ez valami megfogható, valami valóságos. Megőriz a megbolondulástól. Azt mondtam neki, megbeszéljük a dolgot, s ha hétvégén New Yorkba jön, választ adunk. Tessék, beszéljük meg, mit feleljek.
 - Azt, hogy vállalom.
 - Vállaljuk.
 - Nem, Ernő, én még itt maradok.
 - Dehát miért?
 - Amíg egyetlen férclap is akad, amelyik lehozza az írásomat, addig én abba nem hagyom a mi szegény igazságunk hirdetését. Amíg ötven vagy száz ember akad, akinek agyába lehet vésni, hogy él odaát Európában, a Kárpátok medencéjében egy kis nép, amely várja a világ segítségét, együttérzését, ügyéért elhangzó szót, addig én róni fogom a sorokat. S ha már valóban nem akad semmi lehetőség, akkor majd körülnézek, hol találok helyet, ahol fölkelés készül az elnyomás ellen, s ahol arcába lehet vágni a zsarnokságnak.
- Nádor szó nélkül hallgatta. Prágay szavai nem voltak szenvedélyesek, de erő sugárzott belőlük, határozottság.
- Ha találsz ilyen helyet, értesíts engem is - mondta végül Nádor. - Mert akkor én is odamegyek.
 - Értesítelek, Ernő.
- Nádor most Nedeczkyhez fordult.
- És te? - kérdezte.
 - Megyek veled. De ha majd újból jönni kell, jövök én is.
- Ennek a beszélgetésnek is több mint félesztendeje. Úgy tetszett, Nádor jóslata bevált, mind kevesebb lett a cikkrendelés. Egyszer ugyan úgy látszott, mégis történik valami. Egy napon Prágay levelet kapott a Shulz and Shulz lapkiadótól, keresse fel mihamarabb. Kopasz, köpcös férfiú fogadta, s némi meglepetésére tört magyarsággal üdvözölte.
- Shulz and Shulz - mondta, s az alezredes meglepetését látva, nevetett. - Én lenni mindkét Shulz. Apám jönni ki ide harminc év előtte Sopronból, s alapítani cég. Ő aztán meghalta és maradtam magam egyedül. De magyar nyelvet nem elfelejteni.
 - Dehát miért hívatott, Shulz úr?
 - Tud ön angol? Akkor beszéljünk mégis úgy.
- A beszélgetés során kiderült, hogy Mister Shulz angol nyelvű hetilap tervét forgatja a fejében. A lapban két-két oldalt szánna a világ szabadságharcos mozgalmainak ismertetésére, a szabadságharcok egy-egy jellegzetes képviselőjének tollából. A magyar oldalak szerkesztését Prágayra bízta. Megállapodtak, hogy a friss sütetű szerkesztő egy hét múlva jelentkezik az első tíz lapszámban szereplő írások tervével.

Ez a lehetőség ismét felvillanyozta Prágayt. Azonnal nekiült és három nap alatt elkészítette a tervezetet. Úgy érezte, a munka jól sikerült. Felvázolta benne a magyar szabadságharcot megelőző nemzeti ébredés időszakát, Széchenyi és Kossuth szerepét, az ifjúsági mozgalmak történetét, a felvilágosodás korának legjellemzőbb momentumait, Ausztria és Magyarország szembeállításának döntő állomásait, a Vasvári-kör és a márciusi forradalom előzményeit, a bécsi fölkelést, Metternich ténykedését. Egy hét helyett már a negyedik napon vitte az anyagot a kiadóhoz. Az iroda zárva volt. Hosszas zörgetésre mégis nyílt az ajtó, sovány, szomorú szemű, középkorú nő jelent meg.

- Mister Shulz?

A nő arca még szomorúbb kifejezést öltött. Nagyot sóhajtott.

- Mister Shulz már nincs az élők sorában. Elvitte a szíve. Ma délelőtt temettük.

- Mikor halt meg?

- Negyednapja.

Tehát éppen azon a napon, amikor nála járt. Most neki lett volna oka a fájdalmas sóhajra, de nem tette. Ehelyett azt mondta:

- Fogadja részvéteimet, asszonyom.

- Kisasszony! Én az elhunyt húga vagyok.

Kibaktatott a kikötőbe. A dokkokban zömök gőzösök és karcsú vitorlások vesztegeltek. A partról hosszú deszkapalánkon fekete bőrű munkások cipelték a zsákokat a hajók belsejébe. Karjukon, vállukon remegve ugráltak a megterhelt izomkötegek. Minden palánknál egy-egy munkafelügyelő állt, kezében jókora vassal és árgus szemekkel vigyázta, hogy minden zsák a helyére kerüljön. A hajók tatjáról a rakodási irányítók figyelték a munkát, szájukban síppal. Ahányszor elhangzott a sípszó, a munkások leálltak, s a felügyelők végigtapogatták a zsákjait. Aztán újabb sípszó és a rakodás folyt tovább.

Prágay sokáig nézte őket. Vajon neki, mint idegennek, mennyivel jobb, mint ezeknek a feketéknek? Annyival, hogy az ő bőre fehér, s ezért megilleti a fehéreknek kijáró személyi bántatlanság. De valakit tönkretenni nemcsak korbáccsal lehet. Zsebében ott volt a boríték az elkészített tervekkel. Elővette, s lassan négyfelé tépte. A papírdarabokat a tengerbe szórta.

Sohasem érezte még ennyire reménytelennek, ilyen sivárnak a jövőjét, mint ebben az órában. Talán ha lenne valakije. Egy nő, társ az elhagyatottságban. Valaki, aki várná, aki végigsimítaná néha az arcát, odahajtaná a fejét a vállára, s elviselhetővé tenné az otthontalanságot. Lesz-e még neki valaha is otthona?

A keménységnek is vannak határai. Mit akar ő még? Miféle dolgai, tennivalói lehetnek még e földön? Egyszerre a zsákokat cipelő négyekre esett a pillantása. És ezek? Emberek, akárcsak ő s a többi ember. Hát az ő életük? Az ő jövőjük? Vajon milyen gondolatok járnak a fejükben, amikor álmra hajtják esténként? Mit várnak, az élettől? Elszégyellte magát. Vannak célok, van tennivaló. Óh, hányféle! Csak meg kell keresni. Milliók élnek szolgáskorban, alig jobban az állatoknál, vagy még úgy sem. Eszébe jutott az a szöveg, amit Hamburgban látott, s ahol tizenkét éves gyermekeket dolgoztattak napi tizenkét órán át. És az a másik gyár, amelynek új gőzgépeihez asszonyok fűtötték a kazánokat, mivel a nőket feleannyi bérért kapták meg, mint a férfiakat.

- János! Prágay János!

Karcsú, ősz hajú férfi szólította meg. Bokáig érő viaszosvászon kabátot viselt és széles karimájú tengerészsapkát.

- Bélteky!

- Teljes életnagyságban.

- Te is itt New Yorkban?

- Ritkán, barátom. Kéthavonta egyszer, amikor a dolgom ide hoz. Halászhajóval járom a vizeket, a saját hajómmal.

- Tengerész lettél?

- Tengeri halász és az még valamivel több.

- Ezt sohasem hittem volna rólad, hiszen alföldi ember létedre nemigen láttál nagy vizet.

- Ilyen az élet, pajtás. És te?

- Újságcikkekből tengődöm. Azt hittem, a leírt szónak van még valamilyen ereje. Tévedtem.

- Hallottam rólad, tudom, mivel foglalkozol, azt is, milyen eredménnyel. Az írásnál többet ér bármilyen tett.

- Mire gondolsz?

- Elmondom, de nem itt. Ismerek a közelben egy kis matrózkocsmát, olyan jóféle hely, de nekem megfelel. Van kedved beülni velem?

- Nincs más dolgom. Mehetünk.

A matrózkocsmá közönséges lebúj volt, egyike azoknak az italozóknak, ahol megtalálni a világ minden részének szemetjét. De a rumot olcsón mérték, s találtak üres sarokasztalt, ahol nem figyelt rájuk senki, beszélhettek nyugodtan. Bélteky snapszot rendelt, s Prágayra emelte a poharát.

- Egészségedre.

- A tiedre is.

Az ajtó mellett egy toprongyos figura a citeráját pengette, mellette felfordított kalapja, hátha eszébe jut valakinek beledobni néhány centet. A muzsika mellé olykor dudolt is rekedt hangján, melyet elnyomott a bent levők zsivaja.

- Tudod, miért hajózom én ide kéthavonta? - szólalt meg Bélteky.

- Nem.

- Üzenetet hozok és viszek.

- Üzenetet? Kitől és kinek?

- A kubai forradalmárok egyik csoportjától a másiknak.

- Mit beszélsz?

- A valót, barátom. A kis szigetország a legszörnyűbb elnyomás igájában szenved. A spanyol megszállók, a földesurak olyan rémuralmat teremtettek ott, ami ma már elviselhetetlenné vált. Kuba a rabszolgák országa, s eljött az idő, amikor a rabszolgák le akarják dobni láncukat. Az északi köztársaság területén - menekült kubaiakból - megalakult az a csoport, amely előkészíti a közeljövőre tervezett általános fölkelést. A csoport egyik része itt van New Yorkban, és tárgyalásokat folytat az Egyesült Államok bizonyos köreivel, amelyek saját, külön érdekük

szerint pénzbeli támogatást és fegyverszállítmányt ígértek a felkelőknek. Ezek zöme a kubai partokkal szemben ugrásra készen áll. Amint az idő megérett a cselekvésre, elindulnak a sziget felszabadítására. Nos, a két részleg között én tartom a kapcsolatot.

- Hogyan kerültél bele a dologba?

- Pajtás, én született forradalmár vagyok, és a forradalmak már születésük előtt megkeresik az ő gyermekeiket.

Prágay kesernyésen elhúzta a száját.

- Igen - mondta. - Te már megtaláltad a helyedet.

- Te is megtalálhatod - felelte Bélteky. - Szükségünk van az olyan emberekre, mint te. Katona vagy és hozzá kiváló katona. És nekünk most mindenekelőtt katonák kellenek. Hadászatban jártas, tapasztalt férfiak, akik irányítani tudják a szabadságukért halni is kész, de képzetlen embereket.

- Mi az esély a győzelemre?

- Egy a tízhez. Én realista vagyok, nem áltatom sem magamat, sem másokat. De talán meg lehet játszani. Ha igen, úgy az első siker a felkelések láncolatát indíthatja meg ezen a földrészén. Nem biztatlak semmivel, csak azt mondhatom, igaz ügy szolgálatáról van szó.

Prágay áthajolt az asztalon.

- Az előbb azt mondtad, te született forradalmár vagy. Nos, én is az vagyok. És jól mondtad, katonának sem a legrosszabb. Ha akarod, a tiétek vagyok.

- Helyes beszéd - mondta Bélteky. - Amikor megláttalak a kikötőben, mindjárt tudtam, hogy téged mindenképpen meg kell nyernem a magunk számára. Meg foglak ismertetni az itteni csoport vezetőivel. Mi a lakáscímed?

- Welstone 67.

- Holnap este nyolckor érted megyek. Olyan feladatot kapsz majd, ami megfelel neked, amit szívesen végzel.

- Bizonyos vagyok benne.

- Most pedig mennem kell, várnak a hajómon az embereim. Tehát holnap este. Isten áldjon.

- Várlak.

Ez az este volt hónapok óta az első, amit igazán boldogan töltött. Az élet ismét rákopogott. Az események közrefogták és felkapták, ahogyan azt mindig is akarta, kívánta. Végre cselekedni lehet, erre vágyott hónapok óta. Szerette volna sürgetni, hajtani az időt: bárcsak már másnap este volna!

Azt hitte, ezen az éjszakán sokáig nem tud elaludni. Mégis, alighogy elfújta ágya mellett a kis olajlámpást, szinte azonnal belezuhant az álom szakadékába. Moccanástalanul aludt reggelig.

A FELKELŐK VEZÉRE

1851 augusztusának első napjaiban a New Orleans-tól nyugatra levő San Sebastian öblében, két égbenyúló pálmafa között egy bárka ringott az égbék vizén. Jókora bárka volt, csaknem kétszer akkora, mint az itt használatos halászladikok. Rajta fedett lakókabin, a fedélzetén a szokásos halászszerzők, szigonyok, hálók, kötelek. A bárkán ormótlan árboc, azon durva vászonvitorla. A kabinban beépített kormány szerkezet, egyszerű vaságy, egy kis asztal és egy szekrény. Ez volt Prágay János, egykori honvédalezredes lakóháza.

Úszó ház a tengeren. Magányos, akár a gazdája.

- Hahó!

A kiáltás közelről hangzott. Prágay kilépett a kabinból. Jőcskán megváltozott az eltelt idő alatt. Kenderfonalból szőtt nadrágot, ugyanolyan zubbonyt viselt, lábán szíjából font mokasszin.

- Te vagy az, Vécsey? Gyere fel! - hívta az alezredes.

Vécsey István, volt komáromi honvédkapitány, jelenleg a Déli Vasútépítő Társaság felügyelője, a partra fektetett deszkapallón át fellépett a hajóra.

- Két napja kereslek - mondta. - Hol voltál?

- Kint a vízen. Elnéztem a sziget felé. Két mérföldnyire innen már olyan erős az áramlás, hogy vitorlára alig van szükség. Van valami híred?

- Több is.

- Menjünk a kabinba, ott majd elmondom.

Prágay egy vaságyon ült, Vécsey egy alacsony nyersfa zsámolyon. A házigazda üveget tett az asztalra.

- Pálmaszörp - kínálta vendégét. - Magam készítettem. És most beszélj!

- Először rólad. Megérkezett a Putnam cég értesítése: könyved már előjegyzésben elfogyott. Pénzt is küldött, ötszáz dollárt, elhoztam. És még egy: a Magyar forradalom történetét folytatásokban közli a Star. Úgy érzem, János, mégiscsak mozdul valami.

- Ej, ostobaság! Üzlet ez, semmi több. Hagyjatok fel végre az okatlan reménykedéssel! Látnotok kell, hogy ettől az országtól végleg nem várhatunk semmi kézzelfoghatót.

- Akkor hát miért vagyunk itt?

- Mert itt kell lennünk! Sorsunkat nem mi szabjuk meg. A gyarmatok itt egymás után dobják le magukról uraikat. És ezek az urak európaiak. A tűz Amerikában ég és Európában éget. A mi dolgunk most, hogy segítsük szítani mindenütt a tüzeket. Sorold, milyen híreket hallottál!

- Costarica, Bolívia és Gualto szabad. A rabszolgákat az új köztársaságok sorra szabadon bocsátják. Costarica kikötőjében egyszerre hétszáz feketét eresztettek szélnek. Azt mondják, már csak Cuba és Puerto Rico maradt meg a spanyol korona birtokában. De az utóbbi kettőben is forronganak az ültetvények.

- Megtetted, amire kértelek?

- Meg. Kétszáznegyvenegy emigráns együtt van San Amandóban, köztük Üreghy és Schlésinger Péter, Lajos öccse, aki Santa Barbarából utazott ide.

- Milyen a hangulatuk?

Vécsey hangja elcsendesedett.

- Te hívtad őket, jöttek - mondta egyszerűen.

- Akkor hát figyelj jól! Visszamész és megmondod, készüljenek az útra. Fegyvert mindannyian kapnak. A fő, hogy szükség esetén azonnal indulhassanak.

- Áruld el, mi történt?!

- Felvettem a kapcsolatot a kubai felkelők itteni parancsnokságával, és felajánlottam szolgálatainkat. Jól mondtad: a kubai ültetvények már forronganak, a hegyek tele vannak szökött rabszolgákkal, akik csak fegyverre és jelre várnak, hogy megkezdjék az általános harcot. Ma estére várom Narcise Lopez tábornok küldöttét és azt a Saul nevű néget, aki létrehozta velük az összeköttetést. Még az éjszaka a tábornok elé kerülök. Tudom, hogy ő a következő napok egyikén elindul a szigetre. Azt akarom, hogy minket is magával vigyen. Amint ez bizonyossá válik, üzenek nektek. Legyetek hát együtt!

- Úgy lesz, János!

- Várj! Mondd el mindenkinek, miről van szó. Harcról, újabb véres csatákról. És ezúttal nem a magunk, hanem egy idegen nép szabadságáért. Aki nem vállalja, nyugodtan visszaléphet, nem teszünk neki szemrehányást. Aki velünk marad, ne számítson dicsőségre, hírre, vagyorra. A szegények háborúja ez, emberhez méltó létükért.

- Megmondom, alezredes úr. Mert mától kezdve megint az vagy nekünk, a parancsnokunk.

- Itt vagyok, Saul.

A nap már a tengerbe bukott, de a hold még nem jött fel. A fekete égbolton csak a pálmafák sötét körvonalai látszottak.

- Üdvözlégy, colonel.

- Nos, mi a döntés?

- A tábornok vár téged.

- És a küldött?

- Ő is itt van, colonel. Gyere hát!

Prágay kilépett a partra, s csak akkor fedezte fel a másik alakot. Középtermetű, vékony embernek tetszett, arcából azonban semmi sem látszott a sötétben.

- Isten hozott, testvér - köszöntötte Prágay.

- Vele beszélhetsz angolul is - mondta Saul. - Apja angol volt... Mesztic lány.

- Lány?

Mintha elfojtott nevetés hallatszott volna a sötétből.

- Csodálkozol, colonel? Nálunk a nők már az anyatejjel magukba szívják az idegenek iránti gyűlöletet és az elnyomók elleni harc vágyát. Apám angol volt és jó ember, de meghalt, amikor én tízéves voltam. Ő tanított a betűvetésre. És anyám belső cseléd lett. Az én hazám Kuba, ám harcolnék bárhol, ahol egyetlen kéz akad, amely fegyvert emel a zsarnokra.

- Mi a neved?

- Rita Gonsales. Anyám indián, az ő apja spanyol volt. Lásd, hányféle vérből tevődik össze egy ilyen szegény lány, mint én! Induljunk, uram, a tábornok mielőbb beszélni akar veled. Jöjjetek mindenütt a nyomomban, Saul majd fogja a karod, mert az ösvényen sok a buktató.

- Miért mondasz engem uradnak?

- Hogyan szólítsalak?

- A nevemen.

- A te neved nagyon nehéz nekem.

- Angolul John-nak hívnak.

- Legyen hát John. Csakhogy én egyszerű lány vagyok, és egyszer talán szégyellnéd, ha John-nak szólítanálak.

- Ne szégyeníts meg, kérlek.

- Szakállad és bajuszod egészen olyan, mint a tábornoké, de a homlokod magasabb.

- Honnan tudod?

- Óh, én jól látok a sötétben is. Az üldözöttek szeme előbb-utóbb olyan lesz, mint a hiúzé, fülük, mint a vadászkutyáé. Hanem most már ne beszéljünk többet, figyelnem kell.

Az ösvény hirtelen fordult, s egy tisztásba torkollott, amelynek túlsó végén ház sötétlett. A ház két ablaka világos volt. Ebben a percben feljött a hold. Mint egy ezüsthányér, úgy támaszkodott a közeli liget lombsátorára.

- Megérkeztünk, colonel.

A leány megfordult, karját félig felemelte, és Prágay szemben állt a legszebb nővel, akivel valaha is találkozott. Hosszú, sötét haja, tojásdad, finom vonalú arcot keretezett, amelyben legszembetűnőbb volt a gyönyörű szempár. Karcsú alakját egyetlen darabból álló kelme fedte, keskeny övvel szorítva össze a derekán. Az előadó holdfényben olyannak tetszett, mint egy jelenés.

- Az a ház a tábornoké - mondta a leány. - Saul elvezet hozzá, nekem más tennivalóm van.

- Látlak még?

A férfi hangja önkéntelenül kérővé vált.

- Bizonyára. A következő időben sokat leszünk együtt, uram.

Nem látta, miként ment el. Egyszerre csak nem volt ott, és Prágaynak úgy rémlett: a holdvilág már nem olyan fénylő, s a csillagok sokkal halványabbak.

- Várj, colonel, majd én előre megyek.

Kétszárnyú ajtón léptek be, keresztül mentek egy hosszú előtéren, majd újabb ajtó nyílt. Ez egy szalonféle helyiségbe vezetett, amelyben két hatalmas gyertya árasztott gyenge fényt. A következő ajtón Saul már kopogott.

- Szabad! - hangzott bentől egy szokatlanul mély férfihang.

Nagy dolgozószobába léptek. A széles, nehéz íróasztal mögött szakállas férfi ült. Az ajtónyílásra felállt helyéről és feléjük tartott. Rajta kívül még két férfi volt a szobában.

- Colonel Prágay?

- Az vagyok.

A szakállas kezét nyújtott.

- A híre már eljutott hozzám, örülök, hogy személyesen is megismerhettem. Bemutatom a társaimat... Pancho Gomez,... Rodrigo Palmaz... Foglaljanak helyet, uraim.

Prágay figyelmesen nézte a tábornokot. Izmos, középtermetű férfi volt. Azok közé tartozott, akiknek korát nehéz megállapítani, éppúgy lehet harmincöt mint ötvenéves.

- Nos, colonel, ön tudja, miről van szó. Az idő megérett rá, hogy Kuba népe általános fölkelést kezdjen. A spanyol királyság lába alatt recseg-ropog az amerikai föld. Úgy gondoljuk, itt az óra, amikor akcióba kell lépünk. Fegyvereink vannak, harci csoportjaink kezdeményezésre, parancsra várnak. Hány emberrel tud segítségünkre lenni?

- Kétszáznegyveneggyel, tábornok úr. Sok köztük a volt tiszt, egy részük hadiakadémiát végzett és jelentős harci tapasztalatokkal bír.

- Nagyszerű! Épp ez az, amiben legnagyobb a hiányunk: harcképzett tisztekben. Kérni fogom önt, jegyezze fel a tisztjei névsorát, megjelölve katonai képzettségüket. Nézze ezt a térképet... Pontosan jelzi, hol helyezkednek el a felkelő erők. Amint látja, nagyobb csapatok két irányból, egyidőben való támadásával szeretném megnyitni a harcot. Úgy értesültem, ön vezérkari feladatot is ellátott.

- Ilyen beosztásban is szolgáltam, tábornok úr.

- Szükségem lesz a tapasztalataira, s egyben a déli csapatok parancsnokságát is önre bíznom.

- Köszönöm, tábornok úr. Úgy érzem, nem fog csalódni bennem.

- Nézzen még egyszer a térképre... Itt vagyunk most, és ez itt Havanna. Én és a törzskarom, továbbá ön és az emberei holnapután este nyolc órakor hajóznak át Kubába, részint a Pampere nevű, ágyúkkal felszerelt gőzösön, részint vitorlás bárkákon. Bahia Bandánál szállunk partra, és azonnal felvesszük az érintkezést az ott tanyázó felkelő csoporttal. Kérem önt, a partraszállás után tartózkodjék mellettem, hogy a továbbiakat a helyszínen részletesen megbeszélhessük. A harc feladataihoz szükséges térképeket még a behajózás előtt megkapja.

- Értettem.

- Önnek a későbbiek során szüksége lesz egy megbízható összekötőre, erről is gondoskodom. A holnapi nap folyamán értesítést kap a behajózás helyéről. Gomez, hívjátok be a felderítőt!

- Igenis.

A megszólított távozott, s a tábornok ismét Prágay-hoz fordult.

- Örülök, hogy jól beszéli nyelvünket, ez könnyebbé teszi majd feladata teljesítésében. Talán már a hazájában is tanult spanyolul?

- Nem, tábornok úr. Itt sajátítottam el. Jó nyelvérzékem van... Németül, olaszul, angolul is beszélek.

- Kiváló.

A tábornok kigombolta nyakán a zubbonyt, az ablakhoz lépett, s egy résnyire kinyitotta. Egy percig háttal állt feléjük, kibámulva, a holdfénytől megvilágított tisztásra.

- A felderítő, tábornok úr.

A tábornok megfordult. Prágay szeme felcsillant: Rita Gonsales állt a szobában.

- Mi történt az Alvarez-ültetvényen?

- Tegnapelőtt éjjel két csoportirányító: Dávid és Noé vezetésével fellázkodtak az ültetvény rabszolgái. Nádvági késekkel leöldösték a munkavezetőket, és megtámadták a kastélyt. A Lőrinc atya által értesített helyőrségi katonák azonban levertek őket. Huszonegyen meghaltak, kilencen a kávéföldeken bujkálnak. A többieket vasra verték.

- És a szomszédos ültetvények?

- Katonák szállták meg a kastélyok környékét, uram.

- Az eset mindenestre fokozza a nyugtalanságot. Vannak embereink San Mario körzetében?

- Hogyne. Perez vezetésével egy egész sereg.

- Köszönöm leány. Ez a férfi John Prágay ezredes...

- Már ismerem a colonelt, uram.

- Annál jobb. Az ezredesre bízom a déli erőket, és te leszel közte és közöttem az összekötő. Tudod, mennyire bízom benned.

- Ezután sem fogsz másként vélekedni rólam.

- Akkor hát a viszontlátásra, Prágay ezredes... Holnapután este nyolckor. Saul, vezesd haza a colonelt!

Másnap este kilenc órakor hozta Rita a tábornok üzenetét: a behajózás helye a Chariki-öböl, melyet a fennsík túl magas, sziklás partvonal rejt. A tábornok utasítása szerint az emberek két-három főből álló kisebb csoportokban közelítsék meg az öblöt, a hajók már útrakészen várják a szabadságharcosokat.

Vécsey is a bárkán volt, amikor a leány jött. Rita pontosan kidolgozott rajzot adott át az öbölről és környékéről, s hangsúlyozta: legjobb lenne, ha az emberek már nappal kimennének az öbölhöz, s szétszóródva ott várnák be az indulás idejét.

- Valamennyi ember jön? - kérdezte Prágay.

- Kétszázharminckilencen - közölte Vécsey. - Nedeczky és Krisztler visszalépett, ők már idekinn házasodtak, Krisztlernek kisgyermek is van.

- Értem. Mondd meg nekik, hogy elfogadjuk az indokaikat és köszönöm, hogy eljöttek a hívásomra. Készüljete fel a holnap estére!

- Úgy lesz, János. Viszontlátásra!

Kis szél támadt, susogni kezdett tőle a pálmafák koronája, a bárka halkán felsírt, megcsikordult a tartólánc. A leány haja meglebbent.

- Mit érzel most, colonel?

- Azt, hogy jó megint tenni valamit, újra cselekedni és hinni a sikerben. Harcba kezdeni az igaz ügyért, az emberért.

- Így folyik le vajon az egész életünk? Megérjük-e a győzelmet vagy halottak leszünk és semmiről sem tudunk?

- Olyan fiatal vagy Rita, szinte még alig éltél. Nem tudod, hogy vannak leányok, korodbeliek, akik most fényes táncteremben keringenek a zenére vagy színházban ülnek, pompás kertek lugasaiban sutognak édes csacsкасágokról, csipkés ágyakban álmodoznak a szerelemről...

- És vannak, akik arra születtek, amire én. Te például miért nem táncolsz most valamelyik fényes, nagy teremben, miért nem ülsz színházban, suttogsz egy lugasban édes csacskaságokat?

Prágay elnevette magát.

- Hiszen te csúfolódsz velem...

- Először hallottalak nevetni - mondta a leány. - Olyan a nevetésed, mint a harangszó.

- A tiéd pedig, mint a csengettyű.

- Nálunk Kubában az a hit járja, hogy holdtöltekor megjelennek a tündérek a hegyi tisztásokon, és csalafinta játékokat találnak ki az emberek megbabonázására. Ez itt nem Kuba, s én mégis úgy látom, mintha amott a tenger tükrén alakok imbolyognának, köztük indián nagyanyám, s mintha nekem integetnének. Néha azt álmodom, hogy a földön mindenütt csend és béke van, én egy kis házban élek, egy erdei házban, és várok valakire, aki értem jön. Te is szoktál álmodni, colonel?

- Egyetlen dologról álmodtam, az is becsapott. Azóta nem álmodom.

- Az anyám mesemondó asszony volt, mesék között telt a gyerekségem. Apám megtanított írni, olvasni, s mesekönyveket hozott. S most szüntelenül összeolvad bennem a valóság és a mese. Te nem látsz semmit ott a tengeren?

- Semmit.

- Kár. - Lassan elindult lefelé a pallón. - Jó éjszakát, colonel.

- Ne kísérjelek el? Nagyon későre jár...

- Nem kell féltened engem. Az éjszaka az én birodalmam. Éjjel nem érhet semmi baj.

BEHAJÓZÁS

A Chariki-öböl két oldalát dús lombú, majdnem trópusi jellegű erdők övezték. Az erdősávok szélessége jó néhány kilométer volt, s a majmok valóságos hadserege tartotta megszállva. Ezek a kis csattogó torkú tolvajok úgy elszemtelenedtek, hogy ha emberek jelentek meg a fák között, valósággal a vállukra ereszkedtek. Megtörtént, hogy gyümölcsöt szedő asszonyok kosarából kiragadták az összegyűjtött karabít, s felmenekültek vele a lombok közé. Ha felfedeztek egy-egy ilyen asszonyt, csapatostul követték az ágakon, egyik fáról a másikra ugrálva. Az öböl kiszélesedő, erdő nélküli partján kis halászfalu feküdt. A majmok olykor idáig is elmerészkedtek, s nem ártallották megdézsmálni a lapos tetejű faházak nyitva talált éléskamráit sem. A rájuk támadó kutyákat rögökkel és kövekkel dobálták meg, sivalkodásukkal még az éjszaka csendjét is felverték.

Prágay ebbe a faluba tette székhelyét a behajózás délelőttjén. A halászok között volt néhány kubai, ezek egyikének házában tartózkodott „törzskarával”, Vécseyvel, Nádorral és egy, még a felvidéki harcokból ismert gyalogos századossal, aki mostanáig kaliforniai farmocskáján művelte egymaga a mostoha földet, és gondozta néhány sovány marháját. Amikor a százados - Üreghy nevezetű - megkapta Prágay üzenetét, mindenét pénzzé tette, és az elsők között jelentkezett az emigránsok seregébe. Prágay örömmel fogadta, már csak azért is, mivel jól képzett gyalogos tisztnek tartotta, és ilyenekkel nemigen rendelkezett. Furcsa módon csaknem minden tisztje tüzér volt, s ezek bizony a közelharc fortélyaisal kevésbé voltak tisztában. Szerencsére a legénység túlnyomó többsége honvédként szolgált a szabadságharcban, valamennyien képzett, sok csatát végigélt emberek.

Két küldöncöt is maga mellé vett, ők tartották az összeköttetést jobbra és balra, a majmok erdejében táborozó csapatrészekkel. Délután négy órakor megkapta a jelentést: harcosai együtt vannak.

A hőség pokoli volt. Izzott a levegő, s a kis faház belső szobájában mindenkiről patakokban csörgött a veríték. Az előttük álló chakiris-poharakhoz hozzá sem nyúltak, az alkohol csak növelte volna az amúgy is elviselhetetlennek érzett meleget. S még több mint négy órát kellett várniuk a bárkák érkezésére, amelyek csupán a sötétség beállta után úszhattak az öbölbe.

- Úristen - sóhajtott a Nádor -, ha még egyszer az életben havat látok, minden pénzem Szent Antalnak adom!

- Ne könnyelműsködj - hörögte Vécsey. Torka bedagadt a szárazságtól. - Lehet, hogy egyszer még szívesen vásárolnál ebből a mai hőségből.

Küldönc érkezett a bal oldali erdősávból.

- Mi újság? - kérdezte Prágay. - Az emberek?

- Megvannak, alezredes úr. Egy kis közelharcuk volt ugyan ezekkel a fránya majmokkal. Aztán tüzet gyújtottak, s a füsttel szépen elzavarták őket.

- Menj vissza, fiam, s mondd meg Dunszt őrnagy úrnak, hogy a tüzet azonnal oltsák el. Az erdőtől fölszálló füst felhívhatja rájuk a figyelmet.

- Nincs ezen a nyomorúságos vidéken ember rajtunk, meg a halászokon kívül.

- Menj csak és tedd, amit mondtam!

Nádor maga elé mormogott.

- Nincs elég melegük, még tüzelnek.
- Hogy állunk a fegyverekkel? - kérdezte Üreghy.
- A bárkákon vannak.
- Csak ne legyenek valami százéves mordályok, mert azokkal nem sokat érünk.
- A tábornok szerint a legújabb típusú amerikai puskákat kapjuk. Azt mondja, annyi pénzbe kerültek, hogy meg lehetne venni az árukon a legjobb kaliforniai farmot.
- Majd kiderül.

Vécsey felállt és járkálni kezdett a szűk szobában.

- Örjítő - mondta. - Gyűlölök minden várakozást. - Miért kellett nekünk fél nappal korábban ide jönnünk?
- Türelem - szólt rá Prágay. - Bárcsak ez a várakozás lenne a legnehezebb próbatételünk.
- Csodálom a nyugalmadat. Töltsetek egy pohár chakirit!
- Ott van színültig tele, hozzá sem nyúltál.

Nincs rosszabb az eseménytelen óránál. Az embereknek egy idő után nem akad már mondanivalójuk egymás számára, csak az órát nézik, amelynek mutatója mintha sohasem akarna haladni. S hozzá a testet-lelket őrítő forróság. Az együtt levők idegei pattanásig feszülnek, s elegendő egy rosszkor, rosszul elhangzó szó, egy félreérthető mozdulat, már egymásnak esnek.

- Erdélyben 1847 telén megmásztam a József-csúcsot - szólalt meg Vécsey. - Húszfokos hideg volt, s az utolsó négyszáz métert derékig érő hóban tettem meg.
- Te szörnyeteg! - suttozta Nádor. - És ettél is abból a hóból?
- Két marokkal. Teletömtem mind a két orcámat s nyeltem, nyeltem.
- Én meg egy ízben a Magas-Tátrában...
- Hallgassatok! Hány óra?
- Mindjárt hat.
- Mintha már nem lenne akkora meleg. - Prágay egy kézzel rajzolt térkép fölé hajolt és széndarabokkal jeleket rótt rá. - Gyertek csak ide!

Mindhárman a háta mögé sorakoztak.

- Nézzétek itt ezt a szürke csíkot, sziklavonulatot jelez, attól a ponttól észak felé, ahol partra szállunk. Megkérdeztem, s azt mondták, ez alatt a negyven-ötven méter magas vonulat alatt végig sima homokfőveny vezet a tengerparton. Nekünk a sziklavonulat szárazföld felőli oldalán kellene felvonulnunk, többszörös előőrs-biztosítással. Ha lent mennénk a fővényen, teljes biztonságban haladhatnánk a sziklák védelmében, egészen Hernoig. Ez az a hely, ahol a tábornok embereivel találkozunk. Nos?
- Persze, hogy a fővényen kell mennünk. Ez az emberek számára is könnyebb, mint az ismeretlen másik terep.
- Ha kell, a sziklák alatt úgy megbúvunk, hogy sohasem fedeznek fel.
- Ez a másik szempont.
- Mi lesz a hajókkal, ha minket partra tettek? - fordult Vécsey az alezredeshez.

- Eltűnnek a nyugati partok irányában.

- Hajók! - hördült fel Nádor. - Azok az átkozott bárkák! Hát sose érnek már ide?

A nap sárgán, szemetszúróan szikrázó korongja lassan a tenger felé tartott. De még mindig milyen messze volt tőle. Egy asszony lépett be, a halász felesége, s egy tálban fehérhúsú kuragit tett az asztalra.

- Egyetek valamit, szükségetek lesz rá. Hozzá egy kis pálmabor.

Nádor undorral nézett a tálra, de Prágay már nyúlt is az ízletes, puha kis halak után.

- Igaza van - mondta. - Ki tudja, mikor ehetünk ismét főtt ételt.

- Én megelégszem a borral is - mormolta az óriás.

Vécsey meredt szemmel a napot figyelte az ablakon át.

- Mindjárt belebukik - biztatta magát. - Már csak néhány centiméter.

S a nap egyszerre csak valóban ráült a víztükörré. Fénye szétterült a tengeren, vörös csillagok ezreit táncoltatta rajta és tűzvesszők sokaságát. Alig negyedóráig tartott a csodálatos színi-előadás, a bordóvá szelődült félkorong még kapkodva próbálta fenntartani magát, aztán feladta a küzdelmet, és elmerült a hullámokban. Nyomában szinte átmenet nélkül állt be a sötétség.

Az asszony apró olajmécsest állított az asztalra, lángja körül máris keringeni kezdtek az éji bogarak. A szobában megnyúltak az árnyékok, felkúsztak a falakra, kísérteties alakokat rajzolva a mennyezetre. Nem beszélt egyikük sem, mindenki a maga gondolataival volt elfoglalva. Odakünn többször egymás után hosszú, elnyújtott, sikoltó hang hallatszott.

- Tudjátok, mi ez? - kérdezte Vécsey.

- Talán sakál - felelte Nádor.

- Fenét. Vadkutya. Nem nagyobb egy jól fejlett rókánál, a hangja mégis olyan, hogy beleborzad az ember.

Megint hallgattak. Prágay szivarkára gyújtott, s a láng fényénél megnézte az óráját.

- Nyolc óra elmúlt - mondta csendesen. - A bárkák már bizonyára itt vannak.

Ebben a pillanatban lágy női hang szólalt meg:

- Jó estét, colonel.

A nyitott ajtó keretében Rita és egy idegen férfi állt.

- Jó estét, Rita - mondta az alezredes. - Hát te is itt vagy?

- Veletek együtt megyek át. Ez itt Juan Maria Rientos, a bárkaraj parancsnoka.

- Üdvözlét, colonel. A bárkák kikötöttek, öt hajó van, mindegyikbe hatvan ember fér. Hús halászladikot előkészítettem a harcosok hajóra szállítására. Te meg a lány az én hajómon utaztok.

- Helyes. Kiadom a parancsot, hogy embereim jöjjenek le a partra. Hol állnak a hajóid?

- Szemben a faluval, alig száz méternyire...

- Vécsey, Nádor - szólította tisztjeit az alezredes. - Mindent hallottatok, menjetek hát, s egy félóra múlva mindannyian legyetek a behajózási helyen. A két tiszt távozott.

- Indulhatunk - mondta Prágay.

Juan Maria Rientos elnevette magát.

- A sötétben is látom, hogy teli chakiris-poharak állnak az asztalon. Csak nem hagyjuk őket érintetlenül?

Azzal felkapta az első poharat, leöntötte a torkán. Mindjárt utána a másodikat is.

- Nem fog megártani? - aggodalmaskodott az alezredes.

- Megártani? - A barna bőrű férfinak fehéren villogtak fogai a homályban. - Az árt nekem, ha nem jutok hozzá.

Végig kiitta az összes poharat, aztán elégedetten csettintett.

- Na látod, colonel, most már mehetünk.

- Ne törődj vele - mondta a lány -, azért rendes fickó. A hajóhoz jobban ért mindennél, s számunkra ez a fontos.

A falutól mindössze ötpercenyire volt a tenger. Az ég világosabb boltozata alatt kirajzolódott az öt bárka sötétlő teste. Kifeszített vitorlaik fehéren világítottak az éjszakában. A halászladikok a part mellett sorakoztak.

Prágay az érkezés sorrendjében indította a csoportokat. Beszéd alig hallatszott, mindenki szó nélkül tette a dolgát.

- A mi hajónk vezet - mondta Juan Maria Rientos. - A többi szépen jön a nyomunkban. Paulo! Félmeztelen néger nyomult előre a tömegben.

- Itt vagyok, kapitány!

- A te hajód legyen mindig a közelemben, hogy meghalld, ha hangtölcsérrel mondok valamit.

- Úgy lesz, kapitány.

- Az orrvitorlákat lazán tartsátok, közöld ezt a többiekkel is!

- Úgy lesz, kapitány.

- Egy mérföldnél nagyobb távolságra ne távolodjatok el egymástól!

- Úgy lesz, kapitány.

- Az ördög bújjon beléd, nincs más kifejezésed?

- De van, kapitány. Ég áldja, kapitány.

A körülöttük állókat fojtogatta a nevetés az épületes párbeszéd hallatán. De Juan Maria Rientost ez nem zavarta. Hegyeset köpött és elkiáltotta magát:

- Hahó, csónakok! Indulás!

A húsz ladik két óra alatt átvitte mindnyájukat. Utolsónak Prágay, a leány és Rientos kelt át a hajóhoz. A halászok kint álltak a parton és nézték, mint távolodnak el egymás után a ladikok, rajtuk a harcba indulókkal. Vajon hányan térnek vissza közülük? De még előbb: hányan érnek át, nem kívánja-e életüket a tenger?

A tenger azonban egyelőre nyugodt volt és csendes. A hold ezüst fényben játszott a tükrén, s a kékes fény nyomán hosszú árnyak kúsztak a hajók mögött, mintha a mélyből bukkantak volna fel fekete kísérőként.

- Irány délnyugat - adta ki a parancsot a kapitány. - Vigyázz fiú, ott a kormánykeréknél, mert ha elmélázol, könnyen baj lehet.

- Ismerem én jól ezt a vén vizibatárt kapitány. Ilyen volt az apám bárkája is, mielőtt elvették tőle a spanyolok. Kávét meg narancsot szállítottak vele a két part között. Aztán jött Perez Asturias, s az apám kést kapott az oldalába. Nem tudta megemészteni, kilehelte a lelkét, a hajója meg odalett.

- A mesét majd a tábortűz mellett, fiam. Most a szélre vigyázz, de nagyon!

- Nem kell engem féltetni, uram.

Prágay a bárka tatján állt, hallgatta a párbeszédet. Arra gondolt: milyen kiszámíthatatlan az élet. Ide dobta őt és társait a világ ellenkező sarkába, s most itt hajózik egy idegen föld felé. De furcsa módon az embereket nem érezte idegennek. Mintha régóta ismerné őket, mintha valamikor már együtt lettek volna valahol. Ez a kapitány is régi ismerősnek tetszett, hangja valahonnan visszacsengett a fülébe. És az a fiú a kormánynál. A szegény emberek mindenütt egyformák. A szegény emberek pedig közel álltak a szívéhez.

- Mire gondolsz, ezredes?

A lány állt mögötte.

- Az életre.

- Melyikre? Arra, amit most élsz, vagy amit élni szeretnél?

- Általában az életre.

- Rossz dolog. Aki a halállal készül találkozóra, az ne fájdítsa magát az élettel.

- Úgy beszélsz most, mint egy filozófus. Máskor meg regényes vagy és álmodozó. Hogy lehet ez?

- Nem tudom. Ahogy a szívem diktálja. Manitu, az indiánok nagy szelleme azt mondja: mindig úgy beszéljen az ember, ahogy akkor érez. Így sohase csal meg másokat, s nem csalja meg önmagát sem.

- Ez a Manitu tiszta emberekre gondolt. Farkasok között farkasbundát kell öltetni.

- Értem, mire célzol. Csakhogy ezt te sem tudod megtenni.

- Igazad van.

Prágay két kötélcsomóra egy deszkát fektetett, arra ültette a leányt.

- Ülj te is mellém - mondta a leány. - És gyűjts rá! Szeretem, ha dohányzol.

Prágay meg is tette. A szél fel-felkapta a füstöt, és fura alakzatokká formálta, mielőtt még tova vitte.

- Jó veled lenni - szólalt meg a férfi. - Nem baj, hogy kimondtam?

- Nem baj - mondta a lány. - Ez csak azt jelenti, hogy máris megfogadtad a nagy Manitu tanítását.

A férfi elnevette magát. A lány hangjából alig észrevehető csipkelődés érződött. De Prágay örült neki. Meg is mondta.

- Te gúnyolódol velem, leány.

- Nem tudom, miről beszélsz. - Furcsa kis szünetet tartott. - Van otthon feleséged, vannak gyermekeid?

- Senkim - válaszolta.

- Talán féltél igába hajtani a fejed?

- A szerelem nem iga. Ha van szerelem egyáltalán.

- Van - mondta a lány. - Akkor jön, amikor nem is várja az ember.

- Ezt is Manitu mondta?

- Nem. Ezt indián nagyanyám mondta. A meséiben ilyenek is voltak. Akarsz aludni néhány órát?

- Semmi szükségem az alvásra.

- Én sem vagyok álmos.

- Beszélj nekem Kubáról, a te földedről.

- Jó.

A leány beszélt, Prágay hallgatta. Tudta, hogy másnap nehéz napra virradnak, mégsem érzett kedvet az alvásra. Rita hangja olyan simogató volt, mint a muzsika. És telt az idő, teltek az órák. Félfüllel hallotta a kapitány horkanásszerű utasításait, a vitorlatartó rudak nyikorgását, de mindez igen-igen távolinak tűnt. A valóság ott volt mellette, abban a duruzsoló hangban, s ez igazi gyönyörűséggel töltötte el.

A hajó pedig úszott, kivont, dagadó vitorláival, hogy letegyen a szigeten néhány idegent, akik egy megmagyarázhatatlan belső hang parancsára ide jöttek fegyvert fogni a zsarnokság ellen.

GYŐZELEM

Az első erőd elesett. Cabana, a szigetország gyöngyszeme a felkelők kezére került.

Négy napon át dúlt a harc, a spanyol helyőrség nehezen adta meg magát.

A felkelők déli és északi serege két oldalról: a fennsík és a hegyek felől támadta az erődöt. Az amerikaiaktól kapott kisöbű ágyúk teljes huszonnégy órán át szórták a tüzet a falakra. Valóságos lángtengerben állottak körös-körül a házak, a sűrű füstfelhő szürkévé festette az eget, s mint egy óriás kígyó, sok kilométer hosszan úszott a szélről hajtva Santa Marina irányában.

Don Diego, a főkormányzó helyettese elmenekült. Hajója már az első nap délutánján kifutott a kikötőből Cruzeron felé. Ibanez ezredes, a helyőrség parancsnoka az erőd fennsík felőli részén összpontosította a védelem főerejét, mivel az északi oldalon még álltak a régi városfalak, s itt kisebb erők is sikerrel védekeztek. Ám a rettentő ágyútűztől a falak egy része beomlott, s a réseken beözönlöttek az ostromlók, hátuk mögé kerülve a védőknek.

- Mária, Miasszonyunk! - rikoltozták a hátbakapottak, és sokan eldobálva puskájukat, fegyvertelenül menekültek.

Don Lasio, a lovasság kapitánya, aki embereivel a karmelita kolostor mellett állott készenlétben, egyszerre megdöbbenve tapasztalta, hogy a község felől sortűz dörren, és katonái közül hárman is lebuknak a nyeregből.

- Árulás! - ordította magánkívül. - Átálltak a gazemberek!

Pedig a spanyolok közül senki sem állt át, a betörő szabadságharcosok átszivároga a védelmi réseken, már az erőd középpontjában voltak.

- Vissza! - adta ki a parancsot a kapitány és lovasaival meghátrált, anélkül, hogy a harcot felvette volna, így a belső térség ellenállás nélkül jutott Prágay kezére.

Lángba borult az erőd gabonaraktára is, sisteregve, sercegve égett a felhalmozott rozs, és hatalmas ívben, szikrázó csóvákban árasztotta el a szomszédos épületeket. A szárnysegéd rohant az ezredeshez:

- Uram, a helyzet tarthatatlan! Az a veszély fenyeget, hogy benn égünk, mint a patkányok.

Ibanez elsápadt.

- Hogy áll a helyzet odalenn?

- A falak nem sokáig tartják fel az ostromlókat, ezredes úr. A déli oldalon azonban még szilárdan tartjuk magunkat.

- Riadóztassa az embereket! Átvonulunk a kaszárnyaépületbe.

Az erőd így, magára hagyva, roppant fáklyaként égett zavartalanul.

A második nap estéjén a karmelita kolostor tetején fehér zászló jelent meg. Prágay válaszul maga is fehér zászlót bontatott. Röviddel ezután nyílt a nagy, vaslemezzel borított kapu, és két apáca kíséretében megjelent Doña Pieta Elvira főnöknő. Prágay eléjük ment és térdet hajtva köszöntötte őket.

- Señor - szólalt meg az idős nő. - E kolostor Jézus hajléka, kérem önt, vegye ezt tekintetbe. És tekintse azt is, hogy lakói nem férfiak.

- A házat semmiféle bántódás nem éri, asszonyom. Nyugtassa meg a nővéreket: nem martalócok állnak a kapu előtt, hanem katonák. Meg kell azonban kérdezni: nem rejtőzik-e falaik között ellenség?

- Tizenegy spanyol gyalogos kért menedéket az éjszaka.

- Őket ki kell adniuk, asszonyom. Mint az itt harcoló csapatok parancsnoka szavatolom: nem lesz bántódásuk.

- Én hiszek önnek...

- Prágay ezredes vagyok.

- Bízom a szavában, colonel. A spanyolok visszatértünk után elhagyják a kolostort.

Úgy is történt. A tizenegy spanyol húsz perccel később Prágay foglya volt.

Közben a déli falakon is mind nehezebbé vált a védők helyzete. Lopez tábornok indián lovasai és a jobb híján késekkel felszerelt néger gyalogosok faltól falig szorították vissza őket. Egy körülkerített század letette a fegyvert, a többiek az erősebbnek tetsző kőházakba vették be magukat. Prágay felszabadult emberei most gyűrűt vontak köréjük, s a bentszorultak helyzete reménytelenné vált.

Rita a harcokban Prágay mellett volt. A leány jobban bánt a puskával, mint akárhány férfi, a félelemnek szikrája sem látszott rajta. Amikor az északi erődítményen elcsendesedett a csata, egy felkelő jelentkezett az ezredesnél.

- Colonel, a helyőrség parancsnoka és mintegy két századnyi katona a kaszárnnyába vonult vissza. Ha őket kifüstöljük onnan, nincs több tennivalónk.

Prágay azonnal rájött: valóban ez a döntő tennivaló.

- Üreghy! - intette magához a fiatal kapitányt. - Vedd át a parancsnokságot! A piactér két oldaláról elindulva fésüljétek át déli irányban a terepet!

- Értettem.

- Rita! Vidd el ezt a levelet a tábornoknak... - Gyors vonásokkal pár sort vetett papírra. - Néhány emberrel a laktanyához megyek, megkísérlem elkapni az ellenséges vezérkart. Indulj, leány!

- Colonel, ne feledd, a sarokba szorított patkány veszélyesebb a leopárdnál.

Prágay szívét melegség öntötte el. Közelebb lépett a leányhoz.

- Féltesz? - kérdezte csendesen.

- Az álmaimban most már a te arcod is feltűnik, uram.

- S ha nem látnál többé?

- Akkor nem kellene az álmok sem. Vigyázz magadra, kérlek!

- Vigyázok, Rita.

Don Diego kikötött Cruzeronban. Azonnal a helyőrségbe sietett.

- Belazar kapitány...

- Parancsára, gróf úr.

- Írja, amit diktálok!

- Igenis.

Don Cesare Silvio márki, helytartónak.

Kegyelmes uram! A felkelők elfoglalták Cabanát, s valószínűleg úton vannak már Las Pesas felé. Kérem kegyelmességedet, ahány hajót és katonát csak nélkülözni tud, küldje azonnal a kubai partokra. A gyorsaság most élet-halál kérdése! Tudatom még kegyelmességeddel, hogy a felkelők megbízottai toborzást végeznek a lakosság körében, hatására a rabszolgák tömegesen szöknek meg munkahelyükről. S ami még ennél is veszélyesebb: szabad spanyol alattvalók, sőt ültetvényesek is beálltak a zászlójuk alá. Székhelyemet Cruzeronba tettem át, ide várom szíves értesítését. Kegyelmességed iránti mély nagyrabecsüléssel:

Constantin Diego gróf.

- Befejezte?

- Igen, gróf úr.

- Gyorsfutár induljon vele azonnal!

- Meglesz, gróf úr.

- Ha válasz érkezik, álmomból is keltsenek fel!

- Valóban ilyen súlyos a helyzet odaát?

Don Diego arca megkeményedett.

- Tréfál velem, Belazar? Azt hiszi, eltúlzom a dolgot? Menjen kérem, intézze, amire utasítottam! S ha legközelebb tréfás kedve támad, élje ki mással.

- Ments isten, hogy tréfálkozni merésznék önnel... Bocsánatot kérek, gróf úr.

A nagyúrnak erre a napra alaposan elrontották a hangulatát.

Szürke épület volt a kaszárnya, jókora udvarral, melyet a homlokzati rész felől magas kőkerítés vett körül. Amint Prágay és emberei feltűntek, azonnal sortűz fogadta őket.

- Vissza! - parancsolta az ezredes.

Az egyik felkelő megsebesült, ezt a többiek húzták fedezék mögé.

- Ez így nem fog menni - mondta Nádor. - Javaslom, két ember kétfelől próbálja megkerülni az épületet, hogy megtudjuk, mi van a túloldalon.

- Helyes. Nem bánám, ha te lennél az egyik és Saul a másik.

A néger buzgón bólogatott.

- Si colonel, én úgy surranok, akár az árnyék.

- Menjetek hát.

Több mint egy óra telt el, mire visszaérkeztek. Előbb Saul tűnt fel balról, majd néhány perccel később Nádor jobbról.

- Nos? - fogta őket vallatóra Prágay türelmetlenül. - Beszéljetek!

A hatalmas termetű Nádor fűjtatott a melegtől.

- Hadd fűjjam ki magam. Nem kis teljesítmény az én alakommal végigkúszni ekkora távot. - Övig kigombolta a zubbonyát, s csak azután folytatta. - Azt hiszem, megtaláltuk az egyetlen lehetőséget. A hátsó traktus előtt nincs kerítés, csak egy sima, ablaktalan épületfal. Illetve egyetlen ablak van rajta, az is inkább kürtő. Széles vasrács és sűrű drótháló fedi. Vállalva a kockázatot, fáklyát gyújtottunk és bevilágítottunk...

Nádor jól időzített hatásszünetet tartott, szerette a kissé színpadias előadásmódot.

- Bökd már ki! - förmedt rá idegesen Vécsey.

- Mondom, bevilágítottunk... Egy sereg láda feküdt egymás mellett, az egyik nyitva. És tele tölténnyel. A kaszánya lőszerraktárára bukkantunk.

Vécsey ismét türelmetlenül közbevágott:

- Mire akarsz kilyukadni?

- Nem értitek? Ha a kürtőn át be tudunk vezetni egy robbanó gyutacsot a lőszer közé, a fél épületet a levegőbe röpíthetjük. Egy ember kell, aki elég kicsi, s elegendő bátorsággal bír, hogy a szűk nyíláson átpréselje magát és elhelyezze a gyutacsot a szükséges vezetékkel.

- Ki lenne alkalmas erre a vállalkozásra? - kérdezte Prágay.

- Azt hiszem, én.

Vécsey volt a jelentkező.

- Te?!

- Miért ne? Kicsi vagyok, elég vékony és tűzértiszt voltam, értek hozzá, hogyan kell az ilyesmit szakszerűen végezni. Az isten áldjon meg, ne töprengjete! Nálam alkalmasabbat úgysem találtok. Három társra van szükségem, kettőre, aki rövid idő alatt leszereli a kürtőről a rácsozatot, és egyre, aki megfelelő helyre vezeti a gyutacs zsinórját.

- Az első munkát magam is elvégzem - mondta Nádor.

- A másodikat meg én - tette hozzá Prágay.

Vécsey felnevetett.

- Csakhogy megint együtt vagyunk hárman.

- Saul, figyelj jól!

- Figyelek, colonel.

- Értetted, miről van szó?

- Hogyne, uram.

- Helyezkedjete el a bejárattal szemben. Abban a percben, amint a robbanást meghalljátok, rugaszkodjatok neki a kerítésnek, aztán rohanjátok meg az épületet. Ellenállásra nem fogtok találni... Mindenkit fegyvereztetek le, akit bent találtok!

- Úgy lesz, colonel.

- Akkor hát kezdjünk hozzá! Én Nádorral balra megyek, István, te jobbra. Az épület mögött találkozunk.

Közben leszállt a sötét, a laktanya ablakai mögött nem derengett fel fény. A szélső házak mögött nagy ívben kerülték meg az épületet. Most nem kellett kúsza haladniuk, a felfedezés veszélyétől tartva, így alig húsz perc múlva már találkoztak a megbeszélt helyen.

- Ez az a kürtő - mondta Nádor.

Vécsey jól megnézte, mintha méretet venne róla.

- Azt hiszem, menni fog - jelentette ki.

- Hogy akarod kiemelni a rácst? - kérdezte Prágay Nádotól.

- Hoztam falvésőt. A vaspánt végénél kivésem a falat, azután kifelé hajlítom a pántokat. A háló nem akadály.

Két órába telt, míg az óriás rettentő karjaival kifeszítette a nagy vaspántot. Ezután nekiesett vésőjével a dróthálónak.

Az épület túloldaláról lövések dördültek.

- Mi történhetik ott? - aggodalmaskodott Prágay.

- Észrevétem magukat a mieink - lihegte Nádor. - Nem is baj, legalább lekötik a bentlevők figyelmét. Vigyázzatok, kirántom az egész hálót!

A kürtő nyílása szabaddá vált.

- Most te következel! - mondta az óriás, miközben gyolcsdarabbal tekerte át a kezét. Mindkét tenyeréből folyt a vér.

Vécsey ledobta zubbonyát. A zsinórra erősített gyolcsot a fogai közé vette, majd vékony kötelet erősített a derekára.

- A zsinórt szorosan a fal mentén vezesd - utasította Prágayt - és az utolsó darabját is bolyhodd fel, hogy jól égjen. Ne legyen hosszabb az egész zsinór négy-öt méternél. - Nádorhoz fordult:

- Ha megrántom a kötelet, húzhatsz fölfelé.

Prágay sohasem hitte volna, hogy Vécsey befér azon a keskeny nyíláson. Pedig megtörtént. Egy artista ügyességével préselte át vállát, mellét, csípőjét a szűk ablakon, és fejjel lefelé függve ereszkedett alá a fal túloldalán. A künn állók semmi neszt sem hallottak odabentről. Szinte végtelennek tetsző idő telt el, míg végre rángás futott végig a kötélen.

- Készítheted a tűzszerszámot - suttogta Nádor -, már kifelé húzom a barátunkat.

Prágay simán végigvezette az elkészített zsinórt, s mire végzett, Vécsey fél teste már kint volt.

- Húzódjatok oda a fatörzsek mögé - rendelkezett. - Meggyújtom a zsinórt, s én is jövök.

Egy perccel később sisteregve futott az apró láng a zsinóron. Prágay is ott volt már mellettük. Erőlködő szemmel figyelték, mint éri el a szikrázó tüzecke a kürtőnyílást.

- Feküdj!

Földre vetették magukat a vastag törzsek védelmében. Vécsey halkan mormolt magában.

- Most - mondta.

A következő pillanatban rettentő robbanás rázta meg a levegőt. Vakító fénycsóva tört az ég felé. A fal megingott, s egy jókora darabja lassan kifelé dőlt. Por- és füstfelhő keletkezett a nyomában. Amikor eloszlott, látták, hogy az épület egész bal szárnya összeomlott. A fal megmaradt középső részén is hatalmas nyílás tátongott.

- Menjünk - mondta Prágay. - Azon a kapun át vezet a mi utunk.

Futás közben hallották embereik lövöldözését, egyes lövések már az épületben dörrentek. A megroskadt lépcsőfeljáraton az emeletre tartottak. Széles folyosóra értek, amelyből szemben hatalmas barna ajtó nyílt, felette spanyolul a felírás: Parancsnok. Benyitottak. A látvány, mely odabent fogadta őket, szinte már nevetésre ingerlő volt. Ibanez ezredes és öt tisztje feltartott kézzel állt a fal mellett, szemben velük előre tartott puskával Saul és néhány néger felkelő.

- Jó estét, ezredes úr - mondta Prágay. - Örülök, hogy együtt látom az egész parancsnokságot.

- Megengedi, hogy leengedjem a karomat? - kérdezte amaz közönyösen.

- Természetesen, señor.

- Köszönöm. - Ibanez keskeny bőrtárcát vett ki a zsebéből, kinyitotta, s egy vékony szivart kihalszva rágyújtott. - Vesztettünk - szólt kék füstkarikát bocsátva ki ajkai közül. - Mi a terve velünk, colonel Prágay?

- Ön ismer engem?

- Csak hírből, colonel. Örülök, hogy most személyesen is szerencsém lehet...

- Nos uram, Lopez tábornok elé kell vinnem önöket. A többi már tőle függ.

- Óhajtja, hogy átadjuk a kardunkat?

- Nem szükséges. Szökésre nem lesz lehetőségük. Saul, kísérjétek az ezredest és társait a tábornokhoz!

Ibanez finoman meghajolt.

- Ez a robbantás jó ötlet volt señor. Remélem, egyszer még találkozunk. - Tisztjei felé fordult:

- Menjünk uraim.

Prágay intett Nádornak, tartson ő is a fogolykísérőkkel. Valahol a város déli részén éles kürtszó harsant.

- Nézz ki az emberekhez, István - utasította a kis kapitányt Prágay. - Fésüljétek át az egész épületet, minden katonát fegyverezzetek le.

Kivágódott az ajtó. Egy leány rontott be, kezében hosszú csövű puska, arca dúlt. Rita volt.

- John! - kiáltotta, fegyvere a padlóra hullott. Lassan, szinte támolyogva közeledett Prágay felé. - Édes John... drágám... csakhogy élsz...

Karját a férfi nyaka köré kulcsolta, arcát a vállába fúrta, olyan erősen, hogy Prágaynak majdnem fájt.

- Úgy szenvedtem... Azt hittem, meghaltál...

A férfi torka elszorult.

- De látod, élek - mondta fojtottan. - És te is élsz... S ez az első közös győzelmünk. Azt akarom, hogy még sokáig álmodjál és az álmaidban mindig ott legyek.

LANGYOS ÉJ

Égtek a tábortüzek az erőd udvarán. Nagy kondérokban főtt a bab, az első győzelem után az első vacsorának való. Az emberek kisebb-nagyobb csoportokban feküdtek szerteszét. Voltak, akik szalmát szereztek az istállókból, leterítették a földre, s pokrócot dobva rá, aludtak. Prágay a karmelita kolostor egyik nagyobb termét jelölte ki kórháznak, itt látták el az apácák közreműködésével a sebesülteket.

Mindössze hat halottjuk volt, ezeket az erődön kívül, közös sírba temették, s a feketék Joé vezetésével ősi temetési éneket dúdoltak, mialatt a holttestekre rászórták a földet.

Odabent az udvarban is felhangzott olykor-olykor a dal, de másmilyen, mint a kinti. Néhányan valamiféle húros hangszert pengettek, mások bőrrel bevont dobot ütögettek, a többiek két szólamban, inkább csak dúdolván mondták a szöveget, amely arról szólt, hogy keleten pirkad már az ég, és fehér öszvéren, aranyos nyeregben közeledik a szabadító.

Prágay, Rita kíséretében végigjárta az embereket. Minden csoportnál megállt néhány szóra. Megkérdezte, rendben van-e minden, nincs-e szükségük valamire. Hat embert vízhordásra állított be, kellett a víz a tábori konyhának, mert ilyet is felállított az alezredes. Benézett a kórházba is. A tizenhatsz sebesült többsége könnyű sérült volt, kettő azonban haldoklott. Egyikük felismerte és magához hívta.

- Énekelnek kint, ugye? - kérdezte.

- Énekelnek.

- Nekem is van énekem - suttogta. - Hallgasd csak!

A nád között üzen a szél, ősök szavát hozza...

Asszonyaink, gyermekeink...

Elfulladt.

- Ne beszélj - mondta Prágay. - Meg fogsz gyógyulni és újra együtt énekelhetsz a többiekkel.

- Soha, uram. Én meghalok. De mondd meg nekik, hogy csak énekeljenek, így jobb várni a halált.

- Megmondom, barátom.

Rátalált az övéire is. A magyarok egy csoportban táboroztak. Ők a bab mellé mást is főztek. Jó illatok kavargtak a kondérjuk körül.

- Mit kotyvasztotok?

- Egy kis kecskepörköltet. Nem ízleli meg, alezredes uram?

- De bizony, hogy megízlelem.

Meg is kóstolta, jól is esett. Majdnem olyan volt, mint otthon, a birkapaprikás. Ritának is oda kínálta, a leány is evett egy kanálnyit.

- Hogy ízlik? - kérdezte tőle.

- Igazán jó.

- Honnan szereztétek a hozzávalót?

Egy bogárszemű, hegyes bajszú legény ránevetett, hogy kivillantak a fogai.

- Van itt minden, csak meg kell találni - vetette oda hamiskásan. - Mi meg tudunk ám keresni, ha kell.

Mosolyogni kellett rajta, önkéntelenül kibuggyant belőle a kérdés:

- Nem bánta meg senki, hogy eljött velem?

Ugyanaz a legény válaszolt.

- Senki, alezredes úr. Én magam kurtanemes voltam Somogyban, se földem, se vagyonom. Rosszabbul éltem, mint a földtúró paraszt. Aztán bizonyára kerestek is a német zsandárok. Én úgy gondolom, meg kellene már változtatni az evilági rendet, mert így sehogyse jó. Aztán szeretek ott lenni, ahol esetleg változtatni lehet rajta. Akiket itt lát, mindnyájan így vagyunk valahogy ezzel.

Egyszerű beszéd volt ez, egyenes, világos. Azt kellett rá mondani:

- Köszönöm, emberek.

A leány csendben hallgatta a számára idegen beszédet. Csak egyszer szólalt meg.

- Szeretnek téged - mondta.

- Azt hiszem. Remélem. - Aztán a legényhez fordult: - Vacsoráljatok meg, s egy óra múlva takarodó. A holnapi sem lesz könnyebb nap, mint a mai.

- Így gondoljuk mi is, alezredes uram.

Prágay még egyszer jól megnézte az emberét.

- Mintha már régebben is találkoztunk volna...

A legény megint nevetett, öröm csillant a tekintetében.

- Csakhogy rám ismert! Kishegyesnél egymás mellett védtük az ágyúkat a vasasok ellen. Puskagolyóval átlőtték a csákóját, aztán hajadonfővel verekedett tovább. Én vettem föl azt a csákót és adtam oda csata után. Émlékszik-e már?

- Emlékszem. Hát te voltál az?

- Én.

- Nem történt ott semmi bajod?

- Sem ott, sem itt. Szerencsefia vagyok én, ebből a birkautánzó kecskéből is bizonyosan nekem jut a legnagyobb adag.

- Mi a neved?

- Ördög Balázs, szolgálatjára.

- Örülök, hogy ismét együtt vagyunk. Kísérjen továbbra is a szerencse, fiam.

- Úgy lesz, uram.

Prágay odaintette a kis Baranyai főhadnagyot.

- Guszti, állíts össze egy tíz főből álló csapatot önként jelentkezőkből. Küldd ki őket a közeli hegyoldalba, fésüljék át az erdőt, nincsenek-e ott megbúvó spanyolok. Ha találnek, igyekezzenek élve ide hozni valamennyit.

- Intézkedem.

- Éjfélkor jelentést kérek.

- Igenis.

Az egykori spanyol főhadiszállás romokban állt, a gabonarakta kiégve. De a gabona egy részét sikerült kimenteni, húsz-huszonöt ember most hordta be egy másik épületbe. Prágay az elmenekült kormányzó szállásán rendezkedett be közvetlen törzskarával. Ritának egy közeli szobát jelölt ki éjszakára.

- Feküdj le te is, kedves - kérte a lányt. - Pihenned kell, sok volt, ami rád hárult.

- És te?

- Én még dolgozgatok néhány órát. Látod, leírás alapján készítettem néhány térképet a Varrasig húzódó vidékről. Ezeket szeretném áttanulmányozni, talán sikerül kiokoskodni valami megvalósíthatót.

- Olyan nyugtalan vagy, mint a carillo - mondta a leány. - Így hívják nálunk a tengerparti sziklák között járó szelet. Ez a szél sem pihen meg soha, mindig fúj, a nap minden szakában, reggel épp úgy, mint éjszaka. Azt mondják, maga a tenger szelleme küldi a partra, hogy elriassza vele azokat, akik hajójukkal vízre akarnak szállni. - Kis szünet után azt kérdezte: - Miről beszélgettetek ott a tűznél a tieddel?

- Az otthonunkról.

- Beszélj nekem is róla.

- Mit mondjak? Az én hazámat félkörben hatalmas hegységek övezik. Két nagy folyója van és termékeny földje. A nyár ott forró és a tél valóban hideg. Nincs fehérebb kenyér és édesebb gyümölcs annál, mint ami ott terem, lakói mégis szegények és elnyomottak. Az idegenek, a gazdagok igáját akarták ledobni magukról, amikor fegyvert fogtak. De győzött ellenük a túlerő, s most még szegényebbek és elnyomottabbak, mint azelőtt. És akik részt vettek a haza igazságos harcában, azokat most üldözik, megölik, börtönbe zárják. Ezért jöttem el én is.

- Mi lesz a te szegény népeddel?

- Egyszer mégis győzni fog. Ha élek, én is ott akarok lenni közöttük, amikor végleg lerázzák magukról a szolgaság láncát.

- Szeretnék elmenni veled a te hazádba. Bizonyára megszeretném, mert a te földed, a te országod.

- Talán eljön az idő és ez is megvalósul.

- Ugye nem hagytál ott leányt vagy asszonyt, akire most fájó szívvel gondolsz vissza?

- De igen.

- Óh, erről nem szóltál nekem.

- Az édesanyámról beszélek, kedves. Más nő eddig nem volt az életemben, te vagy az első, akit szerelemmel szeretek.

- Sohase gondoltam a férfiakkal - mondta a leány. - Nem dobbant meg a szívem egyikük láttán sem. De amikor téged megláttalak, majdnem kiszakadt a helyéből. Éreztem, hogy te vagy az egyetlen, akit szeretni tudok.

- Ez nem látszott meg rajtad - mosolygott a férfi.

- Mert nem hittem benne, hogy valaha is belém szerethetsz. Te, aki olyan nagyszerű vagy és annyit tudsz, hogyan is vehetnél észre egy magamfajta kis mesztic lányt? - Felnevetett. - És mégis észrevettél!

Prágay gyengéden átkarolta.

- Menj aludni, szívem. Rövid az éjszaka, szükséged van a pihenésre. Rám pedig még sok dolog vár.

- Megyek. Tudom, hogy sokszor a terhedre vagyok, de olyan nehéz elválni tőled.

- De hiszen holnap reggel újból találkozunk.

- Persze, hogy találkozunk. Ne hallgass rám, bolond vagyok! Jó éjszakát, John.

- Jó éjszakát.

Kiterítette a térképeket, s az olajmécses fényénél tanulmányozni kezdte őket. Megkereste Varrast. Egyfelől egy jókora hegykaréj keretezte, másfelől a tengerre nézett, mintha át akarna látni a hatalmas vízen. Első pillantásra tudvalevő volt: ez a vár kulcsfontosságú lehet bármelyik fél számára. Prágaynak mégis az volt az érzése, hogy több kisebb, bár kevésbé látványos siker nagyobb eredménnyel járna egy mutató, de igen nagy erőket lekötő ostromnál. Azt már tudta, hogy az északi országrészen található a nagyobb ültetvények. Ezeken gerillaharcokkal végigszaladni, s fellázítani rabszolgáikat, olyan feladatnak látszott, amit könnyűszerrel végre lehet hajtani. Hatalmas terület lángolna fel napok alatt, s a spanyoloknak jelentékeny számú katonát kellene odaküldeniük. S amikor ott már magasan lobog a tűz, akkor le délnek, Varrasnak.

Így tenne ő. Csakhogy a felkelés vezéreinek - ezt is tudta már - más a stratégiájuk, ők Varras birtoklásában látják a siker biztosítékát. Kétségtelen, ennek a várnak az eleste erkölcsileg is nagy csapást jelentene a megszállóknak, óriási vereséget a lélektani hadviselés frontján. És Lopez tábornok nyilván többet tud nála ebben a tekintetben.

Órájára nézett, tizenegy múlt valamivel. Szivarkára gyújtott és kilépett a langyos éjszakába. A tábor már elcsendesedett, csak az örök lépkedtek fent a mellvédeken. A leégett épületek nehéz, kormos szaga még mindig érezhető volt a levegőben. Az emberek rongyokba, az erőd raktárában talált takarókba burkolózva aludtak, némelyik hangosan horkolt, mások olyan mozdulatlanul feküdtek, mintha elszállt volna belőlük a lélek. Rongyosok serege - gondolta az alezredes. És mégis, ezzel a sereggel csatákat lehet nyerni, megfutamítva gondosan felkészített zászlóaljokat.

Felsétált az alsó mellvédre és megszólította az első őrt:

- Látni valamit?

- Semmit, colonel. Minden csendes.

- Nem vagy fáradt?

- Nem, colonel.

- Jó figyelj, s ha bármi gyanúsat észlelsz, azonnal jelentsd!

Megnézte a magyarjait is, csendesen aludtak. Üreggy virrasztott mellettük.

- Bárányaiék még nem jöttek vissza?

- Nem.

- Ha megérkeznek, rögtön küldd be hozzám.

- Úgy lesz.

Visszament a szállására, tollat, papírost készített maga elé. Napló jegyzeteket írt. Fél óráig sem rózta a betűket, amikor Baranyai megjelent.

- Halljam, mit végeztetek!

- Átfésültük a hegyoldal jó részét, mintegy tíz mérföldnyi szélességben.

- Foglyot hoztatok?

- Egy tisztet és öt katonát. Ránk lőttek az ostobák, így aztán lefűleltük őket.

- Kihallgattad a tisztet?

- Üreghy végezte el, ő jól beszél spanyolul.

- Mit vallott?

- Dél felé igyekeztek, Sulla tábornok seregéhez. Azt mondják, minden jelentős erőt ott összpontosítanak.

- És északon?

- Úgy tudják, mindössze három zászlóaljnyi katona tartózkodik Mirabona térségében.

Prágay kis híján felkiáltott: amit hallott, teljesen megfelelt az elképzeléseinek. Három zászlóalj! Úgy porladának el a fölkelte ültetvények lángjában, mint a szalma.

- Hol vannak most a foglyok?

- Becsukattam őket a kolostor pincéjébe.

- Helyes. Derék munkát végeztetek, köszönöm.

- Jó éjszakát.

A főhadnagy már az ajtóban volt, amikor utána szűlt:

- Várj csak! Azt mondtad, hogy rátok lőttek?

- Igen. Egy bozótosban rejtőzködtek és ráuk sűtötték a puskájukat.

- Eltaláltak valakit?

- Igen. Veszteségünk egy halott.

- Kicsoda?

- Ördög Balázs. Az a legény, aki ma este kecskepörkölttel kínálta az alezredes urat.

A szerencsefia. Egy halott van, s az éppen ő. Nem, a sorsot nem lehet kijátszani. Mint ahogy a szerencsét sem lehet kisajátítani. Szegény ördög! Pedig még a nevével is mintha meg akarta volna fricskázni a végzetet.

- Temessétek el tisztességesen - mondta az alezredes. - És mondjatok el felette egy imát a nevemben is.

A FELLEGVÁR

- A varrasi fellegvár a déli területek kulcsa.

Lopez tábornok felegyenesedett a térképről, amelyen vörös vonallal jelölte meg a tervezett támadási irányt.

- Ha a fellegvár elesik, a déli rész magától az ölünkbe hull, mint egy érett gyümölcs. Csakhogy Varrast bevenni majdnem reménytelen vállalkozás. A Grosse-hegység kapujában áll, védői jól felszereltek, hónapokon át bírják az ostromot. Egy hónapig tartó ostrom pedig a biztos bukást jelenti számunkra. A mi lehetőségünk a gyors siker.

- Tábornok úr, nem lenne-e éppen ezért helyesebb előbb a könnyebben elfoglalható északi területeket birtokba venni? - szólt közbe Prágay. - Ezzel újabb erősítést kapnánk, embereket nyernénk. S csak ezután fordulnánk délnek.

- Nem! - A tábornok hangja kemény volt. - Észak mindenképpen a miénk lesz. Katonai döntést kell kicsikarnunk.

- Hányan vannak a várvédők? - kérdezte Manuel Garcia, a második számú felkelő zászlóalj parancsnoka.

- Talán ezerötszázan. De nehéztüzérségük is van és kifogyhatatlan mennyiségű lőszerük. Mi az ön véleménye, señor Prágay?

- Szabályos ostrommal semmire sem megyünk. De ha kaphatnék egy alaprajzot a várról, megkísérelném rövid úton birtokba venni.

- Hogy képzeled ezt?

- A váraknak, akár magyarországi várak azok, akár kubaiak, van egy közös jellemzőjük: mindegyikhez épült titkos alagút, amelyen át a védők érintkezni tudtak a külvilággal. Bizonyos vagyok benne, hogy Varrasnak is van ilyen titkos alagútja, s az egy hiteles alaprajzon felismerhető. Ha pedig megtaláljuk...

- De ki tud szerezni alaprajzot?

- Csakis olyasvalaki, aki bejuthat a várba.

- És ki juthat be?

- Hallgasson ide, tábornok úr! Van erre vonatkozóan egy megvalósíthatónak látszó tervem...

Don Constantin Diego Gróf, főkormányzó-helyettes, Cruzeron.

Tisztelt gróf úr!

Sürgető értesítésére sietek válaszolni. Huszonnégy hadihajót, fedélzetükön négyezerkétszáz gyalogossal elindítottam Varras alá. Ugyanakkor külön futárral parancsot küldtem Martinez tábornoknak, hogy valamennyi egyesített alakulatával vonuljon a Varrastól délre fekvő terület védelmére, és építsen ki állásokat az úgynevezett Pueblo-háromszögben. Magamhoz kérttem az Egyesült Államok itteni képviselőjét, akivel tárgyalásokat kezdek olyan értelemben, hogy a kubai felkelők fegyveres támogatását szüntessék be. Ez természetesen bizonyos előnyök lemondásával jár, de úgy vélem, a szigeti lázadás leverése most az első és legfontosabb tennivalónk, még akkor is, ha az diplomáciai áldozatokat kíván.

Bízva benne, hogy erőfeszítéseinket hamarosan siker koronázza, a mielőbbi személyes találkozásig szívélyesen köszönti:

*Cesare Silvio márki
őfelsége succarai helytartója*

- Hé, megállj! Mit akarsz, te citrombőrű?

- A parancsnok elé kell jutnom.

Az őt nevetni kezdett.

- Hallod, Juarez? A kölyök egyenesen az ezredessel akar beszélni. - Gúnyosan meghajolt a szutykos öltözetű, mezítlábas suhanc előtt. - Van még valami kívánságod, señor?

A Juareznek nevezett másik őt a fiú elé lépett.

- Tágulj innen, kölyök, mert hátba verlek a puskatussal! - förmedt rá durván. - Jól néznénk ki, ha minden ágrólszakadt színes bőrűt a várparancsnok elé engednénk.

A fiú jobb lába hüvelykujjával meg vakarta bal vádliját.

- Akkor sem - kérdezte közönyösen -, ha az illető a helytartó személyes üzenetét hozza?

Az első őt felhorkant.

- Bolondnak nézel minket, te sárgaképű?! Majd éppen rád bízta az ilyesmit a helytartó! Az efféle feladatokra jobban öltözött urakat szoktak kiválasztani.

- Talán most épp az ellenkezője volt az ésszerű...

- Ej, takarodj, míg jó dolgod van! Ha sokáig bosszantasz, tényleg a várba kísérlek, de nem az ezredes elé, hanem a pincebörtönbe.

A fiú abbahagyta a vakarózást.

- Azt se bánom - mondta. - Csak ezt a levelet juttassátok el a parancsnokhoz!

Rongyos zekéjébe nyúlt és pecsétetes borítékot húzott elő. Juarez közelebb lépett, pislogva böngészte a címezést. Valóban az ezredesnek szólt, bal sarkában a felszólítással: Sürgős!

Az őt meghökkent.

- Te - szólalt meg bizonytalanul -, honnan jössz, te kölyök!

- Succarából.

- Szárnyakon, mint az angyalok?

- Figgeróig lóháton, onnan csak így. - Félig hunyt szemhéja alól nézett az emberére. - Döntöttél señor? A parancsnokhoz viszel, vagy a börtönbe? Nekem mindegy. De nem szeretnék a bőrödben lenni, ha az, ami a levélben áll nem jut a parancsnok tudomására.

- Fenyegetsz?

Juarez szeme megvillant.

- Várj! - mondta a másik őt. - Végül is mi baj lehet abból, ha a kölyköt a parancsnokságra kísérjük? Ha fontos üzenet van abban a levélben, megdicsérnek, ha pedig hazudozott a fickó, úgylis oda kerül, ahová szántuk.

A világosnak látszó okfejtés meggyőzte Juarezt.

- Nem bánom - egyezett bele. - Kísérd be! De ha ostobáskodni próbál, eressz egy golyót a hátába.

- Ne félts engem! Na, előre kölyök!

A szárnysegéd arcán csíkokban folyt a veríték az izzó levegőjű, szűk helyiségben. Fehér csipkegallérja gyűrötten kókadozott a hőségtől, egy széles pálmalevéllal a sűrű rajokban sétáló legyeket csapdosta a falról.

- Megörültél? - förmedt az őrré. - Miféle madárijesztőt szállítasz ide?

- Elnézést, señor captain, a kölyök azt állítja, hogy a helytartó úr ökegyelmességétől hozott levelet a parancsnok úrnak.

- Micsoda?!

- Meg is mutatta, uram... Tele van pecséttel...

A tiszt a fiúhoz fordult.

- Tudsz spanyolul?

- Igen, uram. Apám spanyol.

- No, ez derék. Hogyan jutottál a levélhez?

- Apám kertész a helytartói palotában, anyám ugyanott konyhalány. Többször végeztem már szolgálatokat a kegyelmes úrnak, de ez az első igazán nagy feladatom. Olyasvalakire volt szükség, aki át tud jutni a helytartó úr levelével a felkelők vonalain. - Felnevetett. - No, engem senki sem vett gyanúba ebben az öltözékben.

A kapitány is elnevette magát.

- Ördögadta kölyke! Hány éves vagy?

- Tizenöt leszek Borbála napkor.

- Mutasd azt a levelet!

- Itt van, uram.

A kapitány átvette a borítékot, s az őrhöz lépett.

- Várjatok itt, amíg visszajövök!

Azzal eltűnt egy keskeny ajtó mögött. A legyek zümmögve keringtek az arcuk körül, az ablakban gőzölgött a kifeszített vizes pokróc.

- Mi a neved, gyerek? - kérdezte az őr.

- Pedro, señor. És a tied?

- Szemtelenkedsz velem? - horkant föl a katona.

- Nem én. De ne tévesszen meg mostani öltözékem... Belső szolga vagyok a helytartóságon és a kegyelmes úr nagyon kedvel.

Az őr nagyot nyelt. Átfutott az agyán: talán mégsem helyes tovább folytatni a lekezelő modort.

- Nana - mondta békítőleg. - Önérzetes fickónak látszol. Dohányzol?

- Nem. Megpróbáltam, de úgy megköhögtetett, hogy fél napig könnyeztem belé.

Az őr vigyorgott.

- Hát a lányok?

A fiú kihúzta magát.

- Amíg ilyen a politikai helyzet, nem érek rá nőkkel foglalkozni, señor.

- Mi a fene!

A toprongyos kamasz közelebb hajolt.

- Elárulok neked egy titkot, señor... A nők azokat a férfiakat szeretik, akik nem futnak utánuk.

Az őt úgy hahotázott, hogy valósággal rengett tőle a hasa.

- És te nem szaladsz utánuk, mi?

- Esküszöm, señor a josefai szent szűzre, még nem akadt nő, aki megbolondított.

Tovább is folytatták volna az épületes társalgást, ha közben a szárnysegéd vissza nem tér.

- Gyere velem, fiú - intett a gyerekeknek. - A parancsnok beszélni akar veled.

Gaspardo ezredes szobája rideg helyiség volt, híven tükrözve lakójának aszkétikus hajlamait. A sarokban vaságy, a fal mellett egyetlen kopott szekrény, egy polcon néhány könyv és irat, a helyiség közepén ácsolatlan asztal, rajta faragott gyertyatartó. Sovány, beteges külsejű férfi volt az ezredes, színtelen oldalszakállában összevissza állt a szőrzet. Vizenyős tekintete kutatón meredt a gyerekekre.

- Te vagy az a fickó, aki a levelet hozta?

- Én, uram.

- Tudod, mi áll az iratban?

- Tudom, uram. Kívülről meg kellett tanulnom a tartalmát, hogyha úgy adódna, megsemmisíthessem a levelet.

- Nos, a kegyelmes úr a vár alaprajzát kéri, arra az esetre, ha a lázadók megtámadnák a helyőrséget. Te nyilván azt is tudod, mi a célja ezzel a rajzzal.

- Nem közölték velem, colonel. Én csak egy tudatlan fiú vagyok, parancsnok úr, akinek a kegyelmes helytartó azt a parancsot adta: a várparancsnoktól kapott irományt tűzön-vízen át hozzam el neki.

- Kapitány, van önnél ilyen rajz?

- Van, ezredes úr. Az előző várparancsnok, Sabine ezredes több példányban is készíttetett.

A parancsnok hirtelen a fiúra förmedt:

- Mi az oka, hogy a helytartó ennyire megbízik benned, te kölyök?

- Uram, én Spanyolországban akarok élni. A kegyelmes úr megígérte, hogy hazatértekor engem mindenképpen magával visz. Nekem az álmom ez, señor...

Gaspardo elfordult.

- Kívánom, hogy valóra váljon az álmod. Spanyolhon az egyetlen helye a világnak, ahol élni érdemes. Kapitány, adjon egy rajzot a fiúnak és hat embert, akik átkísérik a hegy túloldalára.

- Meglesz, colonel.

- Ez az arany a tiéd, fiam. Arra költsd, amire akarod.

- Köszönöm, uram. Elteszem emlékébe.

Don Cesare Silvio helytartónak, Succara.

Kegyelmes uram!

Megkaptam értesítését a közeljövőben sorra kerülő eseményekről. Intézkedésével tökéletesen egyetértek. Az idő szalad, minden perc drága. A lázadás teljes kibontakozásának most még elejét vehetjük. Egy dologra szeretném még felhívni nagybecsű figyelmét: katonai parancsnokaink kíméletlenül járjanak el a felkelők megbüntetésében. A konok és ostoba emberek számára ne legyen kegyelem!

Közlöm önnel, hogy egy ezredet elindítottam Cruzeronból a Sierra Francescoba, a környékbeli ültetvények rabszolgáinak fékentartására. Amennyiben szükséges lesz, ennek az ezrednek a parancsnoka érintkezést létesít Martinez tábornokkal.

Kegyelmességed iránti mély nagyrabecsüléssel:

*Constantin Diego gróf,
főkörmányzó-helyettes.*

- Ilyen vállalkozásra nem engedlek többé... soha többé!

Prágay olyan szorosan ölelte át Ritát, mintha valóban soha többé nem akarná elengedni.

- Féltettél? - kérdezte a lány.

- Majdnem beleőrültem, annyira.

- Amíg te élsz, addig velem sem történhetik semmi. Anyám egyszer mondott egy mesét... Fekete férfi jön a tengerentúlról, meglát és velem marad életem végéig. Most már tudom, te vagy az a férfi, és velem maradsz mindig.

- Dehát én nem vagyok fekete.

- A bőröd nem, de a hajad, a szakállad, a szemed az. Azután az anyám nem tudott jó embernek mást elképzelni, mint feketét. Ha véget ér a harc, elmegyünk a gyümölcsök völgyébe... Apám járt már ott, azt mondta, a fák csaknem az égig érnek és roskadoznak édes terhüktől. Óriás kert az a völgy, s a boldogság fészkel minden bokrában. Ott akarok élni veled.

- Kedves kis madaram...

- Te sokat tudsz, én nem tanultam semmit... De a szerelmem olyan nagy, hogy áthidal majd minden különbséget. Gyermekeink lesznek és a fiúk mind hozzád hasonlítanak... Ha kívánod, esténként énekelek neked. Ó, én sok dalt tudok, szomorút is, vigat is, de a szomorúakat egytől egyig elfelejtem... Ugye féltettél? Én tudtam, s boldog voltam.

- Örültél a félelmemnek?

- Miattam féltél. Szoríts magadhoz, erősen... Még erősebben! A nők bolondosak. És én is nő vagyok.

Lopez tábornok az asztal közepére tette az olajlámpát.

- Itt van a fellegvár rajza, uraim - mondta. - A leány elhozta az ellenség barlangjából. Nézze meg közelről, colonel.

- Láttam már, tábornok úr.

- Megtudta belőle, amit akart?

- Igen. Ez a pontozott vonalpár a titkos alagút. Ott ér a felszínre, ahol az erdő kezdődik. Bizonyos vagyok benne, hogy ez a rész erősen sziklás, és a lejárát valamelyik nagyobb gránit alatt rejtőzik.

- Joé, te ismered ezt a vidéket... Olyan, amilyenek az ezredes leírta?

- Olyan, vezérem. Azt kell hinnem, hogy a colonel járt már ott.

- Soha - mondta Prágay. - De meg voltam győződve, hogy ilyenek kell lennie. A lejárát hamar megtaláljuk. A feladat csupán annyi, hogy szabaddá tegyük a folyosó várban levő bejáratát.

- Miként tehetjük ezt meg?

- Csak egy módon, amint azt a cabanai laktanyánál is tettük: robbantással. A dolog azonban itt sokkal bonyolultabbnak látszik. A löszert úgy kell elhelyezni, hogy az befelé romboljon és ne omlassa be magát a folyosót, mert ebben az esetben semmit sem értünk az egésszel. De ha sikerül, a folyosóban felsorakozott embereink azonnal benyomulhatnak a várba, és nyomukban a többiekkel, kézitusával eldönthetik a küzdelmet.

- Hány harcost vihetünk be egyszerre a folyosóba?

- Legalább nyolcvan.

- És ki vállalja a robbantást?

- Mi ketten Vécseyvel.

- Colonel, ebbe nem egyezhetem bele. Az ön élete fontos nekünk, nem tehetjük kockára egy kétes eredményű vállalkozással.

- Tábornok úr, a vállalkozás sikerülni fog! Ön mondta: Varras várának birtoklása a forradalom kimenetelének egyik kulcskérdése. Bízzék bennünk!

- Rendben van. Kíséreljék meg tehát! Csapataink mindent elkövetnek majd, hogy lekössék az ellenség egész figyelmét.

Sikerült. Nyolcnapos ostrommal, s a titkos alagút betörésével Varras a forradalmárok kezére került.

A diadal teljes volt. A foglyul ejtett védőket a várudvaron gyűjtötték össze, hogy Lopez tábornok szemlét tarthasson fölöttük. Amikor tisztjei kíséretében megjelent az alsó mellvéden, a győztes felkelők egetverő ordításban törtek ki.

- Viva vittorio!

Lopez csendet intett.

- Testvérek! Varras elfoglalásával nagy lépést tettünk a végső győzelem felé. Megnyílt az út a déli területekre. A védőrségre, amelyet a várban hátrahagyunk, nagy feladat vár. A titkos alagutat beföldeljük, az ittmaradók csak életük árán engedhetik át a várat a támadó ellenségnek. Ezt tudnotok kell. Akik vállalkoznak a falak védelmére, talán a halált vállalják, önkéntes jelentkezés alapján döntjük el, kik legyenek azok.

- Vállaljuk! - hangzott fel egyszerre sokszáz torokból.

- Hiszek bennetek. - A foglyokhoz fordult. - Aki pedig közületek úgy érzi, hogy a fölkelt nép oldalán van a helye és harcolni kíván a zsarnokság, az elnyomatás ellen, szóljon és mi magunk közé fogadjuk. Én magam is venezuelai vagyok, más nép fia, akárcsak ti, de lelkem fellázadt az itteni igazságtalanságok és szörnyűségek láttán, s nem nyugszik meg addig, míg a

szabadságot ki nem vívtuk. Nézzetek magatokba és döntsetek! Parancsnokotokat és a vele tartókat fogságunkban tartjuk a háború befejeztéig.

- Viva Narcise! Viva el cuadizso!

- Még valamit! Fontos győzelmünknek ezen a napján köszönetet akarok mondani mindannyiótok előtt annak a férfinak, aki a sikernek szülője és legfőbb részese: John Prágay ezredesnek!

Hatalmas éljenzés volt a válasz.

- Távoli európai országból jött hozzánk, hogy részt vegyen igazságos harcunkban. Hadd mondjam el neki itt: ha eljön a győzelmes béke órája, a szabad Kuba népe nem feledkezik meg róla.

Prágay arca sápadt volt, ajka remegett. Érezte, hogy most nem tudna egyetlen szót sem szólni. Némán állt az őt éltető emberek között, s a szívét át meg átvjárta a forróság. E percekben teljesen világossá vált benne: azt tette, amit tennie kellett.

Don Constantin Diego gróf, főkormányzó-helyettes, Cruzeron.

Tisztelt gróf úr!

Legutóbbi levelére késedelem nélkül válaszolok. Teszem azt annál is inkább, mivel az események valóban egyre sürgetőbbé teszik az azonnali intézkedéseket. Helyeslem azt a megjegyzését, hogy a lázadás teljes kibontakozásának minden áron elejét kell venni. Egyetértésemmel találkozok az a parancsa is, hogy egy ezred induljon el az északi ország-részbe, mivel ott csak csekély katonai erővel rendelkezünk, s a lázadók ezt alkalomadtán kihasználhatták volna. Az ezred parancsnoka valóban vegye fel a kapcsolatot Martinez tábornokkal, s amennyiben szükséges, kérjen tőle erősítést.

Értesüléseim szerint Lopez és szedett-vedett rongyosai Varras megtámadására készülnek. Remélhetően a fellegrvár keményebb dió lesz számukra, mintsem hinnék, s ebbe a dióba beletörik a foguk.

Egyetértek önnel abban is, hogy a lázadás leverése után ne tanúsítsunk semmiféle elnézést a lázadás résztvevőivel szemben, máris készíttetheti számukra az akasztófát. Ami pedig a rabszolgákat illeti, az eddiginél sokkal keményebb kézzel kell bánni velük. Még azokkal is, akik a helyükön maradtak, hogy elmenjen a kedvük a jövőben a lázadásnak még a gondolatától is. Ama istentől és királytól elrugaszkodott honfitársainkat pedig - ha ugyan szabad őket ezen a néven nevezni -, akik a felkelőkkel tartottak, külön vérbíróság elé állítjuk. Jól írta levelében: a konok és ostoba emberek számára ne legyen kegyelem!

Remélve, hogy mihamarabb véget érnek a megpróbáltatások, s hogy az átélt események nem viselték meg egészségét, további kitartásra kérve, a régi barátsággal üdvözli:

*Cesare Silvio márki
őfelsége succarai helytartója*

REMÉNYEK

Lopez tábornok megállapodott Prágayval, a tábornok a főszereggel továbbindul a tengerparton dél felé, Üreghy egy századnyi erővel a hegyeken át délnyugatnak tart, Saul pedig mintegy harminc emberrel a két felvonuló sereg között toborzási feladatot hajt végre. Prágay ötszáz felkelővel hátramarad a vár védelmére.

- Kérem magam mellé Vécseyt - mondta a tábornoknak. - Szeretnék felderítést végeztetni a környéken, és erre őt tartom a legalkalmasabbnak.

- Úgy lesz, ahogy kívánja - egyezett bele Lopez. - Elhatároztam, hogy csapatommal megütközöm a Monte Fernes alatt tartózkodó Sulla tábornokkal. Ez lesz a döntő csata. Ha ott győzünk, a forradalom diadalát többé semmi sem akadályozhatja meg.

- Uram - vetette ellen Prágay - ezzel a fegyverzettel nem bocsátkoznék harcba a jól felszerelt spanyol ármádiával. Ön maga mondotta, hogy legkésőbb hat héten belül meg kell érkeznie az amerikaiak által ígért fegyverszállítmánynak. Addig inkább arra törekednék, hogy gerillatámadásokkal zavarjam az ellenséget, és amennyire csak lehetséges, gyengítsem utánpótlását. Ez a fajta előkészítés lélektanilag is az ön javára fordítaná az ütközetet.

- Téved, colonel. Ön kiváló stratégia, de nem ismeri a spanyol lélektant. Gyors sikereink olyan erkölcsi hátrányba döntötték az ellenséget, amit mielőbb ki kell használnunk. Sullát az amerikai fegyverek nélkül is megverem, és azok jól jönnek majd a továbbiakban. Monte Fernes innen mintegy ötven mérföldnyire fekszik, ezt természetes körülmények között másfél nap alatt meg lehet tenni. De közöttünk van a mattolai erődítmény, amelyet be kell vennünk. Bízom benne, hogy ez gyorsan megtörténik. Mindenesetre lovas futárral valamennyi eseményről azonnal értesítem önt.

- Ez életbevágóan fontos is, tábornok úr.

- Még valami... Hamarosan ide érkezik önhöz egy egészségügyi csoport az Államokból, két orvossal és néhány jól képzett felcserrel. Az egyik orvost és néhány emberét küldje utánam, a másik orvos maradjon itt önnél.

- Értettem.

- Egyet ne feledjen: ha velünk bármi történik is, Varras birtoklása mindig megfordíthatja a hadiszerencsét. Tehát tartson ki mindhalálig!

- Mindhalálig - ismételte Prágay. - Úgy lesz, tábornokom.

Lopez másnap hajnalban indult el másfélezer emberével. Mindössze tizenegy ágyúja volt, s egy századnyi lovasa. Prágay a vár felső faláról nézte az elvonulókat, a rongyosok seregét. Szívét összeszorította az aggodalom: lehet-e győzni ezekkel jól képzett, kitűnően felszerelt katonák ellen? Egyetlen reménye volt: az elviselhetetlen múlt, a szörnyűséges élet emléke, a szabadság utáni vágy talán megkétszerezi erejüket, elszántságukat.

Úgy meneteltek, olyan vidáman, bizakodva, mint akik az ördögökkel szemben sem veszíthetnek.

- Colonel...

Joé állt mögötte.

- Megnézted a raktárakat, öreg?

- Megnéztem, señor. Hónapokra való élelem van bennük. Lőszert meg annyi, hogy akár egy évre is elegendő...

- A foglyok?

- A régi lovagteremben helyeztük el őket. A parancsnokot és a tiszteket a szomszédos fogadószobában szállásoltuk el. Viszonylag kényelmesen vannak, ahogy elrendelted.

- Jól van, Joé. Húsz embert szerelj fel szerszámmal, s máris lássanak hozzá a titkos alagút betöméséhez!

- Meglesz, señor.

- Joé...

- Tessék uram.

- Hány évig voltál rabszolga?

- Születésem óta. Apám is az volt és a nagyapám is, akit még Rodriguez kapitány hajója hozott ide Afrikából. Én két éve szöktem meg az ültetvényről... Megöltem a felügyelőt és elmentem a hegyekbe. Rossz ember volt a felügyelő, halálra korbácsolta a fiamat, uram... Szép fiú volt, a teste akár a kifeszített íj... Akkor elhatároztam, hogy megölöm a felügyelőt. Meg is tettem. Egy éjjel bemásztam hozzá a bungaló ablakán a nádvágó késsel, amelyet nappal elrejtettem... Kiáltani sem tudott. Nagyon csendes halott lett, señor. Akkor leakasztottam a falról a puskáját, s még aznap éjszaka továbbálltam. Miért van az, hogy az egyik fehér ember olyan mint az a felügyelő, a másik meg olyan, mint te, vagy Lopez tábornok?

- Nem tudom, Joé. A feketék sem mind egyformák...

- Lehet, colonel. A feketéket alázatossá tette a sorsuk, nem tudni, melyikük jó valójában és melyikük nem... Lám, én is elvágtam a torkát annak az embernek és nem érzek miatta lelkifurdalást. Talán én sem vagyok igazán jó...

- Te csak igazságot tettél, öreg.

- Magam is úgy gondoltam... A fiam életéért az övét.

- Menj most és tegyétek, amit mondtam!

- Csak annyit, colonel: a várat csupán a tenger felől fenyegeti veszély. Ha a spanyolok nagy hajókat küldenek ide, akkor baj lesz...

- Reméljük, nem lesz már idejük, hogy a hajóikkal bajt hozzanak ránk.

Délben húsz ember kíséretében kilovagolt a várból a környékre. Elhatározta, hogy bejárja az egész vidéket, és megjegyyez minden részletet, hátha egyszer szüksége lesz erre az ismeretre.

Késő este tértek vissza. Rita már várta őket.

- A fogoly várparancsnok szeretne beszélni veled - jelentette.

- Hozasd ide.

Az ezredes haja ápolatlan volt, arca szürke.

- Mi a célja velünk, colonel? - kérdezte.

- Ezért kívánt beszélni velem?

- Igen. Tudni akarjuk, miként döntöttek a sorsunkról!

- A tábornok már megmondta... A harcok befejeztéig itt maradunk.

- Örültség!

- Pedig így lesz. Ha mi elpusztulunk, velünk pusztulnak önök is, ha győzünk...

Nem fejezte be.

- Eszerint nekünk tulajdonképpen az önök győzelme az érdekünk - jegyezte meg a másik kesernyésen.

- Azt hiszem, így van valahogy.

- Köszönöm az őszinteséget, señor. Tehát hosszabb vendégeskedésre kell berendezkednünk?

- Javaslom, hogy készüljenek fel rá lelkiileg, ön és a társai még aduim lehetnek a következő játszmában.

- Adui?

- Sose lehet tudni, ezredes úr. Kérem önöket, nyugodjanak bele a helyzetükbe, s ha netán szükségük lenne valamire, csak üzenjenek. Egyébként gondoskodom róla, hogy egészségük érdekében naponta megfelelő időt tölthessenek a szabad levegőn. Ennél többet jelenleg nem ígérhetek.

- Mi pedig fogoly létünkre nem igényelhetünk.

- Ez a háború, señor. Halottak is, foglyok is adódnak.

- És győztesek meg vesztesek. Néha az utóbbiakból lesznek az előbbiek. Hálásak vagyunk önnek, hogy a lovagiasság szabályai szerint bánik velünk.

- Nem tudnék másként tenni, ezredes úr. Próbáljanak megalkudni helyzetükkel.

A hold magasán járt az égen. Prágay kinézett szobája kis ablakán, amely a vár belső udvarára nézett. A vastag falak, a lőrések, a karcsú figyelőtornyok, az ágyúállások úgy csillogtak az ezüstös fényben, mint egy színpadi díszlet. Messziről egyhangú mormolás hallatszott, a tenger hangja ért el idáig.

- A tenger - mondta Vécsey. - Vajon mit hoz a nagy víz? Segítő fegyvereket vagy ellenséges hajókat?

- Én a fegyverekben nem hiszek. Senkiben sem hiszek többé, csak önmagunkban. A kis népeket becsapják a nagyok, az elnyomottak mindig egyedül maradnak.

- Rossz a kedved ma, János.

- Gyűlölöm a tenger morajlását, gyűlölöm magát a tengert is. Nem születtem hajósnak. - Karcsú szivarra gyújtott. Amióta Amerikában volt, rászakott a dohányzásra. - Azután képtelen vagyok elviselni a várakozást, a tétlenséget. A cselekvést szeretem, még akkor is, ha az életveszéllyel jár. - Egyszerre elfordult az ablaktól. - Te, István, én megszerettem ezt a földet, amely annyira más, mint a miénk.

- Én is így vagyok vele. Az élet után kiált itt minden rög, minden fa és bokor. Csaknem egy éve, hogy egyikünk sem kérdezte a másiktól: mit tud otthonról? Most el kell mondanom, mielőtt átjöttünk Floridából, levelet kaptam az édesanyámtól. Rólatok is ír...

- Mondd!

- Apám meghalt, a földünkön az öcsém gazdálkodik. A megyékben új tisztviselők ülnek, idegenek. Ferenc sógorodat kiengedték a börtönből... Öreg ember lett. A bujkálók is lassan hazatértek. Valami rend kezd lenni János, a megszállás rendje... Somogyban megtartották az első megyebált...

- Hallgass!

Prágay hangjából sütt az indulat. Felkapta a nehéz gyertyatartót és társa arcába világított.

- Én nem alkuszom, érted?! Soha! Vagy mindent, vagy semmit! A lagymatag beletörődést gyakorolják mások. Én az életemet tettem fel egy eszményre, s emellett eltörpül minden más érzélem.

- A szerelem is? - kérdezte a másik csendesen.

- Miért kérdezted ezt? - Hangja elhalkult. - Nem mondtam igazat... Amit Rita iránt érzek, az több a szerelemnél, ő személyesíti meg itteni életem tartalmát. Ha néhány év előtt, bécsi életem, nyírségi nyaraim idején azt mondta volna valaki, hogy egyszer egy színes lány lesz a legfontosabb számomra minden nők közül, a szemébe nevettem volna. Te nem tudod, egyik-tek sem tudja, milyen lélek lakozik ebben a lányban! Az álmok elevenednek valósággá az ő szavaiban. Nem vagyok már tejfelesszájú ifjú, a férfikort taposom: Rita egyetlen pillantása többet ér számomra a világ összes gyönyörűségénél. És mivé nő majd, ha kitágul a szeme, ha megismertetem vele mindazt, amit ma még nem tud, azt a sok szépséget, ami teljessé teszi az életet. Én ezt a lányt páromul akarom mindörökre.

- Nagy szó ez, János, a mi sorsunkban.

- Tudom, barátom. - Sóhajtott. - Óhaj csupán, kívánság. Menjünk aludni, holnap is nap lesz.

De mégse tehették el magukat másnapra. Az ajtónálló altiszt, José Perez nyitott be.

- Colonel - jelentette - egy csoport gringó érkezett... Azt mondják, New Yorkból jöttek.

- Engedd be őket.

Oldalszakállas, középkorú úr vezette a héttagú együttest. A kék szemű, őszes hajú férfi angolul szólalt meg.

- Mister Prágay? - nézett hol az ezredesre, hol Vécseyre.

- Én vagyok - lépett előre a megszólított.

- Dr. Burus a nevem, Edward D. Burus... Sebészorvos. Az önök egészségügyi ellátására érkezünk az Államokból... Engedje meg, hogy bemutassam kollégámat, Samuel Robinson belorvost. A többiek felcserek és ápolók.

- Örülünk, doktor úr, az érkezésüknek. Tudniuk kell, hogy eddig mindenféle orvosi ellátás nélkül voltunk, s ez mindennél nagyobb hátrány a háborúban.

- Tudom, uram. Mi önként vállaltuk, hogy eljövünk önökhöz, s ebből mindjárt következtethet a meggyőződésünkre is. Mi megvetjük a nemzeti elnyomás minden fajtáját.

- Ebben csak egyetérthetünk.

- E perctől kezdve alávetjük magunkat az ön rendelkezéseinek. Kérem, jelölje ki szállásunkat és adja meg utasításait.

- Az utóbbira ráérünk holnap is, doktor úr. Perez, vezesd az urakat a tiszt lakóhelyre.

- Igenis, colonel.

Dr. Burus meghajolt.

- Mikor jelentkezzünk önnél, ezredes?

- Reggel hét órakor. Megbeszéljük a továbbiakat.

- Egy pillanat, doktor Burus - lépett közelebb Vécsey. - Nem hallott valamit az ön kormányától ígért fegyverszállítmányról? Lopez tábornok tájékoztatása szerint, néhány héten belül itt kell lennie.

Az orvos arcán rángás futott át. Mereven állt, szótlanul.

- Nos, doktor úr, tud valamit erről?

- Igen.

- Miért nem beszél hát?

- Uraim, a hír, amit közölnöm kell, engem is elszomorít... New York kormányzója magánbeszélgetésen tudomásomra hozta: a szenátus visszavonta hozzájárulását a fegyverszállításhoz.

- Futár érkezett, colonel, a tábornoktól.

- Jöjjön azonnal!

Nyurga, sápadt képű mesztic volt a hírhozó. Fakó ing, rojtos nadrág, agyonnyűtt mokasszin.

- A táborból jövök, colonel.

- Milyen hírt hoztál?

- A legjobbat, señor... Mattola erődje a kezünkön van. A vezér üzeni: a toborzás jól halad, tegnap hétszáznál többen csatlakoztak a sereghez. A tábornok hamarosan meg akar ütközni a spanyol fősereggel. Téged arra kér, állj készenlétben a netán erre menekülők felkutatására.

- Jól van fiam. Éhes vagy?

- Nem vagyok, señor.

- Mikor akarsz visszaindulni?

- Ha lehetséges, még ma délután. Másik lovat kérek, s egy tartály vizet.

- Helyes. Én megírom addig a tábornoknak szóló jelentést. Ha lennének a forradalmi seregnek kitüntetései, abból egyet neked adnék, fiam.

- Többre vágyom, colonel, egy kitüntetésnél. A szabadságot szeretném megszerezni.

- Jól válaszoltál. Mi a neved?

- Paulo Sanchez, señor. Nemrég még a spanyol királyi ármádia őrmestere voltam. De rájöttem, hogy ott legfeljebb a hadnagyságig vihetnem, míg itt a függetlenség generálisa is lehetek. De ez csak tréfa volt, colonel, ne vedd hetykeségnek.

- Értelek, Paulo. Négy órára jöjj ide a levélért!

Tábornokom!

Boldogan értesültem a mattolai erőd elestéről. Tudatom: mire a futár levelemmel önnél lesz, útnak indítom az orvost és négytagú személyzetét a táborba. Egy hír, amely kedvezőtlen előjelként értékelendő: az ígért fegyverszállítmányra nem számíthatunk. Erről doktor Samuel Robinson, az oda érkező orvos bővebbet közölhet.

Uram, élőszóval nem sikerült, hadd kíséreljem meg most írásban meggyőzni önt elgondolásom helyességéről. Az új helyzet, a fegyverszállítmány elmaradása arra késztet, hogy újólag óvjam egy elsietett lépés beláthatatlan következményeitől. Tudom, hogy ön jó katona, tapasztalt stratég, mégis arra kérem: halassza el a közeljövőre tervezett összeütközést. Helyzeti előnyben vagyunk, a létrejött viszonylatok nekünk kedveznek. A morális fölényt tovább kell fokoznunk, s a nyílt csatát csak akkor szabad vállalnunk, ha annak kimenetele teljesen bizonyossá válik számunkra. Az idő erre még nem érett meg. Kiképzetlen embereink, hiányos felszerelésünk jelenleg még kétségessé teszi a kimenetelt.

Gerillaharcokkal kell tovább nyirbálnunk az ellenség ellenálló erejét. Fegyvereket és lőszert kell zsákmányolnunk, hogy megerősödjünk. Ehhez minden lehetőségünk megvan. A terepet jobban ismerjük az ellenségnél, a lakosság támogatása a mi oldalunkon van... A döntést kikényszeríteni nem lenne ésszerű.

Ezért kérem, fontolja meg korábbi elhatározását, és halassza későbbre a tervezett összecsapást! Ez ugyan meghosszabbítja küzdelmünket, de az eredmény - hiszem - engem igazol majd. Szeretném, ha futár útján további összeköttetést tartanánk.

Híve:

Prágay.

- Tudod, kiket neveznek költőknek?

- Nem. Sohase hallottam ezt a szót.

- Emberek, akik érzéseiket versbe ültetik. A vers szót sem ismered, ugye? Na várj csak... Angolul jól beszélsz, elmondok hát valamit egy angol költőtől, s mindjárt tudni fogod, miről beszélek. Byronnak hívják azt az angolt. Hallgasd csak... „Szívemen fészket vert a bánat / Nézem a holdat, mint halad / S kiáltok vágyódva utánad.”

- Szép - mondta a leány. - A cselédbarakkban volt egy asszony, Filoménának hívták, ő is kitalált ilyeneket és éneken mondta el. Mi meg ültünk körülötte és hallgattuk őt. Azután mindnyájan megtanultuk és együtt énekeltük.

- Tudsz ilyen dalt?

- Ó, hogyne.

- Énekelj!

- Távols van az én hazám, / a föld túlsó oldalán / Sírva szólít a dagály, / így üzen az ősi táj...

Rita kedves kis szopránja, csengő hangja betöltötte az éjszakát. A mellvéden sötét volt, a nappali hőséget langyosság váltotta fel. A közeli bozótban egy madár kiáltott élesen, távol fény villant a vízen, mintha csillag hullott volna a tengerbe.

- Ott játszanak a te tündérid - mondta a férfi.

- Az én tündérid mindenütt velem vannak - felelte a lány.

- Milyen édes a hangod... mint te magad...
- Miért mondasz nekem ilyeneket?
- Mert szeretlek. Mindenkinél jobban. Talán még verset is tudnék írni rólad.
- Akkor te is költő lennél, mint azok, akikről beszéltél...
- Te tettél azzá. Pedig veszélyes dolog, ha egy katonának vers jár az eszébe...
- És ha szerelmes lesz?
- Az csak hasznára van, kedves. A világot szeretném birtokba venni érted, miattad.
- Én meg az egész világból egyedül téged akarlak. Mi lesz velünk?
- Ez a vár a kulcsa mindennek. Szinte babonásan hiszem, hogy a kettőnk sorsának is. Figyeled, hogy hallgat! Mintha titkot rejtegetne. Bizonyára így is van. Jer közelebb, hadd öleljelek át... A szívedre teszem a fülem, hátha megértem, mit beszél.

KALANDOZÁSOK

A várakozás ideje következett. A rövid boldogságé. Olyan órák jöttek, amelyek kárpótolták a férfit egész addigi életéért. Elképzelni sem tudta eddig, hogy lehet, akadhat ilyen leány a világon. Ilyen gyöngéd, édes, odaadó.

Esténként kiültek a mellvéd valamelyik szögletébe, Rita a férfi ölébe hajtotta a fejét, s hallgatták a tenger moraját. Alig beszéltek, hagyták, hogy a gyönyörűség eláraszsa testüket, birtokba vegye lelküket.

- Szoktatok játszani ott a te hazádban? - kérdezte egyszer a leány.

- Hogy érted ezt?

- Vannak-e játékaitek?

- Miféle játékokra gondolsz?

- Mi sokszor játszottunk kislánykoromban. Egyikünk mondott egy szót, s a másiknak rá kellett vágnia, ami arról a szóról eszébe jutott. Ez sokszor igazán mulatságos volt. Azt mondtam: hajós, ő ráfelelte: vitorla. Akarsz játszani velem?

- Akarok.

- Tenger...

- A te szemed.

- Nap...

- A te arcod.

- Óriás...

- Az én szerelmem...

- Galamb...

- A te kebled.

A leány itt abbahagyta a játékot. Két szeme könnybe lábadt, s azt mondta suttogva:

- Gyereket szeretnék tőled. Fiút, aki olyan lesz majd, mint te. Akinek hangja a te hangod, homloka a te homlokod...

- Kedves kicsikém...

- Soha nem kívántam így az életet...

- Én meg téged, szerelmem...

- Élhetünk mi még egymással valaha?

- Bizonyosan. A te tündéridek segítenek hozzá.

- Elálmosodtam, feküdjünk le.

A férfi karjába vette, úgy vitte be szobájukba.

Másnap délután, amikor a forróság szinte megverejtékeztette a falakat, Joé látogatott be hozzá. Két embert lökdösött maga előtt, egy félvért és egy négert. A hatalmas félvér bal vállán jókora seb lehetett, mert a kötés egészen átvérzett fölötte. A kis termetű néger komor tekintettel meredt maga elé.

- No gyertek csak - szitkozódott az öreg. - Átkozottak! A colonel majd ellátja a bajotokat.

- Mi történt?

- Ez a két kutyafejű összeverekedett egymással és Dávid a késével Jeromos vállába szúrt.

Prágay a kis néger elé lépett.

- Miért tetted?

Ám az hallgatott.

- Beszélj te - fordult most a félvérhez.

- Uram, azt mondta, hogy apám apjának apja sakál volt, anyám anyjának anyja meg róka, ezért olyan a képem, amilyen. Se fehér nem vagyok, se fekete, és hogy az ilyen ember előbb-utóbb áruló lesz. Erre én nekimentem, mire ő kést rántott és kishíján megölt.

- Így történt?

A kis néger végre fölemelte a szemét.

- Így. Csak azt felejtette el hozzátenni, hogy előzőleg kijelentette: hiába verekszünk, a spanyolokat úgysem tudjuk legyőzni, és végül minden rosszabb lesz, mint volt.

- Mondtad, Jeromos?

A félvér dacosan nézett rá.

- Mondtam.

- Lehet, hogy igazat mondtál.

Azok hárman döbbsen bámultak rá. Prágay egy száraz kendővel végigtörölte az arcát. Széket húzott, leült.

- Látjátok, emberek, ilyen a mi harcunk. Talán elveszítjük. Semmi bizonyosat nem mondhatunk nektek, sem én, sem Lopez tábornok. De mi nem is győzelemre hívtunk benneteket, hanem fölkelésre. Azok ellen, akik véreteket szipolyozzák, asszonyaitokat és gyermekeiteket megnyomorítják, lelketeket tönkretesznek. Azt mondtuk nektek: inkább a halál, mint ez az élet. És azt mondtuk, ha harcunk sikerrel jár, örökre szabadok lesztek. Most pedig mit kell látnom? Azt, hogy ellenségeitek helyett egymást akarjátok megölni, hogy elnyomóitok helyett sors-társaitok ellen támad fel bennetek a gyűlölet. - Dávidhoz fordult: - Te milyen munkát végeztél az ültetvényen?

- Kávészedő voltam.

- És te, Jeromos?

- Nádvágó.

- Mi a különbség? Egyiktek éppolyan rabszolga volt, mint a másik. Erre gondolatok mindig. Csak együtt, egymást segítve élhettek, és együtt kell halnotok is, ha úgy hozza a sors. Menjetek el és béküljétek meg.

Joé megmozdult.

- Hallottátok? Így cselekedjete hát! Neked meg köszönet, colonel.

- Vigyázz rájuk, öreg.

- Vigyázok, uram. Tudod, nem rosszak ezek, csak olyanok, mint a gyerekek, még nem nőttek fel. De majd felnőnek egyszer. Isten áldjon!

Prágay többször is kiküldött őrzőjáratokat a környékre, derítsék fel, nincsenek-e a közelben spanyolok, beszéljenek a települések lakóival, nem észleltek-e bármiféle katonai mozgólódást? Elsősorban lovasokra gondolt, feltételezve, hogy Sulla vagy Martinez tábornok bizonyára gondolt gyors előőrsök mozgatására. Egy ízben a várba visszatérő Vécsey jelentette is: nyolc-tíz lovasból álló spanyol csoportot láttak elvonulni a hegygerinc kis tisztásain. De nem találta értelmét, hogy utánuk eredjen a nagy távolság miatt. Két nappal később egy másik őrzőjárat fedezett fel spanyol lovasokat, akik ugyancsak a gerincen húztak el észak felé. Ebből Prágay arra következtetett, hogy a katonák Sulla tábornok emberei. Következtetése meggyőződéssé vált, amikor Vécseyt ismét megkérdezte, aki közölte, hogy az általuk felfedezett lovasok szintén délről északnak tartottak.

Egy mesztic földműves is jelentkezett a várparancsnokságon, s elmondta: az éjszaka nagyobb spanyol lovascsapat haladt el a háza közelében levő országúton. A lovasok mögött szekérsor is vonult.

- Merre tartottak? - kérdezte Prágay.

- Északra, uram.

- A dolog úgy fest - mondta az alezredes Vécseynek -, hogy a spanyolok, amennyiben Sulla csatát nyerne Lopez ellen, két oldalról közelítik meg Varrast.

- S ha hajókat is küldenek, akkor három oldalról - egészítette ki Vécsey. - Persze mindebből semmi sem lesz, ha Lopez győz.

- Ha győz - tette hozzá Prágay. - Holnap magam is kilovagolok egy csoporttal és körülnézek.

A kis kapitány másnap össze is állított egy tíz emberből álló különítményt. Rita is velük ment. Tíz mérföldnyit a tengerparton ügettek, majd rézsút nekivágtak a hegyoldalnak. Kedves ligeteken vágtak át. Az ösvény, amelyen haladtak, enyhén emelkedett, a nap tüzeit felfogták a lombok, s az egész úgy hatott, mint egy kellemes kirándulás. Az ösvény egy helyütt ketté vált, s ők ötven-ötven kétfelé folytatták útjukat. Talán egy órán át kaptattak így felfelé, amikor Prágayék társaik messzi kiáltására figyeltek fel.

- Hahó! Mindig balra!

A sziklafalak felerősítve verték vissza a hangokat, tisztán érthettek minden szót.

- Menjünk hát balra - mondta Prágay.

Egy hirtelen előbukkant keskeny patak medrét követték, annak a partján léptettek. A vastag pázsitot itt mintha óriás csizmák taposták volna le.

- Bivalyok - szólalt meg egyik bennszülött. - Itt hajtották őket végig a patak mentén.

- Vajon mikor? - kérdezte Prágay.

- Egy hete sincs talán.

Egyszerre újra felhangzott a kiáltás, ezúttal sokkal közelebből.

- Erre, erre!

Rita feszülten figyelt.

- Ott lehetnek valahol a szemközti erdő mögött - mondta. - Menjünk át a patak túloldalára.

A leánynak igaz lett, társaik valóban a mondott helyen tanyáztak. És micsoda helyen! Amikor Prágayék maguk mögött hagyták az utolsó fákat is, varázslatnak vélték az eléjük táruló látványt. Egy álmokkastély állt előttük. Fehéren csillogó tornácát kerek márványoszlopok tartották, közöttük vezetett fel a széles lépcső a bejáratú ajtóhoz, melyet most leereszthető zöld zsalugáter takart. A homlokzat emeleti részét karcsú szoborfigurák díszítették, s a tető alatt az ókort idéző domborművek. A palotát kovácsoltvas kerítés övezte, kertjében délszaki virágok.

- Térjetek magatokhoz - mondta Vécsey. - A csodakastély üres. Mi már alaposan körülnéztünk benne. Egy vadászkutyán kívül semmiféle élőlényt sem találtunk, abban is már csak pislákol az élet.

- Kié lehetett? - töprengött Prágay.

- Valamilyik főúré. Talán éppen don Diegóé, vagy magáé don Silvio márkié. Nyári rezidencia ez. Bizonyosan észrevettétek, hogy itt jó néhány fokkal hűvösebb a levegő, és állandó enyhe szellő fújdogál. Képzeltetek el egy estélyt ebben a környezetben. A zenekar halkán játszik, s az inasok körbehordják a pince mélyéről felhozott hideg borokat. A kertben lampionok, odabent gyertyák százai ontják a fényt.

- Ne bolondozz!

- Aztán váratlanul híre jön, hogy fellázadtak a rongyosok és futni kell. A hintó befogva, néhány útiládában ruhanemű, egy-két dobozban ékszer, kár itt hagyni mindent. Ezért a színjátékért még pénzt is áldoztam volna.

- Hagyd már abba! De hogy teremtették elő ehhez a meseparkhoz a vizet?

- A patakából. Bőhozamú folyócska ez, gazdag forrás táplálja. Ha tovább mész, láthatod, hogy felduzzasztották, s egy ötletes zsiliprendszer segítségével csöveken át ide vezették a vizét.

Prágay a leányhoz fordult:

- Bemennék? Akarsz egy órára úrnője lenni ennek a kastélynak?

A leány nemet intett.

- Dehát miért nem?

- Én házat kívánok magamnak és neked, otthonul. Palotával semmit sem kezdek.

- Csak tréfáltam. A te palotád az egész világ.

Az egyik ember melléje lovagolt.

- Colonel, ne gyújtsuk fel ezt a házacskát? A mi vérünkéből építették, hadd égjen le tövig!

- Mire mennénk vele? Ha veszünk, építenek helyette másikat a véretekéből. Ha pedig győzünk, a tettek lesz a többivel együtt.

Az ember elgondolkodott.

- Igazad van. És az igazat el kell fogadni.

Prágayn hirtelen megmagyarázhatatlan nyugtalanság vett erőt. Megsarkantyúzta a lovát.

- Igyekezzünk - mondta. - Sötétedés előtt a várban akarok lenni. - Aztán mégiscsak megállt újra, mint akinek eszébe jutott valami. - Adtatok enni, inni annak a szegény kutyának?

Vécsey kesernyésen elnevette magát.

- Te még erre is gondolsz? Persze, hogy adtunk. Volt elég az éléskamrájukban.

Rita szíve átmelegedett. Igen, ez az ő embere. És boldog volt, hogy az ő embere.

A kis csapat valamivel hét óra után érkezett vissza a várba. Nádor már várta őket.

- Mi újság?

- A körletekben minden rendben. - Úgy jelentett, mint valamikor laktanyaügyeletes tiszt korában.

- Egyéb?

- Futár érkezett Lopez tábornok levelével.

- Hol a levél?

- Letettem a szobádban az asztalodra.

- A futár?

- Visszament. Azt mondta, a tábornok nem vár választ.

Prágay a szobájába sietett. Felbontotta a pecsétviasszal lezárt borítékot. Ezt olvasta: „Döntöttem, holnapután hajnalban megütközöm. Seregem a csatlakozókkal ötezernél nagyobbra nőtt, és zsákmányolással jelentős tűzerőre tettem szert. Embereim a végsőkig elszántak. Úgy vélem, egy váratlan, nagyerejű támadással olyan pozícióelőnyhöz juthatok, ami biztosíthatja a teljes sikert. A csata kimeneteléről azonnal értesítem önt. Remélem, hogy a további teendők-ről már előszóval értekezhetünk. Bízzék a győzelmünkben, mint ahogy én bízom benne! A viszontlátásig: Narcise Lopez.”

ÉS JÖTT A HÍR

Prágay a következő napokban végigjárta az egész várat. Minden részét tüzetesen megvizsgálta, a pincéktől az utolsó őrtoronyig. Azt akarta tudni, melyek a legsebezhetőbb pontok, hol a leggyengébbek a falak, mire kell legjobban ügyelnie egy esetleges ostromkor.

Vécsey vele tartott. Egy írókönyvbbe mindent feljegyzett, s melléje mindjárt azt is, mi a tennivaló. Az egykori tűzértiszt tapasztalataira itt különösen szükség volt.

- A hegyek felől nem érhet meglepetés - mondta. - De a déli szárnyon könnyen baj lehet, ha a tengerről ér támadás... Az ágyúk nagyobb részét ide kell átvontatni. Ágyúink nem nagy erejűek, de messze hordanak és ez a fontos. Egyébként holnap megkezdem a lövegkezelők kiképzését. Nem elegendő a lelkesedés, meg a bátorság, a háborúhoz katonai tudás is kell.

Prágay elnevette magát.

- Éppen úgy beszéltél most, mint egykor major Franz Novak a bécsi akadémián. Emlékszem, hányszor csúfolódtunk az öregem.

Vécsey fanyarul mosolygott.

- Azért nem árt majd felidézned, amit annak idején az erődharcról tanított... - Maga elé meredt. - Ezen a részen gyöngék a falak. A derék spanyol urak úgy gondolták, a kanyar oldaláról nem kell támadástól tartaniuk. Csak lenne megfelelő építőanyagom és tíz jó kőművesem, segítenék a dolgon.

Az öreg néger tűnt fel egy beugró mögül.

- Joé, gyere csak ide!

- Itt vagyok, colonel.

- Mondd barátom, ivóvízzel hogy állunk?

- Rosszul, uram. Három kút is van a várban, de kettő úgy kiszáradt, mint a vénasszonyok bőre, a harmadikban is épp hogy van valami.

- Végy magad mellé néhány embert és ássatok medencét a belső udvarban. Ott jó kemény a föld. Terítsetek az aljára vastagon köréteget, s kössétek le habarccsal. Ha megvagytok, ahány lovunk és öszvérünk csak van, mind befogjátok. Tömlőket rájuk és hordják a vizet az erdei forrásból! Meg kell tölteni a medencét színültig, aztán ponyvával befedni. Menj, apó, máris kezdjeteك hozzá!

- Meglesz, colonel.

- Hány konyhán főznek?

- Négy nagy tűzhelyen. Lisztünk és babunk annyi van, hogy egy egész falunak elegendő lenne száz évre. Azután a konyháknak Rita adja ki az élelmet, ő pedig módjával bánik mindennel.

- Helyesen teszi. Jobb gazdasági főnököt keresve sem találhatnánk nála. Nos, jer István, nézzük meg a felső mellvédet.

Ezek az állásokon nem találtak ágyút, de hisz nem is kellett, innen kézfegyverrel volt legkönnyebb a célzás, alulról pedig még mesterlövész sem találhatta el a bástyanyílások mögött levőket.

Lenéztek a magasból, ahonnan kilométerekre be lehetett látni a környéket.

- Itt miért nem állnak örök? - kérdezte Prágay. - Állítsatok ide azonnal négyet! Egyet-egyet minden bástyasarokra.

A kiszáradt várarkot sűrű dudva borította. Hát ez nagy akadályt nem jelenthetett a falakhoz igyekvőknek.

- Ha a falakig eljutnak, akkor már elmondhatjuk a halotti imát - mondta Vécsey.

Az árok túlsó partján két árva kecske rágsálya a szürke kórót, apró pontoknak látszottak felülről.

- Visszamehetünk - szólt Prágay. - Szeretnék a szobámban egyet-mást papírra vetni.

- Itt is naplót vezetsz?

- Mindenütt. Amióta eljöttünk otthonról, egyetlen napot sem hagytam ki. Talán megtalálja egyszer valaki, s az utókor még hasznát is veheti. Egy értelmesebb kor a hibáinkból is tanulhat.

- Különös ember vagy te, János.

- Azt hiszed? Tévedsz. Nincsenek különleges talentumaim, nem vagyok zseni, mint Kossuth, vagy Petőfi. De használni szeretnék valamiképpen az embereknek, hasznosítani az életemet egy jobb kor, egy boldogabb kor érdekében. Valamit tenni, ami akár egy arasszal is többre, előbbre viszi a világot. Tudod, miről szoktam én álmodni? Arról, hogy miként lett volna, ha győzünk otthon... Ha a magunké lett volna az ország, s ma már az utat kellene építenünk, amely a jövőbe vezet... Gyönyörűek ezek az álmok... Fájdalmasak és mámorítóak.

- Tudom.

- Tudod?

- Én is ezekről álmodom. De neked legalább van valakid, egy nő, aki szeret, akit szerethetsz. Nekem senkim. Az én kedvesem otthon van, tengerek választanak el egymástól, s talán sohasem látom többé.

- Ne beszélj így! Hiszem, hogy a nemzet élete, s a miénk is jobbra fordul.

- Soha, János.

- Ezt nem mondhatod komolyan. Ha már nem tudunk hinni ebben, akár meg is halhatunk.

- Halál!... Ha itt érne a vég, vajon megtudnák-e valaha is otthon? Vagy meg kellene hagyni őket a reményben, hogy valahol élünk.

- Ej, hagyd ezt abba! Amíg élek, hiszek az életben. S az élet nekem a teljesség.

Egy férfi közeledett a bástyasétányon, kockás nadrágban, szűk zekében, kezében hosszú bot végére erősített hálóval. Mister Burus volt, az orvos.

- Halló, colonel!

- Jó reggelt, doktor. Mire vadászik?

- Lepkékre, uram. Egészen különleges fajtaakat láttam itt, s némelyek a nagy magasságot szeretik, hát idefönt kergetem őket. Egyébként már jártam az erdőben is ma hajnalban.

- Ugyancsak a lepkék miatt?

- Nem, colonel, utólagos engedélyével ott egészen másfajta vadászatot készítettem elő.

- Kíváncsivá tesz, Mister Burus.

- Hallott már ön az aknáról?

- Nem.

- Új-Angliában ezzel a módszerrel halásznak a pénzesebb vállalkozók. Egy francia fickó találta fel. Puskaport sűrítenek dobozba, s a közepébe csappantyút vezetnek, amely akárcsak a puska ütőkéje, gyújt és robbant. Nos, néhány ilyen dobozt elhelyeztem a várható támadási területen, vékony földréteggel fedve. Zsinórt vezettem az ütőkéjükhez, s ha a zsinag végét megrántja valaki, lecsap az ütőke, a doboz meg robban.

- De hát miért tette ezt?

- Gondolom, az ellenség jó tüzérségi állásnak fogja találni azt az erdőt és befészkezi magát néhány ágyújával. Mi meg gondoskodunk róla, hogy egyikük-másikuk Szent Péterhez repüljön.

Prágay felnevetett.

- Doktor úr - mondta - önnek katonának kellett volna lennie.

- Manapság mindenki katona egy kissé, colonel. Csatázni kell lépten-nyomon, s szinte kötelező tantárgy lett a haditudomány... De megyek tovább, a mai penzumom tíz lepke, ennyit írtam elő magamnak. És még csak hetet teljesítettem.

Elballagott, vállára vetve a lepkefogót. Rikító kockás öltönyében úgy festett, mint egy madárijesztő. Mégsem lehetett nevetni rajta.

- Rita hol van? - kérdezte Vécsey.

- Elküldtem az erődhöz. Ott várja a tábornok futárját... Estére vissza kell térnie, akár jön hírvivő, akár nem.

- Oktalanul merész az a leány, vigyáznod kellene rá.

- Lehet vigyázni a szélre? Meg lehet állítani a villámot? Talán senki sem tud annyit Ritáról, mint én, és mégsem ismerem őt.

Vécsey megállt, s a mellvéden át elnézett a tenger felé.

- Otthon ilyenkor fogatott be az apám, hogy kimenjen a földekre... Volt egy lova, úgy hívta: Kedves. Ez a ló pontban reggel nyolckor kapálni kezdte patájával az állás falát, tudta, hogy az apám már lent áll az udvaron... - Sóhajtott. - Mostanában annyit gondolok haza.

- Pedig most ide kell gondolnod, István. Szedd össze az embereidet és kezdjétek meg azt a tüzerképzést!

- Igazad van. Az idő sürget, nem érünk rá tépelődni.

Tíz órakor már olyan nagy volt a hőség, hogy a falakról marékszámra hullott a porrá száradt mész. Prágay szobájában szinte süttött a levegő, az ing csurom vizesen tapadt hátára, mellére. Végigdobta magát a nyersfaágyon, halántékán lüktetett az ér. Ocsmányul érezte magát. Mint a ketrecbe zárt patkány - gondolta. Nincs szörnyűbb a tétlenségnél, nincs kegyetlenebb a kényszerű semmittevésnél.

- Uram, két fogoly spanyol tiszt szeretne beszélni veled.

Feltápáskodott az ágyról.

- Engedd be őket.

Fiatalemberek voltak, alig túl a húszon. Sötét hajuk olajosan fénylett.

- Mit óhajtanak?

- Jesus Sebastian főhadnagy...

- Maria Carlo Gomirez hadnagy...

- Tessék kérem.

- Tizenegy társunk megbízásából kerestük fel, colonel... Ők legénységek. Elhatároztuk, hogy felajánljuk önöknek szolgálatainkat.

- Úgy értsem...

- Igen, señor. Át akarunk állni a forradalmárok oldalára.

- És mi készítette önöket erre az elhatározásra?

- Gondolkoztunk.

- Az szép dolog, señor. Sohasem késő elkezdni. De vajon van-e biztosíték rá, hogy komoly a szándékuk?

A kis hadnagy kihúzta magát.

- Uram, az én apám don Felicio di Pereira Gomirez királyi kamarás... Kasztíliai nemességünk hétszáz évesnél régibb...

- Ne folytassa señor, hiszek önnek. E perctől kezdve szabadok, s visszakapják fegyvereiket... Mégis, most már mint az egy sorban küzdők egyike a másikának, hadd tegyem fel újra az előbbi kérdést: mi volt döntésük indítéka?

- Az igazság, colonel. Ön talán magában meg is vet minket, hogy saját fajtánk ellen akarunk harcolni, de nem tehetünk mást...

- Téved, hadnagy úr. Az én népem szabadságharcának két olyan tábornoka is volt, aki az igazság jegyében ugyancsak a saját fajtája ellen lépett csatátérre. Mindketten mártírhaltak a saját fajtájuk kezétől. Az igazság vállalása, néha emberfelettien nehéz... Örülök, hogy önök eljutottak hozzá.

- Hahó, lovasok!

- Hahó!

- Honnan?

- A mattolai erődből.

- Hányan vagytok?

- Négyen.

- Halljam a jelszót!

- Mindhalálig.

- Helyes. Engedd le nekik a hidat, Paulo!

Rita és három társa belovagolt a vaspántokkal átvert hatalmas várkapun.

- Nem ismerted meg a hangom, José? - kérdezte a leány a kapuőrtől.

- Dehogynem. Csakhogy az előírás mindenkire vonatkozik, még rád is. Mert a jelszót, madonnám, csak azok tudhatják, akik közénk tartoznak. Mi újság Mattolában?
 - Félelem mindenütt. A folyó kiszáradt, a síkságon szomjaznak a földek... Az emberek földrengéstől és tűztől tartanak.
 - Ernio szerint elhalványult a hajnalcsillag, s ez sok halált jelent. Én nem bánám, ha a halál odaát aratna. Az erdőn át jöttetek?
 - Nem. Ébren van még a parancsnok?
 - Nemrég járta végig az őrhelyeket. Nézd, ég a lámpa a szobájában.
- Prágay valóban fent volt még, noha éjfél is rég elmúlt már. A leányt várta. Nem tudta lehunyni a szemét, míg megérkezni nem látja. Dolgozott. Végeláthatatlanul rótt a betűket. Harcászati munkát írt a műszaki alakulatok szerepéről a hadviselésben... Kinek, minek? Ez jutott eszébe, mikor olykor meg-megállt kezében a toll. Mire jó az egész?
- De valamivel foglalkoznia kell, ha nem akarja, hogy megbolonduljon a tehetetlen várakozásban. A nyíló ajtó szele meglebbentette a mécses lángját.
- Rita! Csakhogy itt vagy! Mi hírt hoztál?
 - Semmit. Egész nap vártuk, hogy megtudunk valamit, de hiába.
 - Ül le, egészen kimerültnek látszol...
 - Az az erőd egy kis pokol, John. A falak szinte meggyulladnak a naptól... Vízük alig van, de a pince tele van chakirival, indián pálinkával, s az nem hozhat jót. Itt nálad nem félek semmitől.
 - Küldtetek ki valakit az erődből a tábornok után?
 - Igen. Két indián még reggel elindult a táborba. Egész nap ráértem rád gondolni, John...
 - Gyere, fekédj le, szívem. Nem akarsz enni vagy inni?
 - Nem. Lefekszem és nézlek. Megengeded?
 - Hunyd le a szemed... Próbáld aludni... Nincs rosszabb a várakozásnál. Az ember egészen feleslegesnek érzi magát és nem tud tenni ellene. Pihenj, kedves, ezek a legrosszabb órák...
- A leány lélegzete hamarosan egyenletessé vált, elaludt. Arca kisimult, ajka megrebbent, mintha egy láthatatlan ujj simította volna meg. Prágay sokáig ült mellette az ágy szélén. Arra gondolt: Rita testesíti meg mindazt, ami a világból az övé.
- Később visszatért a munkájához. A mécses körül éji bogarak keringtek, némelyik nekiment a lángnak, s megperzselten lehullott. Csak a toll sercegett a papíron.
- Künn szürkülni kezdett, közeledett a trópusi hajnal. Megborzongott. Elfújta a lámpást, s az ágyhoz lépett. Szerette volna karjába venni a leányt, aki oly mélyen aludt, hogy a pihegését sem hallotta.
- Valaki kiáltott odalentről. Az ablakhoz ment, de onnan nem lehetett a kaput látni. Lánc csikorgott, több ember beszéde hallatszott.
- Prágay kisietett a szobából, lefelé indult. Az őr és még valaki jött át az alsó udvaron.
- Mi történt?
 - Hírnök érkezett, colonel, a táborból.

Rossz érzés futott át rajta, amint az ember eléje ért. Alacsony termetű indián volt, fekete haja farkocsba fonva.

- Te vagy a hírnök?

- Igen.

- Szólj hát!

- Uram, a spanyolok szétszórták a sereget... Halottak és sebesültek mindenütt... Talán tízszer tízen sem menekültek meg.

Az első megrendülés után egyszerre fagyos nyugalom szállta meg.

- És a tábornok? Beszélj, ember!

- A vezér fogságba került, señor.

- Mondd el részletesen, hogyan történt!

- Kora reggel kezdődött a csata, tegnap... A szorosokon át szivárogtunk le és váratlanul törtünk rájuk. Egy óra alatt bevettük a szekértábor... A lovak kiszabadultak és szétszaladtak a négy égtáj felé... Áttörtük a védelmi kört, uram, s már úgy látszott, győztünk, amikor egyszerre nem találtunk ellenséget...

- Miket fecsegsz összevissza?!

- Így volt, señor... Csapdába estünk. A szekértáborban alig néhány katonát hagytak, csalétkül, s mi berohantunk a gyűrűbe. Azután megszólaltak az ágyúik... A szekerek meggyulladtak, s mi vissza, a lángokon át... És akkor egyszerre ránk zúdultak a lovasok. Nem volt menekülés... Felkoncoltak mindenkit, aki eléjük került. Még láttam, amint körülveszik a tábornokot... Valaki pányvát vetett a nyakába és lerántották a lováról. Kötélen vonszolták el, mint az állatot...

A beszélő sovány vállai reszkettek. Nadrágja foszlányokban lógott, bal térdje fölött véres kötés.

- Karddal a combomba döftek... Sokáig feküdtem a fűben, s amint csendesedett körülöttem a csata, kúszva igyekeztem el. A hegyen át Mattolába jutottam, ott kaptam lovat, hogy még a reggel beállta előtt ideérjek.

Prágay az őrhöz fordult:

- Vegyétek gondozásba ezt az embert! És a történekről egyelőre ne beszéljete senkinek!

- Értettem, colonel.

Keleten vörös fénycsík tűnt fel az égen, amely tiszta volt, felhőtlen. Prágay sokáig állt ott, mialatt a bíbor csík mind szélesebb lett. Így esett hát. A döntőnek szánt csata eldőlt, Lopez fogságban. De vajon eldőlt-e ezzel az egész felkelés?

A tábornok szavai jutottak eszébe: „...ha velünk bármi történik is, Varras birtoklása még megfordíthatja a hadiszerencsét.”

Igen, hinni kell ebben. Hinni a végsőig. És kitartani. Mindhalálig.

AZ UTOLSÓ KÜZDELEM

- Ébredj, Rita, reggel van!... A nap forrón tűz, kedvesem...

A leány felnyitotta szemét. Az arc, amely föléje hajolt, a legkedvesebb volt számára minden arc között. Mosolygott. Két karját a férfi nyaka köré kulcsolta, fejét a keblére húzta.

- Így szeretnék ébredni halálomig - suttogta.

- Így fogsz, szívem.

- Még mindig semmi hír?

- Semmi.

- John, víz után vágyódik minden porcikám.

- Menj, mindent megkapsz, amire szükséged van.

Amint elment a leány, kiszólt az ajtónállónak: küldjenek azonnal Vécseyért és Nádorért. Tíz perccel később már ott voltak nála. Intett, hogy üljenek le.

- Az éjjel hírvivő érkezett - kezdte, de Nádor közbevágott:

- Az arcodról látni, amit mondani akarsz... Lopez csatát veszített.

Prágay bólintott.

- Mi a szándékod?

- Védjük a várat.

- Helyesnek tartod ezt? - A kis tüzértiszt felemelkedett ültéből. - Úgy látom, hajlamos vagy ugyanabba a hibába esni, mint a tábornok... Ötszáz embered van, mennyi ideig tarthatod Varrast?

- Akár egy évig is.

- Badarság! Számolj a tényekkel! Nem az elszántságon múlik és nem is a muníción, mindkettőből van elegendő. A víz fog legyőzni, János... az édes és a sós, az ivóvíz és a tenger. Az előbbiből alig tarthat néhány hétig, a tengeren pedig ide ér a flotta. S ha ide ér, lerombolja a falaidat.

- Mit tanácsolsz?

- Küldjünk ki felderítőket. Talán van még idő az elvonulásra... A hegyvidék a mi igazi várunk. Elegendő egyetlen kis sereg is, hogy a felkelés parazsa ki ne aludjon. És egy félév múlva ötször, egy év múlva hússzor ennyien leszünk újra. Varras a halálunk, János, bent pusztulunk, mint a patkányok. Gondold meg, ember!

Prágay sokáig nem felelt. Mozdulatlanul állt, akár a szobor, csak a halántékán lüktetett az ér.

- Igazad van - mondta végre. - Időre van szükségünk, az idő az egyedüli reménységünk.

Vécsey fellélegzett.

- Tehát?

- Indíts el tíz-tíz embert háromfelé! Lovasokat. Az egyik csoport a hegyi utakat kémlelje ki, a másik lovagoljon Havanna felé, a harmadik kerülje meg az öblöt a tengerparton. Tíz óra alatt forduljanak valamennyien. Az alatt te, Nádor, készíts elő mindenkit az elvonulásra!

- Rendben.

- A hegyiekkel magam is elmegyek - mondta Vécsey.

- Nem bánom. De az első gyanús jelre vissza!

- Úgy lesz.

- Induljatok!

Vécsey az ajtóban még egyszer megfordult.

- Dum spiro spero - mondta búcsúzóul. - Amíg élek, remélek. Ezentúl már ez lesz a jelszavunk.

- Talán most mellénk szegődik a szerencse.

Az első felderítő csoport már kora délután visszaérkezett. A vártól alig tizenöt mérföldnyire spanyol járőrbe ütköztek. Harcba bocsátkoztak az ellenséggel és két emberüket lelőtték.

Alkonyat előtt jelentkezett Vécsey is. A szorosokból füstjelzést észleltek, s ez arra mutat, hogy Sulla tábornok csapatai is a vár felé közelednek. Csupán a tengerparton haladó felderítő csoport nem látott ellenséget.

- Alea iacta est - mondta Prágay. - A kocka elvettett. Készüljünk fel a védelemre.

- A támadás fő iránya a hegyekből várható - jegyezte meg Vécsey. - A következőre gondoltam... Kétszáz emberrel elhagyom a várat és széles körben az ellenséges fő erő hátába kerülök. Ha sikerül megsemmisítenem néhány tüzérségi állásukat, ez semmivé tenné azt a reményüket, hogy Varrast rövid idő alatt elfoglalhatják. Egy hosszú ostrom pedig belenyúlhat az esős évszakba és agyonüthetné a terveiket.

- Hogyan kerültek vissza a várba?

- A tenger felől. A vállalkozás után az öböl irányában visszavonulunk, és éjszaka kis csoportokban átszivárgunk a falakig. Néhány kötélhágcsó segítségével feljuthatunk az alsó mellvédre.

- És ha nem sikerül a vállalkozás?

Vécsey vállat vont.

- Colonel - mondta csúfondárosan -, a háború olykor hazardjáték. De félre a tréfával, tenni kell valamit! Megkísérelni a lehetetlent is. Végül is: mit veszíthetünk?

- Rendben van. Hívd össze a mieinket, István! Beszélni akarok velük. A foglyokat pedig olyan helyre kell zárni, ahonnan semmiképp sem törhetnek ki. Nádor lesz a segédtisztém... Máris bízd meg, hogy éjszakára kettőzze meg mindenütt az őrseget, s a figyelőtornyokba olyanokat állítson, akik a sötétben is úgy látnak, mint a hiúz. Te válaszd ki az embereidet és induljatok mihamarabb!

Beállt az éjszaka. Sötétbe borultak a várfalak, a holdtalan eget felhők takarták. Prágay végigjárta az őrhelyeket.

- Semmi?

- Semmi, señor.

- Minden árnyra figyeljete. A falakig egyetlen ellenséges katona sem juthat el.

- Felelünk érte, uram.

A hármás őrtorony előtt valaki eléje állt.

- Minden rendben, Mister Prágay?

- No lám, doktor Burus. Nem tud aludni?

- Csodálja? Várvédő most vagyok először. Ha megengedi, elmondom: a nagy legénységi hálóterem melletti helyiséget rendeztem be kötözőszobának. Találtam egy orvost a foglyok között, őt majd magam mellé veszem. Szükségem lehet rá, ha operálni kell.

- Helyes. Jó éjszakát.

- Egy pillanatra... Válaszolna őszintén egy kérdésemre?

- Kérdezzen!

- Mit érez ezekben az órákban?

- Nyugodt vagyok. Lehet, hogy mi elvérzünk itt, de az emberek szabadságvágya nem vérez el soha. Talán nem érett még meg az idő a győzelemre, nem tudom... Annyi bizonyos, hogy mindennek így kellett történnie.

- Értem. Szeretném, ha elhinné: a magam részéről mindent meg fogok tenni, amit csak lehet.

- Köszönöm, doktor.

Papír, papír, papír. Mennyi jegyzet, mennyi leírt szó! Prágay nézte a sok oldalnyi feljegyzést. Mi lesz ezekkel? Maga elé hozatta a fogoly spanyol várparancsnokot.

- Señor, ön tiszt és úriember... Nézze, ezek az írások naplórészletek és katonai témájú dolgozatok. Átadnám önnek és megkérem, ha bármi történne velem, juttassa el New Yorkba erre a címre. Egy honfitársam lakik ott, aki átadja majd őket a kiadónak. Megteszi?

- Természetesen. Nyugodt lehet, oda kerülnek, ahová szánja.

- Köszönöm.

- Nincs mit. Én nem gyűlölöm önt. Egyikünk sem tehet róla, hogy ellenfelek lettünk.

Milyen lassan telt ez az éjszaka! Vajon Vécsey hol járhat most? Bizonyos volt benne, hogy a spanyolok már körülvették a várat. Ott rejtőznek valahol a fák között, s lövegeik csöve a falak felé irányul.

A dolgok ismétlődnek, így virrasztott az első éjszakán a körülzárt Komáromban is. Mintha egy örökkévalóság telt volna el azóta, pedig alig két esztendő.

Rita szobája ugyanazon a szárnyon volt. Mit csinálhat ebben a percben? Bizonyára ébren van ő is. Elhatározta, hogy megnézi.

Kopogtak az ajtaján.

- Tessék.

A leány volt. Mintha csak a gondolataiban olvasott volna.

- Miért nem alszol? Szükséged lesz az erődre.

- Nem tudok aludni.

- Éppen most akartam átmenni hozzád.

- Megéreztem.

Bejött a szobába, leült az asztal mellé. A lámpafény aranykarikákat tűzött a hajába.

- Én jöttem hozzád - mondta. - Ezentúl már minden pillanatban veled akarok lenni.

Hajnali öt órakor rettentő robbanás rázta meg a levegőt, s a kiserdőből fekete füst tört a magasba. Hangos ordítózás követte. A doktor aknája - jutott az eszébe Prágaynak.

A tisztek valamennyien a felső mellvédre szaladtak, s az erdő felé bámultak, ahonnan még szállt a vékonyodó füstoszlop.

- Az én dobozaim, úgy látszik, megtették a magukét - jegyezte meg Burus elégedetten. - Néhányan azok közül ma már mannát reggeliznek odafönt a jó öreg Szent Péternél.

Valóban, alig telt el néhány perc, újabb dördülés következett. Azután gyors egymásutánban a harmadik és a negyedik.

- Most már fej nélkül szaladgálnak - szögezte le a doktor -, pedig még két doboz hátra van.

Mintha csak időzítve lettek volna a szavai, abban a pillanatban bekövetkezett az ötödik, majd a hatodik robbanás is.

- Megmondtam.

A körülötte állók éljenezni kezdték, mire Burus leemelte fejéről magas tetejű cilinderét és meghajolt, mint egy színész a tapsokra.

Ez alatt egészen megtelt a felső mellvéd: az örök kivételével a vár minden embere ott szorongott a lőrések előtt.

- Barátaim! - kiáltotta Prágay. - A védőharc megkezdődött. Elhatároztam, hogy Varras várát nem engedem át az ellenségnek. Meg kell nektek mondanom: amíg a tenger felől nem ér támadás, addig ez bizonyosan sikerül is. Testvéreitek egy része megpróbál az ellenség háta mögé kerülni, hogy megsemmisítse ágyúikat... Ha vállalkozásuk eredménnyel jár, az ostromlók az esős évszak beállta előtt nem tudják bevenni falainkat, utána pedig kénytelenek lesznek elvonulni. Tartsatok hát ki velem együtt!

- Úgy lesz!

Egy szakállas mesztic előre lépett és elkiáltotta magát:

- Éljen a parancsnok!

Sok száz torokból harsant fel utána az éljenzés. Prágay csendet intett.

- Még semmi sem veszett el! Csak innen jussunk ki és újra kezdjük a felkelést. Ha kell, külön-külön keresünk meg minden ellenséget, nyomukban leszünk, míg ki nem takarodnak erről a földről. Halál a spanyol megszállókra!

- Halál rájuk!

- Úgy harcoljatok valamennyien, hogy Varras védőitől függ most az egész szabadságharc! Ennivalónk, lőszerünk van bőségesen, csak a vizünk kevés! Ezt kortyonként kell beosztanunk. Bízom benne, hogy kibírjátok.

- Colonel, amit te kibírsz, azt kibírjuk mi is. Kitartunk melletted a végsőig.

Délelőtt tíz órakor megszólaltak az ágyúk. Az ostromlók nehéz lövedékeket zúdítottak a várra. A hegyek felé álló falakat lőtték, két órán át szünet nélkül. Tüzelőállásaik valahol a forráson túl lehettek, azon a nagyobb tisztáson, amelyet Prágay a környéken tett lovaglásaiból jól ismert. A távolság olyan mérföldnyi lehetett.

Hívatta Nádort.

- Milyen messzire hordanak az ágyúid?
- Két-három mérföldnyire.
- Próbáld meg bemérni a távolságot.
- Már megtettem. Harmincfokos lőiránnyal talán sikerülne.
- Várjuk meg a legközelebbi tűzszünetet, s aztán pörkölj oda.

Így is történt. Három várágyú kezdte meg a választ. De az ellenséges lövegek folytatták a tüzet, úgy látszott, még nem sikerült őket bemérni. Igaz, hogy lövedékeik nem sok kárt tettek a falakban, egy-egy helyen sértették meg csupán a vastag kőpárányok szélét.

Sokkal több pusztítással fenyegettek azok a lövegek, amelyeket a Havannából vezető út két oldalán állított fel az ellenség, s amelyekkel a vár kapuját lőtték.

- Az ördögbe is - káromkodott Nádor -, ha a kaput telibe találják, komoly bajt okozhatnak!

Ám egyelőre a kapu bírta az ostromot. Prágay elrendelte, emeljenek falat a belső oldalon a kapu magasságáig, s csak ajtónyi rést hagyjanak szükség esetére. Hús ember azonnal hozzálátott az építéshez. Kő és kötőanyag akadt bőven, s a fekete munkások úgy dolgoztak, mint a parancsolat. Az est beálltaig elkészült a „kőkapu”, s immár kettős erősség védte a bejáratot.

Pedig azok az ágyúk szünet nélkül tüzeltek, hol felváltva, hol egyszerre szórták a súlyos robbanó lövedéket. Már beállt az est és az ágyútűz még egyre tartott.

- Hát sohase lesz vége? - kérdezte Rita. Sápadt volt, ajka remegett. A férfi először látta ilyennek.

- Félsz?

A leány nemet intett.

- Én csak egy valamitől félek, hogy téged elveszíthetlek.
- Addig jó, amíg ágyúznak. Ágyútűzben nem tud támadni a gyalogságuk. Csak felfedezhetnők, hol helyezkedik el az a gyalogság, mindjárt könnyebb lenne a dolgunk!
- Láttalak ma a mellvéden - mondta a leány. - Úgy mentél a repkedő gránátok között, hogy a fejed se hajtottad le... John, olyan borzasztó volt nézni! Akkor nagyon félttem...
- Tudod, a halál azokat keresi meg leghamarabb, akik a legjobban menekülnek előle. Arra felelj inkább, ugyanúgy szeretsz-e most is, mint az első napon?
- Ezerszer jobban, John.
- Ez a legfontosabb.
- Mondd meg, mire gondolsz most?
- Hogy Vécsey hol járhat az embereivel.
- Hallgass csak! John, megszűnt az ágyúzás.

Feszülten figyeltek. Valóban, teljes csend volt. De csak néhány másodpercig. Egyszerre puskalövések dörrenése hallatszott, majd vad tűzharc zaja.

- Vécsey! - kiáltotta a férfi. - Ez csak ő lehet! Úristen, ha sikerült volna...

A puskák hangja még jó ideig szólt, aztán egyre halkult. Később már csak egy-egy lövés hangzott messziről.

- Vége - mondta Prágay. - Ha egy órán belül nem kezdődik újra az ágyúzás, akkor sikerült a vállalkozásuk.

És az ágyúzás nem kezdődött újra.

- Rita, menj Nádorhoz, készítsék elő a kötélhágcsókat! Ha velünk az isten, még hajnal előtt közöttünk lesznek.

Pirkadt, amikor Vécsey István kapitány megállt Prágay előtt a belső udvaron. Arca füst és korom, homlokán hosszú, véres vágás.

- Alezredes úr, a feladatot végrehajtottuk. Nyolc löveget megsemmisítettünk, egy század ellenséges katonát az örök vadászmezőkre küldtünk... A mi veszteségünk tizenegy fő.

- Nagyszerű tett volt, a kubai szabadságharc egyik legragyogóbb vállalkozása. Menjetek, pihenjete le... Még szükség lesz az erőtökre.

Délben a nyugati figyelőtorony őre hosszan, élesen kiáltott:

- Támadás!

Vécsey megfúvatta a kürtöt, s az emberek elfoglalták helyüket a mellvédeken.

- Egyezrednyi gyalogság és egy század lovas - jelentette Nádor.

- Hagyjátok őket közel jönni, aztán jelzésemre a három kislövegéből szórjatok közéjük kartácsot. Akik ezek után is tovább nyomulnak, azokra adjatok puskatűzet.

A lovasok lövöldözve közeledtek, látni való volt, hogy zavaró vágózásukkal a gyalogság előnyomulását fedezik.

- Most!

A három kiságyú szórni kezdte a kartácsot. A lovasok közül sokan felbuktak, a gyalogság sorai megbomlottak. A spanyolok egy része megfordult, és futni kezdett visszafelé. A lovasok utánuk eredtek, és megpróbálták megállítani őket. Néhány szakasznál ez sikerült is, azok ismét megindultak a vár felé.

- Tűz!

Sortűz dörrent, az előnyomulók megtorpantak. Többen a földre zuhantak, mások letérdeltek és a vár felé lövöldöztek.

- Tűz!

A második sortűz még nagyobb pusztítást végzett az elsőnél. Ezúttal hiába száguldoztak a lovasok, a gyalogságot többé nem sikerült megállítani. Olyan gyorsan vonultak vissza, hogy alig néhány perc múlva el is tűntek a távoli cserjék között.

- Eddig rendben - mondta Vécsey -, de mi lesz éjszaka? Sötétben nehezen tudunk visszaverni egy ilyen támadást, különösen akkor, ha csak a falak közelében vesszük észre őket.

- Az efféle meglepetést mindenképpen el kell kerülnünk - emelte fel a hangját Prágay. - Válassz ki húsz önként jelentkezőt, akik sötétedés után elhagyják a várat, és félmérföldes körben kinti figyelőszolgálatot végeznek. Ha bármelyikük gyanús mozgást észlel, sípjellel értesítse a többi és azonnal visszaroහannak a falakhoz. Itt azután kötéllel felhúzzuk őket.

Így is történt. A húsz figyelő, mint az árnyék, kisurrant a résnyire nyitott kapun, és beleolvadt az éjszakába. Parancs szerint még pirkadat előtt vissza kellett térniük. Ezen az éjjelen nem kezdtek kétes próbába a spanyolok.

De már kora hajnalban felharsant a kaputorony őreinek hangja:

- Csapat a spanyoloktól!

Nyolctagú lovasscsoport közeledett, az élen lovagló kezében jókora fehér lobogó. Sulla tábornok küldöttei kértek bebocsátást.

Prágay parancsára kaput nyitottak nekik és az alezredes elé vezették őket. Fiatal, gyerekarcú tiszt volt a megbízott parlamber. Katonásan tisztelgett és közölte, hogy fegyvertelenül jöttek, tárgyalni kívánnak a védők parancsnokával.

- Hallgatom, señor...

- A tábornok üzenetét hozom... A kegyelmes úr a helytartó úr öccse és teljes jogú megbízottja, s mint ilyen döntési hatáskörrel rendelkezik. Felszólítja önt Prágay ezredes úr, hogy huszonnégy órán belül adja át a várat! Ennek ellenében a védőknek szabad elvonulást biztosít. Szavatolja azt is, hogy mindazok a szökött rabszolgák, akik visszatérnek korábbi munkahelyükre, ezt bántódás nélkül tehetik, és velük szemben semmiféle retorzió sem hajtható végre. Amennyiben feltételeit elfogadják, tűzzenek ki a vár északi figyelőtornyába fehér zászlót, és a jelzés alapján sor kerülhet az elvonulás menetének megbeszélésére.

- Ez minden, señor?

- Igen, uram.

- Akkor hát mondja meg a tábornok úrnak: addig nem tárgyalhatok, amíg az elvonulásra olyan biztosítékot nem nyújt, amely bizonyossá nem teszi, hogy embereim fegyvereik megtartásával valóban sértetlenül távozhatnak.

- Hogy érti ezt, ezredes úr? Szeretném, ha világosabban kifejtené.

- Úgy is lehet. Tehát: az önök csapatai vonuljanak vissza a vártól legalább tíz mérföldnyire, és onnan ne mozduljanak el egy teljes napig. Ez idő alatt a tisztekből álló spanyol csoport és a spanyol katonák fogolyserege túszként a várban tartassék, az én és a hozzám beosztott parancsnoki kar felügyelete alatt. A túszok akkor bocsáttatnak szabadon, amikor közvetlen beosztottaimmal utolsónak elhagyom a várat. A kapituláció csakis ilyen módon vihető végbe.

A kis kapitány arca elsötétedett.

- Ezek a feltételek teljességgel elfogadhatatlanok.

- Semmivel sem kevésbé, mint az önökéi.

- Ön eszerint kételkedik a kegyelmes úr ígérétében?

- Mindenkiében, señor, aki az elnyomók szolgálatában áll. És ez alól Sulla tábornok sem kivétel. De valamire felhívom a tábornok figyelmét: Varras vára erős és védői elszántak. Az ostrom hónapokig eltarthat, s az önök számára olyan vérveszteséget jelenthet, amely nem áll arányban néhány száz rongyos fickó legyőzésével és egy rommá lőtt vár birtoklásával. Gondolkozzanak ezen, uraim!

A tiszt meghajolt.

- Tolmácsolni fogom szavait őkegyelmességének. De még egyet... Ez az utolsó lehetőségük, hogy megmentsek magukat, további tárgyalásra nem kerül sor. Ezen meg önök gondolkozzanak! Van rá huszonnégy órájuk.

- Felesleges a figyelmeztetés... Mi már döntöttünk.

FINIS CORONAT

A kilencedik héten elfogyott az egész ivóvizük. Szerdai nap volt. Hét órakor jelentkezett Vécsey és azt mondta:

- Nincs tovább.
- Tudom - felelte Prágay.
- Mi a döntésed?
- Ma éjszaka megpróbálunk kitörni.

Dél előtt tíz órára összehívatta tisztjeit és közölte velük a következőket:

- Vécsey és én egy kisebb csoporttal fedezzük a kitörőket, akik Nádor parancsnokságával az ellenség hegyen táborozó katonáit támadják meg. Éjfélkor valamennyi ágyúnkkal tüzet nyitunk. Beméréseink annyira pontosak, hogy előreláthatóan komoly veszteségeket okozhatunk a spanyolok vonalaiban. Harmincperces ágyúzás után Nádorék elhagyják a várat, és két egymás melletti ékkel behatolnak az állásaikba. Ha ez valóban váratlanul éri őket, olyan rés támadhat, amelyen át könnyen faképnél hagyhatják őket. Világos a dolog?

Nádor bólintott, majd így szólt csendesen:

- És veletek mi lesz?
- Azzal ne törődj! - Prágay valósággal kiabált. - Ez az egyetlen lehetőség, az utolsó... Ötszáz ember szabadságáról van szó... Ezért a félezer emberért felelősek vagyunk!
- Értem, János.
- Tehát?
- Megkíséreljük a lehetetlent. Hanem a kétségbeesett kísérletre nem került sor. Délután még bejött Joé.
- Colonel - mondta -, az utolsó tartályunk is üres.
- Tudom, öreg. Sötétedés után nekik ugrunk...
- Mi is így gondoltuk, uram. Beszéltem az emberekkel, el akarják hagyni a patkányfogót.

A patkányfogót. Úgy tetszett, valami ilyesmivé vált a vár. De Prágay még mindig nem bírta elfogadni, hogy csapdává lett az az erődítmény, melyet utolsó reményüknek tartottak. Pedig nem vitás, Varrast el kell hagyniuk. Más megoldást nem látott, mint a kitörést. Erre a lépésre bizonyosan nem számítanak az ostromlók. Sulla tábornok szerint a megadás a védők egyetlen lehetősége. Fontos, hogy a kitörést úgy készítsék elő, úgy időzítsék, hogy az a meglepetés erejével hasson.

Hívatta Vécseyt.

- István, elhatároztam, hogy nem várom be az éjszakát, hanem amint leszállt az este, megpróbáljuk áttörni az ostromlók gyűrűjét. Az idő most már ellenünk dolgozik.
- Talán igazad van - mondta amaz.
- Tudom. Nincs más lehetőségünk. Csak azt kell még megbeszelnünk, hová irányuljon az áttörési kísérlet, amiről szó volt. Véleményed szerint hol a leggyengébb az ellenség?

- A tenger és az erdő közötti sávon.

- De hiszen ott állították fel az ágyúik nagy részét.

- Éppen ezért. Az ütegek környékén nincs gyalogságuk, néhány lovas szakasz vette be magát az erdőbe, ezek alig számítanak valamit. Az ágyúkat a várra irányozták. A legerősebbnek látszó vonalukra nyitunk összesített tüzet, s embereink a vár túlsó oldalán szinte alig észrevehetően támadhatnak az ütegek kezelői ellen. Ha eléri a hegyeket, megmenekültek.

Prágay bólintott.

- Igen. - S hozzátette: - Ezt kell tennünk.

Elindult megkeresni a leányt. Fél karját odaadta volna, ha tudja, hogy Rita valahol messze-messze a vártól, biztonságban van. Ha lenne egy akármilyen kis vitorlása, amelyen néhány megbízható emberrel, ügyes tengerésszel elindíthatná az amerikai partokra! De nem volt semmiféle vitorlása, s ha lett volna is, ki biztosíthatná, hogy sikerülne végrehajtani a mentést? Sőhajtott. Ez volt élete egyik legfájdalmasabb órája, azon a másikon kívül, amikor megtudta, hogy minden elveszett. Az is várban történt, Komárom erődjében. De akkor, a nemzet bukásának tragikus perceiben csak a maga élete vagy halála felől kellett döntenie, most pedig...

- Rita, kedvesem...

A leány ott állt az ajtóban, mely az alsó mellvédre vezető lépcsősorra nyílt. Haját lobogtatta a szél, belekapott a ruhájába, s megfeszítette mint egy vitorlát. Vitorla! Egy akármilyen kis vitorlás a nagy vízen...

- Beszélni szeretnék veled.

- Tudom, miről.

- Patkányfogóban vagyunk, így mondták az emberek, s igazuk van. Az egyetlen lehetőség, megpróbálunk kitörni belőle.

- Én is így gondolom, John.

- És veled? - A férfi kétségbeesetten ragadta meg a karját. - Veled mi lesz?

- Az, ami a többiekkel. Együtt voltam velük az első perctől, együtt maradok végig. De hiszen te mondtad az előbb, hogy nincs több lehetőség!

- Így van.

- Én a tied vagyok, nélküled nincs életem, s ha meg kell halni, azt is veled akarok. - A férfi vállának támasztotta a homlokát, úgy fejezte be. - Inkább veled halni, mint nélküled élni.

Erre már nem lehetett mit felelni. Prágay magához ölelte, szorosan, mintha sohasem akarná többé elengedni.

- Szeretlek - mondta. - Te vagy az életem fényessége.

Gyorsan elfordult, hogy erőt vegyen a meghatottságán. Még egyszer körbejárta a figyelőhelyeket. Mindent rendben talált. A nyugati mellvéden összetalálkozott Vécseyvel.

- Az emberek nyugodtak - közölte.

- És te?

- Mindig mozgalmas életre vágytam. Már diákkoromban is ilyenről ábrándoztam. Hát ez teljesült.

- Emlékszel még az első találkozásunkra?
- Lehet azt elfelejteni? A Vasvári-kört, a Pilvaxot...

Prágay váratlanul gyöngéden átkarolta a vállát.

- Nagyszerű ember vagy te, István.
- Köszönöm.

Így állt a helyzet, amikor a tenger látóhatárán megjelentek a hadihajók. Először csak apró pontoknak látszottak, majd mind jobban kibontakoztak az ég és a víz háttéréből. Huszonnégy vitorlás közeledett az öböl felé. Hamarosan látni lehetett a vár felé irányuló ágyúikat is.

- Ez a vég - mondta Vécsey.

Prágay úgy összeszorította az ajkait, hogy arca egészen vértelenné vált.

- Ha a hajókon levő katonák még alkony előtt partra szállnak, kitörési kísérletünk meghiúsult.
- Már pedig partra szállnak.

Meg is történt, még hozzá hamarabb, mint gondolták. A hajókon szállított katonák már négy órákor a szárazföldre léptek. A várvédők világosan kivehették, amint félkör alakban elhelyezkednek az öböl mentén, mialatt a hajók úgy fordultak, hogy oldaluk párhuzamos volt a falakkal. A katonák közül ketten a vár felé indultak, karjukkal köröztek a levegőben, mutatva, hogy fegyvertelenek. Egyikük kezében jókora beszélőtölcsért tartott.

- Hahó, várvédők! Adjátok meg magatokat, különben tüzelni kezdünk a hajóágyúkkal!
- Pörköljete oda a közelükbe! - mondta Prágay.

A puskagolyók körbepásztázták a kiáltozókat, mire azok futva igyekeztek visszafelé. De a fenyegetést beváltották: nem telt bele negyedóra, és a hajókról hullottak a lövedékek a falakra. Olyan sűrű volt az ágyútűz, hogy szinte egy pillanatra sem bújhattak elő a fedezékek mögül. Amikor végre némi szünet következett, döbbsen látták, hogy a felső főfal teljes egészében beomlott.

- Megmondtam előre - mondta az apró termetű tüzértiszt keserűen. - Ezek a falak huszonnégy óras tüzet sem bírnak ki.

Egy mulatt fiú, nem lehetett több tizenhét évesnél, kúszva jött fel az alsó mellvédről.

- Uram - mondta - a beomlott fal maga alá temette nyolc emberünket. A gringó orvos üzeni, semmit sem tehet a megmentésükre, ha nem kap vizet.

Prágay arca merev volt, mozdulatlan.

- Colonel, rohanjunk nekik most, azonnal! Jobb az ilyen halál, mint a szomszéd pusztulás. Nyitassd ki a kaput, ezt akarja mindenki!

- Hallgass, te bárgyú királya! - Az öreg Joé támadt neki a fiúnak, vad haraggal. - A fehér parancsnok tudja, mit kell tennie.

Mit kell tennie? Az arcok mind feléje fordultak, sápadtan, várakozón, valaki melléje lépett, s megfogta a karját, lágyan, biztatón. Rita volt.

- John - suttogta. - Akárhogyan döntesz, én veled maradok.

Sorra végignézte a körülötte állókat, végül Vécseyn állapodott meg a tekintete.

- István - szólalt meg. - Tűzzetek ki a várfalra fehér lobogót!

- János!

- Tedd, amit mondtam! Ha küldöttség közeledik, közöld, hogy az a парлаenter jöjjön hozzám, aki első ízben itt járt! A szobámban várom... Te és Nádor is ott legyetek!

A fehér zászló hamarosan megjelent a várfokon. Olyan feltűnően helyezték el, hogy az ellenséges parancsnokságon azonnal észrevették. Nem volt szükség külön közvetítésre: Sulla tábornok ugyanazt a gyerekképi kapitányt küldte a vár alá. Tíz perccel később Prágay előtt állt.

- Üdvözlöm, señor.

- Sajnálom, ezredes úr, hogy a dolog így végződött. Meg kell mondanom: Sulla tábornok úr kivételes bánásmódot rendelt el az ön részére. Felhatalmazásom van közölni, hogy öfelsége hadserege bármikor szívesen venné az ilyen kiváló tiszt szolgálatát, amilyen ön.

- Értettem, kapitány. De én már csak megmaradok annak, aki voltam. Kérem, közölje a tábornok úrral üzenetemet...

- Hallgatom, uram.

- Bevezetőül el kell mondanom, hogy el vagyok szánva mindarra, amit hallani fog. Azt kérem a tábornok úrtól, biztosítson szabad elvonulást embereimnek. Ennek megtörténte után huszonnégy órával megnyitom a kaput a fogságomban levő tizenöt spanyol tisztnek és háromszázkilenc katonájuknak. Amennyiben a tábornok úr ezt a megállapodást nem fogadja el, felkészülünk az utolsó küzdelemre, de mielőtt elesne a vár, valamennyi spanyol tisztet és katonát felkoncoltatom.

- Uram, ezt nem teheti meg!...

- Megteszem, señor. Isten engem úgy segítjen!

- De hisz ez szörnyűség...

- Nem szörnyűbb, mint amit önök tettek mostanáig ennek a szerencsétlen szigetnek a népével. Nincs több mondanivalóm, señor. Válaszukat két órán belül várom.

Amikor a kis spanyol tiszt sápadtan elhagyta a szobát, Prágay mellette álló barátaihoz fordult:

- Valamennyi emberünket hívjátok össze az alsó mellvédre! Menjetek!

Azok ketten szótlanul engedelmeskedtek. Amikor Prágay megjelent a levezető lépcsők tetején, együtt volt mindenki. Mögötte ott állt a lány, aki fényt adott élete utolsó hónapjainak, s alatta a rongyosok serege, a szolgák brigádja.

- Barátaim - kezdte az alezredes. - Azt hiszem, mindannyian tudjátok már, milyen egyezséget ajánlottam a spanyolok vezérének. Ha elfogadja, három órán belül elhagyjátok a várat. Ne keseredjete el, nagy és fontos feladat vár rátok... Ti lesztek azok, akik ébren tartjátok majd a forradalom lángját, szíjtjátok az ellenállás tüzet... Vegyétek be magatokat az erdők rejtekébe, a ligetek zugaiba, a hegyek sziklái közé... Küldjete üzenetet, adjatok jelt az elnyomottaknak, az ültetvények népének... És irtsátok az ellenséget, pusztítsátok a megszállókat, ahol csak találjátok őket... Ezt adom nektek örökül. - Felemelte a kezét. - Én magam harminc önként jelentkezővel a várban maradok, és védjük azt az utolsó emberig. Aki tehát itt marad, a halált választja. De olyan halált, amely az élet hordozója. Álljon elő az erre vállalkozó.

- Itt vagyok!

A drága hangot millió közül megismerte volna.

- Fájdalom és öröm - mondta szomorúan. - Nem próbállak rábeszélni, hogy menj el, úgysem tennéd... Maradjunk hát együtt a végső percig.

Hamarosan meg volt mind a harminc. S a két óra eltelte előtt megérkezett Sulla üzenete: elfogadja a feltételeket.

Ki vezesse el a távozókat? Vécsey és a többi magyar tiszt a maradás mellett döntött, így hát a vén Joéra bízták a parancsnokságot, mint a feketék újkori Mózeséra.

Egy óra alatt útra készen álltak. Prágay embereket küldött ki a várban maradók közül: ellenőrizték, eleget tesznek-e a spanyolok a megállapodásnak. A kiküldöttek feladataul előírta, hogy tíz mérföldön át tartsanak az elvonulókkal, szabad visszatértüket a védők fogságában levő túsok biztosították. A kísérők hat óra múltán épségben meg is tértek.

Ekkor az ezredes szabadon bocsátotta a fegyvertelen foglyokat, akik kettős sorokban, tisztjeik vezetésével elhagyták a várat. Ez már másnap hajnalban történt, nem akarta, hogy az ellenség éjszaka indítsa az első rohamokat.

A várban maradt harminc ember elhelyezkedett a lörések mögött. Nyolcan, Vécsey irányításával, az ágyúkat kezelték, a többiek puskával a kezükben várták a harc kezdetét.

Senki sem beszélt. A szavak immár elvesztették jelentőségüket.

- Meddig tarthatjuk magunkat? - kérdezte valaki.

- Legfeljebb két napig - mondta Prágay.

Aztán nem szóltak többé.

Csend volt. A hajók olyan mozdulatlanul álltak az öbölben, mintha egy festmény része lennének.

Rita szorosan a férfihez simult. Mindketten a tengert nézték. Úgy, mint akkor, amikor a leány az álmairól mesélt, s a tündérekről, akik a vízen táncolnak alkonyatkor.

A levegő hirtelen megremegett az első ágyúdörej hangjától. A hajók okádni kezdték a tüzet.

Megkezdődött.

UTÓSZÓ

Havannában emlékoszlop hirdeti a nemzeti hősök dicsőségét. A márványba vésett névsorban ott található az 1851-es felkelés részvevőinek neve is. Köztük ez a név: Colonel János Prágay.

Berzenczey László, a szabadságharc alatt Kossuth erdélyi kormánybiztosa megírta: amikor Kubában jártakor megkereste Prágay sírját, a csapata élén arra lovagló Ibanez ezredes - megtudva, hogy magyar emigráns áll a sírnál - tiszteletadást vezényelt az egykori szabadsághős fejfeje előtt.

Lehet, hogy ez az Ibanez ezredes ugyanaz volt, aki Prágayval egykor ellenfélként állott szemben? Ma már nehéz lenne megállapítani.

Prágay János nevét, tetteinek és hősi halálának történetét jól ismerik a szigetországban. Az iskolai történelemkönyvekben is szerepel a távoli föld szülötte, aki életét adta a sziget népének igaz ügyéért.